

H. BATHÓ EDIT

A MÉHÉSZET SZEREPE
A JÁSZSÁG
PARASZTI GAZDÁLKODÁSÁBAN

DEBRECEN, 1995

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

36

H. SÁMI EDIT

A MŰVÉSZETI SZERKEZET
A JÁTSZMÁK
PARASZTI
GAZDÁLKODÁSÁBAN

STUDIA FOLKORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

H. BATHÓ EDIT

A MÉHÉSZET SZEREPE
A JÁSZSÁG
PARASZTI
GAZDÁLKODÁSÁBAN

ISBN 963 472 040 4
ISBN 0 138 9883 7

Kiadó: Debreceni Kézirati és Nyomtatási Intézet
Kiadás éve: 1995

DEBRECEN, 1995

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

36

A Kossuth Lajos Tudományegyetem
Néprajzi Tanszékének kiadványa

Szerkeszti:

UJVÁRY ZOLTÁN

ISBN 963 472 040 4

ISSN 0138-9882

Készült a Debreceni Dózsa Nyomdatalmazásában
Felelős vezető: Varga István ügyvezető elnök

*Anyai dédszüleim
és nagyszüleim
emlékére*

1950

1951

1952
1953
1954

Bevezetés

Jelen dolgozat szülőföldem, a Jászság népi és okszerű méhészkedését kívánja bemutatni, a teljesség igényére törekedve. A feldolgozás – a rendelkezésünkre álló dokumentumok segítségével – nyomon kíséri a Jászföld hagyományos népi méhészkedését a XVII. századtól a XX. század elejéig, tárgyalja az okszerű méhészet kialakulását, annak jellemzőit, szól a vándortanítók szerepéről, a méhészeti egyletek, körök tevékenységéről, valamint kutatja a népi és az okszerű méhészkedés paraszti gazdálkodásban betöltött szerepét.

A méhészkedés kutatására, néprajzi professzorom, Ujváry Zoltán hívta fel a figyelmemet az 1980-as évek elején. Az eltelt 12 év alatt több vidéken gyűjtöttem, de a legtöbbit mégiscsak a Jászságban kutattam a méhészkedést. E téma azért is különösen kedves számomra, mert a Jászberény melletti Szent Imre pusztán lakó anyai nagyszüleim és dédszüleim maguk is tartottak méheket. Gyermekként sokat tartózkodtam kutyaszilfákkal körülültetett tanyájukon, ahol gyakorlatban is megismerhettem a paraszti élet munkáit, hétköznapjait és ünnepeit. E feldolgozást anyai dédszüleim és nagyapám emlékének valamint a 82. esztendejét töltő anyai nagymamámnak ajánlom.

A téma kutatásához, a dolgozat elkészüléséhez nagyon sok segítséget kaptam. Mindenekelőtt köszönettel tartozom Ujváry Zoltán professzornak, aki e téma kutatására ösztönzött, s lehetőséget biztosított eddigi tanulmányaim megjelentetésére, a néhai Gunda Béla professzornak, néhai Zsidei Barnabás méhészeti szakírónak, Szabadfalvi Józsefnek, Szabó Lászlónak, Selmeczi Kovács Attilának és Kotics Józsefnek ösztönző tanácsaiért. Köszönet illeti Füvessy Anikót, aki jászsági gyűjtéseit a rendelkezésemre bocsátotta; Papp Izabellát, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár munkatársát, aki levéltári kutatásaimban mindig segítségemre volt; az időközben elhunyt Rédei

István kollégámat, aki számtalan levéltári adatra hívta fel a figyelmet; Buschmann Ferenc kollégámat, a használatomra átadott rajzokért; Faragó László kollégámat, a dolgozat fényképanyagának laborálásáért; Szikszai Máriát, a jászapáti Városi Könyvtár vezetőjét, a munkámhoz nyújtott méhészeti dokumentumokért; Macsi Sándort, a jászágói Helytörténeti Gyűjtemény vezetőjét; Molnár Györgyöt, a Jászsági Méhészegyesület vezetőjét és Tóth Jánost, a Jász Múzeum egykori igazgatóját kutatói munkám támogatásáért. Megköszönöm adatközlőimnek azt a jószándékú, segítőkész támogatást, amellyel munkám feldolgozásához hozzájárultak, valamint a családom tagjainak, hogy kutatásaimat és feldolgozó munkámat megértéssel és türelemmel viselték. S végezetül köszönetet mondok a Jászok Egyesületének (Budapest), a Sáros András Alapítványnak (Jászberény) és a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének (Debrecen) méhészeti munkám megjelentetéséhez nyújtott anyagi támogatásukért.

A MÉHÉSZKEDÉS RÖVID TÖRTÉNETE ÉS NÉPRAJZI KUTATÁSA MAGYARORSZÁGON

A méhészkedés a magyar nép egyik nagy hagyományú és nagy jelentőségű ősi foglalkozása.¹ A magyar méhészet nyomai – az eddigi kutatások alapján – a finnugor együttélés időszakáig vezethetők vissza, amikor a finnugor ősnép a pre-indoeurópaiaktól eltanulta a méh vadászatot.² *Gunda Béla* és *Szabadfalvi József* kutatásaik nyomán, arra következtetnek, hogy a finnugorokhoz tartozó magyarság a méheket már az Ural menti őshazájában ismerte és mézüket táplálékként fogyasztotta. E feltételezést látszanak igazolni nyelvünk finnugor eredetű jövevényszavai is; mint a *méh*, *méz*, *odu*, *fedém* szavunk és az *ereszt* ige.³ A magyarság honfoglalás előtti méhtartásáról nem rendelkezünk konkrét tárgyi vagy történeti adatokkal, de elődeink vándorlásaik során, valamint a Kárpát-medencében való letelepedésük idején olyan népekkel (türkök, szkíták, kazárok, bolgárok, szlávok) kerültek kapcsolatba, akiknek életében jelentős szerepet játszott az erdei méhészkedés. Így feltételezhetjük, hogy ők is a méhészkedés egyszerű formáját, az erdei méhészkedést üzték.⁴

A Kárpát-medencében letelepült magyarság széleskörű méhészkedéséről a XI. századtól kezdve a középkoron át számtalan okleveles adat és történeti feljegyzés tanúskodik.⁵ Az Árpád-kori méhészetre utaló le-

1 Györffy István, é. n. II. 26.; *Gunda Béla*, 1992. 303.; *Szabadfalvi József*, 1956. 451.; *Szabadfalvi József*, 1992. 5.

2 *N. Sebestyén Irén*, 1951. 351–406.

3 Ezt a kérdést részletesen tárgyalja *Gunda Béla*: *Méhészkedés a magyarságnál című tanulmányában*, in.: *Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*, Agria. XXVII–XXVIII. 1992. 310–311., valamint *Szabadfalvi József*: *A magyar méhészkedés múltja című könyvében*. Debrecen, 1992. 8–11.

4 *Kerecsényi Edit*, 1969. 5–6.

5 *Szabadfalvi József*, 1992. 11–12.

grégebbi feljegyzésünk I. István királynak 1019. évről szóló adománylevele, amelyben meghagyja, hogy a zalavári apátságot földjei, szőlői, halászata és méhtartásában (apes plancis) senki ne háborgassa. I. Endre 1055-ben kelt tihanyi alapítólevelében nemcsak a méhesekről, hanem már a méhek gondozóiról (In apibus et ipsorum custodibus) is említést tesz. Hasonlóképpen a pécsváradi apátság (1015), a veszprémi apácázárda (1025), a garamszentbenedeki apátság (1075) alapítóleveleiben, valamint IV. Bélának 1264-ben keltezett levelében is olvashatunk a méhek gondozásával megbízott egyénekről.⁶

A középkorban voltak olyan falvak, amelyekben királyi méhészek laktak. Néhány falu neve napjainkban is arra utal, hogy lakosai korábban méhészetet foglalkoztak: pl. *Méznevelő*, *Méhész*, *Méhkerék*, *Fedémes*, *Márcadó*, *Lépesfalva*. A méhek után a XVIII. század végéig az egyház, az állam és a földesúr méz-, mézsör- és viaszadót szedett, de a török defterekben, adórajstromokban is állandó tételként szerepelt a méz.⁷ Elsőként István király rendelte el, hogy a társadalom valamennyi rétege szolgáltatson tizedet az egyháznak mindenféle termény után.⁸ Ebből következik, hogy a méheket is a tizedköteles jószágok, az ún. kisebb dézsmák (decimal minores) közé sorolták.⁹ A dézsmát általában természetben fizették, de gyakran olvashatunk a méhtized pénzzel való megváltásáról is. A beszolgáltatott tized igen jelentős értékkel bírhatott, erre utalnak azon okleveleink is, amelyek a méhtized eladományozásáról szólnak. A nemesi rend megszilárdulásával a nemesség egyre inkább kivonta magát a tized fizetése alól. S annak ellenére, hogy számos – a tizedszedést meghatározó és mindenkire vonatkozó – királyi rendelet látott napvilágot, a dézsmafizetés kötelessége mindinkább a jobbágyságra hárult. A XV. század végén hozott törvények értelmében a tized már kifejezetten jobbágyteherként szerepel.¹⁰

A nép körében folyó nagymérvű méhészkedésről híven vallanak a korabeli dézsmajegyzékek. Ugyanakkor igen jelentős méhészkedés folyt a kolostorok, templomok közelében,¹¹ s a XVI–XVII. századi összeírások majdnem minden várnál és udvarháznál említenek önálló

⁶ Rodiczky Jenő, 1892. 5–6.

⁷ Gunda Béla, 1992. 311.

⁸ Kerecsényi Edit, 1969. 13.

⁹ Magyar Történelmi Fogalomgyűjtemény, 1980. II. 918.

¹⁰ Kerecsényi Edit, 1969. 13–15.

¹¹ Rodiczky Jenő, 1892. 5.

méheskertet vagy a gyümölcsös-, veteményes-, virágos-, mandulás- vagy vadaskert végében álló méhest.¹²

A méznek és a viasznak elsősorban a népi háztartásban volt igen nagy jelentősége. A méz, mint általános édesítőszer hosszú időn keresztül nélkülözhetetlen volt a táplálkozásban. Mézzel készítették a süteményeket, a *liktáriumoknak* nevezett befőtteket,¹³ hiszen a cukor feltehetőleg csak a XIV. században jelenik meg, de még akkor sem édesítőként. Az egykorú feljegyzések szerint még 1476-ban Mátyás király ünnepi lakomáján is csak, mint drága asztaldísz szerepel.¹⁴ De felhasználták a mézet különféle üdítőitalok és mézsör készítésére is. A színmézből illetve mézes vízből erjesztett *márc* vagy *méhser*, az írásos feljegyzések tanúsága szerint nemcsak a királyi udvar, a kolostorok és a kiváltságos városok itala volt, de a falvakban is nagy arányú méhserfőzés folyt. A XV–XVIII. század folyamán Magyarország egyes területein jelentős központjai alakultak ki a méhsörfőzésnek. Az egyik legnagyobb központot a szepesi szabad királyi városok alkották, de nagymérvű méhsörkészítés folyt Észak-Magyarország – Hont, Sáros, Nógrád, Gömör megye területein lévő – német, szlovák, magyar nemzetiségű városaiban, valamint a Nagyalföldön Debrecenben és Erdélyben is.¹⁵ A mézsernek vagy márcnak, mint népi italnak a fogyasztása országszerte általános és nagymérvű volt. A XVII. században a méhser árusítására Debrecenben külön *serbírák* ügyeltek.¹⁶ Az idők folyamán a méhsörkészítés és fogyasztás azonban egyre szűkebb keretek közé szorult vissza, s ivása csak bizonyos alkalmakra (búcsú, vásár) korlátozódott, ott is főként nők, gyermekek csemegéjeként.¹⁷ A méhseren kívül igen elterjedt volt a *mézes bor* főzése is, amelyet főként az asszonyok számára készítettek.¹⁸

A méz sokoldalú felhasználását igazolja a népi gyógyászatban betöltött szerepe, ugyanakkor nélkülözhetetlen alapanyaga volt a mézeskalács készítésének is. A XIV. század közepén Magyarországon

12 Takáts Sándor, 1917. III. 412.

13 Takáts Sándor, 1917. III. 415.

14 Domonkos Ottó, 1952. 6.

15 Szabadfalvi József, 1961. 111–113.

16 Domonkos Ottó, 1952. 7.

17 Szabadfalvi József, 1961. 120.

18 Takáts Sándor, 1961. 201.

már virágzó mézeskaláncsipar volt, de egyes kolostoroknál már korábban is dolgoztak mézeskalács sütők.

A méhtenyésztés másik terméke a *viasz*, elsősorban a gyertyakészítésnél játszott jelentős szerepet. Gyertyakészítéssel főként a mészárosok, szappanosok és mézeskalácsosok foglalkoztak, de a nép körében a gyertyamártás a szappankészítéssel együtt az asszonyok feladata volt.¹⁹ A viaszgyertya használata elsősorban a királyi és a nemesi házaknál volt általános, a köznép paraszti háztartásában viaszgyertyával csak ritkán világítottak. helyette olajmécsest, fából faragott fáklát, „foklát” használtak. Jelentős mennyiségű gyertyát használtak a templomi szertartások alkalmával is.²⁰ A katolikus egyház rendelkezése szerint templomokban csak viaszgyertyát volt szabad égetni,²¹ ebből következik, hogy a nagymérvű szükségletek kielégítése végett, a kolostorok és apátságok körül mind nagyobb számban telepedtek le viaszkészítők. Az egyház találékonyágát példázza, hogy kisebb vétésekért sokszor viaszban illetve viaszgyertya beszolgáltatásában mérte ki a büntetést.²²

A méz és a viasz nagy értéke, sokoldalú felhasználása már a legrégebbi időkben létrehozta a méhészeti termékekkel való kereskedelmet. A magyar méznek, viasznak és mézsörnek igen jó híre volt az európai piacokon.²³

A XVI–XVII. században a méz és a viasz az ország egyik legkeresettebb kiviteli cikként szerepel. 1625-ben csupán Ausztriába hatezer mázsa viaszt szállítottak, de jelentős mennyiségű viaszt exportáltak Olaszországba, Törökországba és Lengyelországba is. A méz és a viaszexportálása elsősorban a főurak és a főpapok kiváltsága volt, akik vámmentesen szállíthatták, míg a kereskedőknek áruikért harmincad vámot kellett fizetniük.²⁴ Az egyre fellendülő kereskedelemben a köznép is bekapcsolódott, s a viaszt az értékesítésre szánt mézzel együtt, összegyűjtve, főleg vándorkereskedőknek adták el. A jobbágság méhészeti termékeink értékesítését azonban igen megnehezítette, hogy a földesúr a legtöbb helyen élt elővételi joggal.²⁵

¹⁹ Szabadfalvi József, 1957. 245.

²⁰ Kerecsényi Edit, 1969. 28–29.

²¹ Domonkos Ottó, 1952. 7.

²² Rodiczky Jenő, 1892. 9.

²³ Fűvessy Anikó, 1971. 28.

²⁴ Takáts Sándor, 1917. III. 411.

²⁵ Kerecsényi Edit, 1969. 29.

A méz értékes voltára utal, hogy a XVII. század közepén a budai török piacon egy pint mézért egy keresztény foglyot lehetett vásárolni.²⁶ 1767-ben Szarvason „egy icce méz 15–17–20 kr. a viasz fontja 6–7 garas”. Ugyanakkor 1804-ben „egy icce méz 1 fjt 22 garas”, míg „a viasz fontja 1 tallér”.²⁷ A méz, mézsör, és a viasz kelendőségéből következik, hogy a méhrajnak is igen magas ára volt. 1563-ban „három kas mihé-nek egy Ft az értéke, másutt 1 kas méh 50 pénzbe került”.²⁸ Szarvason 1767-ben „egy üres méhkas 6–78 kr”, 1804-ben „egy üres méhkas 6–8 garas”, míg „egy kitellett méhkas 6–10 fjt”.²⁹ A különböző méhészeti termékek iránti nagy kereslet bizonyítéka, hogy 1619-ben Pozsonyban megalakult az első mézeskalácsos és viaszöntő cég.³⁰ A méhészet nagy nemzetgazdasági jelentőségét mutatja az a körülmény is, hogy Erdélyben 1631-ben I. Rákóczi György a méz- és a viaszkereskedelmet a maga részére monopolizálta.³¹

A méz és a viasz iránt mutatkozó egyre növekvő kereslet Magyarországon is kialakította a méhészeti termékek nagykereskedelmi központjait. A méz és a viasz legjelentősebb kereskedelmi bázisai a dél-erdélyi városok (Nagyszeben, Brassó, Temesvár), a felvidéki városok (Kassa, Rozsnyó, Lőcse) és a dunántúli városok (Sopron, Komárom) voltak. A mézzel és a viasszal való kereskedelem súlypontja csak a XVIII. században tolódik nógrádi és gömöri területekre.³²

A XVII. század végén a magyar méhészkedés lassú hanyatlásnak indul. A hanyatlásnak több oka van. A mézet egyre inkább kiszorítja a cukor vagy régi nevén „nádméz”, amelyet 1806-ig nyugati (osztrák, francia, német) piacokról szállítanak Magyarországra.³³ A reformáció után a viasz házi fogyasztása is erőteljesen apadt, a viaszgyertyát egyre gyakrabban fagygyertyával, olajjal és más olcsóbb világítószerekkel kezdték pótolni. A XVIII. század elejétől a mézeskalács is veszít jelentőségéből. Az intenzív gazdálkodással a mezőket, réteket felszántják, az erdőket kiirtják, s ezzel jelentős mértékben csökken a

²⁶ Rodiczky Jenő, 1892. 13.

²⁷ Tessedik Sámuel–Berzeviczy Gergely, 1979. 290., 333.

²⁸ Kerecsényi Edit, 1969. 32.

²⁹ Tessedik Sámuel–Berzeviczy Gergely, 1979. 291., 334.

³⁰ Kerecsényi Edit, 1969. 32.

³¹ Rodiczky Jenő, 1892. 16.

³² Fűvessy Anikó, 1971. 28.

³³ Domonkos Ottó, 1952. 15.

jó méhlegelők területe. A méhlegelők csökkenéséhez nagymértékben hozzájárul „A' juhok túlságos elszaporodása, melyek a' közlegelőkön, ugarokon, erdőkön legázolják, elbűdösítik, legtöbbször gyökerestül kirágják a' méhek kedves virágnövényeit”³⁴ – írja *Szentpétery Samu* 1843-ban a *Magyar Gazda* hasábjain.

A hanyatlással mintegy párhuzamosan számtalan hatósági intézkedés, szakszerű útbaigazítás lát napvilágot, amelyekkel a méhtartás újbóli fellendülését igyekeztek elősegíteni. A XVIII. század második harmadában Mária Terézia és II. József felismerve a méhtartás jelentőségét, erőteljesen támogatta a méhészkedést. 1771-ben Bécsben méhészeti szakiskola létesült, amelynek hatására Szarvason is alapítottak méhészkisiskolát.³⁵ A méhészet felkarolása érdekében az udvari kancellária 1799-ben kiadott rendelete előírta „hogy a falvak körül hárs- és akácfákat ültessenek”. A méhtartók számára adókedvezményt biztosítottak és a jól dolgozó méhész gazdát megjutalmazták. A méhészeti elmélet fejlesztését szolgálta gróf Festetich György is, aki az általa 1797-ben alapított Georgiconban elrendelte a méhészeti oktatást.³⁶

A méhészet újbóli fellendülését és nagymérvű kiterjedtségét bizonyítja a XVII. században meginduló és a XVIII. században kiszélesedő méhészeti irodalom. Egy évszázadon keresztül csupán kéziratos méhészkönyvek voltak forgalomban, s ezek jártak kézzől kézre a méhészek között.³⁷ Legrégőbbi méhészkönyvünk Rákóczi György főméhész mesterének, Horhi Miklósnak 1645-ben, Nagyváradon íródott kéziratos munkája (Lieber Apiaster...).³⁸ Horhi könyvének kéziratos másolatai széles körben ismertek voltak, és számtalan variánsa maradt ránk különböző gyűjteményekben: Országos Széchényi Könyvtár, miskolci Herman Ottó Múzeum dokumentációs gyűjteménye. Jó néhány változatát publikálták is: az *Ethnographiában* 1891-ben Sárvárról *Kovács S. János*, a *Magyar Gazdaságtörténeti Szemlében* 1895-ben *Kőszeghy Sándor*, az *Agrártörténeti Szemlében* 1970-ben *Balassa M. Iván* és a miskolci Herman Ottó Múzeum 1983-as évkönyvében *Szabadfalvi József*. Horhi méhészkönyvét és a hozzá tartozó variációs csoportot *Balassa M. Iván* „Nagyváradai Méhészkönyv”-nek nevezi, s

34 *Szentpéteri Samu*, 1843. 948.

35 *Tessedik Sámuel-Berzeviczy Gergely*, 1979. 300.

36 *Rodiczy Jenő*, 1892. 25.

37 *Szabadfalvi József*, 1983. 201.

38 *Domonkos Ottó*, 1952. 3.

ennek egy korai, Tokajból származó változatának ismertetése kapcsán elemzi a könyvcsaládot. A Horhi-féle méhészeti szakkönyv – a miskolci Herman Ottó Múzeum történeti dokumentációs gyűjteményében található – szintén egy korai és teljes másolatát közli Szabadfalvi József is „sályi méhészkönyv” néven.³⁹

Horhi Miklós nagyjelentőségű munkájától a XIX. század végéig közel száz méhészeti munka jelent meg Magyarországon. E munkák néprajzi értékét emeli, hogy szerzőik, akik többnyire falusi lelkészek, tanítók, gazdaemberek a nép körében szerzett illetve saját tapasztalataikat írják le. Olvashatunk munkáikban a méhavadászatról, méh-lakásokról, a jó méhlegelőkről, méhbetegségek gyógyításáról, s a méhészhiedelmekről.

A XVIII. század elején élő és dolgozó kiváló történetírónk, *Bél Mátyás* munkáiban is szép számmal találhatunk a korabeli Magyarország méhészetére vonatkozó leírásokat. Sajnos művei zömmel kiadatlanok maradtak, s így kéziratban fennmaradt írásai csak az elmúlt években kerülhettek az olvasóközönség elé. Nagy jelentőségű és nagy terjedelmű munkájában a „Notitia Hungariae novae historico-geographica”-ban, – amely 1735 és 1742 között jelent meg Bécsben, több kötetben – Pozsony megye mezőgazdaságának tárgyalásánál a méh-tartásról is olvashatunk.⁴⁰ Kéziratban maradt fenn a Magyarország mezőgazdaságáról (De re rustica Hungarorum) szóló munkája is. E gyűjtemény második könyvének hatodik részében bőséges leírást találunk a korabeli méhtartásról, a mézszüretéről, a méhsőr valamint a viasz készítéséről.⁴¹ A méhészetéről szóló leírásainál gyakran utal az ókori történetírók: Columella, Maro, Vergilius, Plinius közléseire, megálapításaira.

A XVIII. század közepén külföldi folyóiratokban is számos híradás, tanulmány látott napvilágot a magyar méhészkedésről. Különösen figyelemre méltó *Langen Th.* brassói születésű evangélikus lelkésznek a „Gemeinnützige Arbeiten der Bienengesellschaft in Oberlausitz” 1773. és 1776. évi köteteiben megjelent Erdély és Moldva méhészetéről megjelent dolgozata. A méhészeti szakkönyvek szerzői gyakran felhasználták a külföldi szerzők munkáit is, s ezzel a magyar nép körében igen hamar ismertté válnak és elterjednek, elsősorban a

³⁹ Szabadfalvi József, 1983. 201.

⁴⁰ *Bél Mátyás*, 1984/a 222–223.

⁴¹ *Bél Mátyás*, 1984/b 280–295.

nyugat-európai méhészeti tapasztalatok és eredmények. Ilyen népszerű munka volt a XVIII. század elején Magyarországon az angol *Gedde János* szakkönyve (*The English Apiary... 1721*),⁴² amelynek magyar fordítása „Angliai méhes kert” néven – az első nyomtatásban megjelent szakkönyvünk – 1759-ben látott napvilágot Egerben. E munkának a későbbiekben még két kiadása (1768, 1781) jelent meg és forgott közkézen a méhészek között.⁴³

Gedde János nyomtatásban megjelent szakkönyvének hatására hazánkban számos olyan kézírásos méhészeti munka látott napvilágot, amely ugyan merít Gedde könyvéből, de a méhészeti ismereteket és tanácsokat a magyarországi viszonyokra vonatkoztatja. Ilyen – Gedde nyomán készült – kéziratot őriz a jászberényi Jász Múzeum könyvtári gyűjteménye, amely „Magyar Méhes Kert vagy Ujj, Közönséges Méhész Könyv” címen, 1779-ben íródott Bogárdon, *Vannai István* által. A közel 230 oldalas, kéziratot munka bőséges adalékokkal, szakmai tudnivalókkal szolgál a korabeli méhészetre vonatkozóan. A mű előszavában a szerző hosszasan fejtegeti könyvének fontosságát és létjogosultságát, célozva arra, hogy Gedde János munkája „Angliába költ, és azon országnak... szokásához alkalmaztatott. Én ezen Méhész Könyvemet igyekeztem Országunkban eleitül fogva bevett és mind ez ideig is többire mindenütt gyakorlott Szokáshoz, Országunk természetihez, Szőlő, hegyes, Erdős, mező földjeihez, nem külömben a' külömbkülömbféle idők járásaihoz is alkalmaztatni.”⁴⁴

Gedde munkáját követően szinte évente jelentek meg újabb és újabb méhészeti munkák: 1762-ben *Pálfi Lőrincé* Kolozsváron,⁴⁵ 1763-ban *Szigeti Gyuláé* Nagyenyeden,⁴⁶ 1774-ben *Széki Vesmás Mártoné* Kolozsváron,⁴⁷ aki versbe szedve közli az általa ismert méhészhiedelmeket, 1775-ben *Handerla Györgyé* Pozsonyban,⁴⁸ 1786-ban *Nagy Jánosé* Győrben,⁴⁹ 1791-ben *Ravaszdi Andrásé* Diószegen,⁵⁰ 1792-ben

42 *Gedde János*, 1759.

43 *Gunda Béla*, 1948. 7–8.

44 *Vannai István*, 1779. 5. számozatlan lap

45 *Pálfi Lőrincé*, 1762.

46 *Szigeti Gyula*, 1763.

47 *Széki Vesmás Márton*, 1774.

48 *Handerla György*, 1775.

49 *Nagy János*, 1786.

50 *Ravaszdi András*, 1791.

Csáti Szabó György Debrecenben⁵¹ 1795-ben két jelentős szakkönyv is kiadásra került, az egyik *Veszelszki Antal* Vácott megjelenő kézikönyve,⁵² a másik pedig *Szuhányi János* jászalsószentgyörgyi káplán Pesten kiadott nagy jelentőségű méhészeti munkája,⁵³ amely kapcsán méltán kérdezhetette *Sőtér Kálmán*, hogy „...ki tudott ennél többet azon időben a méhekről?”⁵⁴

A méhészeti szakkönyvek iránti nagymérvű érdeklődés, azok gyakori megjelenése igazolja, hogy a XVIII. századi Magyarországon széles körben foglalkoztak méhészkedéssel.

Ha nem is olyan nagy számban, de a XIX. század elejétől újabb gazdasági szakkönyvek láttak napvilágot. Ezek az útmutatók azonban már nem csupán a méhtartáshoz, hanem a gazdálkodás egyéb ágához is hasznos tanácsokkal szolgáltak. Ilyen gazdasági szakkönyv volt *Kő-Halmi Fekete Gergely* által angolból magyarra fordított „A' Jó Gazda Ember”, amely 1804-ben jelent meg Pozsonyban és Pesten.⁵⁵ 1818-ban Pesten adják ki *Möller János*: „Az európai manufaktúrák és fábrikák mesterség műveik” című könyvét, amelyet *Mokri Benjamin* fordított németből magyarra. E nagyterjedelmű munkában a méz és a viasz felhasználásáról kaphatunk áttekintést.⁵⁶

1822-ben lát napvilágot Szala vármegye táblabírájának, *Nagyváthy Jánosnak* a „Magyar practikus tenyésztő” c. munkája, amelyben jelentős részt szentel a méhtartásnak.⁵⁷ 1851-ben jelenik meg *Csémy Péter* méhészeknek szóló útmutatása, „Az okos méhes gazda”.⁵⁸

A XIX. század közepén meginduló méhészeti folyóirataink (A Méh, Magyar Méh, Méhészeti Lapok, Méhészet, Méhészeti Közlöny, Méhész Újság, Felvidéki Méhész Újság, Délmagyarországi Méhészeti Lapok, Hajdúsági Méhész, Széttelkintő Méhész, Die Ungarische Biene, Oberungarische Bienenzzeitung stb.), s egyéb gazdasági szaklapjaink bőséges – a néprajz számára is figyelemre méltó – megfigyeléseket közölnek.⁵⁹

51 *Csáti Szabó György*, 1792.

52 *Veszelszki Antal*, 1795.

53 *Szuhányi János*, 1795.

54 *Rodiczky Jenő*, 1892. 26.

55 *Kő-Halmi Fekete Gergely*, 1804.

56 *Möller János*, 1818. 458–467.

57 *Nagyváthy János*, 1822. 178–234.

58 *Csémy Péter*, 1851.

59 *Gunda Béla*, 1948. 8.

A méhészettel gyakorlatilag is foglalkozó kiváló gazdasági szakembereink, mint *Rodiczky Jenő*,⁶⁰ *Sötér Kálmán*,⁶¹ *Ambrózy Béla*,⁶² *Ványalós Miklós*,⁶³ *Gáll Imre*,⁶⁴ *Őrösi Pál Zoltán*,⁶⁵ vállalkoztak a magyar méhészet történetének megírására. Munkáikban számos adatot találhatunk a méhészkedés néprajzi vonatkozásaihoz is.⁶⁶

Néprajzi irodalmunk kezdetben igen keveset foglalkozott a nagy hagyományú népi méhészkedéssel. Az érdeklődés csupán néhány kisebb leírásra és főként a vadméhkeresést, valamint a méhészbabonákat ismertető adatközlésekre korlátozódott, amelyek elszórva jelentek meg a Magyar Nyelvőr, az Ethnographia és a Néprajzi Múzeum Értesítője című folyóiratokban.⁶⁷

A babonákat – helymegjelölés nélkül – *Szendrey Zsigmond* rendszerezte a Magyarság Néprajza IV. kötetében.⁶⁸ S ugyancsak a Magyarság Néprajza II. kötetében kapott helyet *Győrffy Istvánnak* a méhészetéről, mint a magyarság egyik ősfoglalkozásáról írott összefoglalója.⁶⁹ Ugyanakkor a népi méhészkedés kutatásának korábbi eredményeit és a további feladatokat *Gunda Béla* foglalta össze 1948-ban.⁷⁰

A népi méhészetrel foglalkozó korábbi néprajzi irodalmunkból is kitűnik, hogy a tudományos problémák kezdettől fogva két nagyobb kérdéscsoport – a méhtartás módja és a méhészhiedelmek – köré tömörültek. A leírásokból arra következtethetünk, hogy a méh vadászatot szinte az egész magyar népterületen üzték és a méhészkönyvekből, folyóiratokból különböző módjait ismerhettük meg. Az 1950-es évek elejétől néprajzi irodalmunk egyre nagyobb érdeklődéssel fordul a népi

60 *Rodiczky Jenő*, 1892.

61 *Sötér Kálmán*, 1908.

62 *Ambrózy Béla*, 1914.

63 *Ványalós Miklós*, 1912.

64 *Gáll Imre*, 1941.

65 *Őrösi Pál Zoltán*, 1954.

66 *Gunda Béla*, 1948. 8.

67 *Kovács S. János*, 1891. 18–21.; *Wislocki Henrikné*, 1892. 55.; *Bellosics Bálint*, 1893.; *Garay Ákos*, 1911. 227.; *Moór Elemér*, 1933. 63–64.; *Domanovszky György* 1936. 115.; *Szendrey Zsigmond*, 1937. 160.; *Guday Kálmán*, 1941. 73.; *Vajkai Aurél*, 1938. 152–48.; *Vajkai Aurél*, 1941. 111–117.; *Győrffy István*, 1932. 82–85.; *Győrffy István*, 1935. 127–128.; *Fényes Dezső*, 1934. 104–105.; *Sőregi János*, 1934.; *Lükő Gábor*, 1943. 47–48.; *Tagán Galimdsan*, 1941. 331–337.; *Bödei János*, 1943. 86–88.

68 *Gunda Béla*, 1948. 8.

69 *Győrffy István*, é. n. 22–26.

70 *Gunda Béla*, 1948. 7–10.

méhészkedés felé. A korábbi két központi témakört szemelött tartva, a kisebb lélegzetű tanulmányok⁷¹ mellett olyan nagy jelentőségű, monografikus igényű összefoglalások látnak napvilágot, mint *Gunda Béla: Méh vadász*⁷² és *Balassa M. Iván: Élőfás méhtartás a Kárpát-medencében* című munkája.⁷³

A méhészeti ágak elkülönítésében a kutatás nagy vonalakban megegyezik, de bizonyos részletek körülhatárolásában, s főként a magyar nyelvű terminológiákban már korántsem egységes a kutatók álláspontja. *Gunda Béla* említett munkájában a méhészkedés három fő formáját a következőképpen határozta meg: 1. *méh vadász* vagy *méhkeresés*, amely során az ember tervszerűen felkutatja az erdei fákban rejlő méhet, mézüket elszedi, amely tevékenység során a méheket gyakran el is pusztítja. 2. Az erdei méhészkedésnél az ember lakásától távol odvas erdei fákban, mesterségesen kivájt üregekben tartja a méheket. Ezek az ún. *méhesfák*, amelyek az illető személy tulajdonát képezik, s gazdaságának szerves részét alkotják. 3. A *házi méhtartásnál* az ember mesterségesen készített méh lakásokban (köpük, kasok, kaptárak) tartja és gondozza méheit, rendszerint közvetlenül a lakóház mellett.⁷⁴

Balassa M. Iván a méhészeti ágak körülhatárolásának főbb vonásaival egyetért, de kifogásolja a meghatározásokban a tudatosság és a tervszerűség túlzott szerepeltetését. S némi terminológiai finomítás után a méhészet három fő ágát az alábbiakban jellemzi: 1. *zsákmányoló méhészet*, 2. *élőfás méhtartás*, 3. *házi méhtartás*.⁷⁵ Legutóbb *Szabadfalvi József* határolta körül, s vizsgálta a magyar méhészkedés gyakorlatának fő ágait: 1. *méh vadász*, *mézzsákmányolás*, 2. *élőfás méhtartás*, 3. *köpüs-kasos méhtartás*, 4. *kaptáros méhészkedés*.⁷⁶

A méhészkedéssel kapcsolatos néprajzi irodalom másik központi témaköre a babona és a méhészhiedelem volt. *Hofer Tamás* 1951-ben megjelent tanulmányában hangsúlyozza, hogy méhészhiedelmünk anyaga, mint történeti forrás is különös figyelmet érdemel. Hiszen olyan korszakok emlékét hordozzák, amelyeknek nyoma a méhészet

71 *Gunda Béla*, 1956. 66–77.; *Balassa Iván*, 1957. 1–2., 148.; *Molnár Balázs*, 1957. 483–491.

72 *Gunda Béla*, 1966. 205–246.

73 *Balassa M. Iván*, 1970/b 531–541.

74 *Gunda Béla*, 1966. 207–208.

75 *Balassa M. Iván*, 1970/b 531–532.

76 *Szabadfalvi József*, 1991. 191.

eljárásaiban és eszközanyagában már korábban elmosódott. A történetileg is értékelhető, összehasonlító vizsgálat eddig főként a *farkasgégén eresztés* szokása felé fordult.⁷⁷ E témára vonatkozóan különösen gazdag adalékokat nyerhetünk *Györffy István*⁷⁸ és *Gunda Béla*⁷⁹ közléseiben. Köztudomású, hogy a nép varázserőt tulajdonít a farkasgégéjének, fogának, sőt egyéb testrészének is. E hitből eredően, a méhtartó gazdák a régi időkben a méhlikások röpnnyílásához farkasgégét helyeztek, azon eresztve ki a méheket, hogy ezáltal beléjük varázsolják a farkas bátorságát, szilajságát és falánkságát.⁸⁰

E hiedelem magyarázatával kapcsolatosan *Gunda Béla* elveti *Berze Nagy János*nak azt a felvetését, hogy e szokásnak Észak- és Közép-Európába mutató kapcsolatai lennének, valamint maga a szokás német eredetű lenne. *Gunda Béla* a farkasgégének nem méhészeti, hanem vetőmagvarázsló használatára hívja fel a figyelmet. Ennek alapján a szokást kelet-európai összefüggésbe helyezi és hozzákapcsolja az ősi, még honfoglalás előtti farkas tisztelethez.⁸¹ *Hofer Tamás* tanulmányában rámutat, hogy a farkasgégén eresztés szokása Poroszországtól Ukrajnáig, valamint a Balkánig terjedő területen ismeretes. A méhészhiedelmek terjedése kapcsán pedig felhívja a figyelmet az egyház közvetítő szerepére.⁸² A méhészhiedelmek történeti rétegeinek feltárása napjainkig foglalkoztatja a kutatókat. *Balassa M. Iván* a méhészhiedelmek történeti rétegződésének vizsgálatánál az antik elemek továbbélését emeli ki,⁸³ ugyanakkor *Mogyorósi Sándor* legutóbb egy méhészhiedelem antik vonatkozásait tárta fel.⁸⁴

Kézírtos méhészkönyveink jelentőségét felismerve, a néprajzi szakirodalomban többen foglalkoztak publikálásukkal: *Balassa M. Iván*,⁸⁵ *Hofer Tamás*,⁸⁶ *Mándoki László*,⁸⁷ *Szabadfalvi József*,⁸⁸ és *Bathó*

77 *Hofer Tamás*, 1951. 167

78 *Györffy István*, 1932. 82–85.

79 *Gunda Béla*, 1945. 101–104.

80 *Györffy István*, 1932. 82.

81 *Hofer Tamás*, 1951. 167.

82 *Hofer Tamás*, 1951. 168.

83 *Balassa M. Iván*, 1970/a 394–410.

84 *Mogyorósi Sándor*, 1989. 95–98.

85 *Balassa M. Iván*, 1970.

86 *Hofer Tamás*, 1951.

87 *Mándoki László*, 1959.

88 *Szabadfalvi József*, 1983., 1992.

Edit.⁸⁹ *Domonkos Ottó* – mindmáig kéziratban maradt – munkájában a nyomtatott méhészkönyveket mutatja be,⁹⁰ *Füvessy Anikó* pedig – hasonló módon kéziratban maradt – tanulmányában a XVIII–XIX. századi méhészeti munkák hiedelmeit rendszerezte.⁹¹

A kutatók napjainkban is előszeretettel foglalkoznak a méhészhiedelmek problematikájával. *Szabadfalvi József* a méhek tavaszi kieresztéséről szóló tanulmányában összehasonlítja a kéziratos és a nyomtatott méhészkönyvek ismeretanyagát a recens anyagban még meglevőkkel.⁹² Egy másik tanulmányában pedig a tudós méhész szerepét vizsgálja a néphagyományban.⁹³ *Gunda Béla* „A varázsló méhészek” című tanulmányában elemzi a méhészettel kapcsolatos folklóranyagot. Írásában rámutat arra, hogy a méhészhiedelmekre milyen nagy hatással voltak a XVII–XVIII. századi méhészkönyvek, amelyek – népi forrásból merített – anyagát a szerzők, a kéziratok által a nép körében újból ismertté tették.⁹⁴

A kéziratos és a nyomtatott méhészkönyvek anyagának vizsgálatánál a kutatás elsősorban a hiedelemanyag feltárására helyezte a hangsúlyt, a hiedelem és a racionális tudásanyag összefüggéseinek vizsgálata csak újabban keltette fel a kutatók érdeklődését. *Schram Ferenc* tanulmányában az Országos Széchenyi Könyvtár méhészeti vonatkozású kézirateit vette számba, de már elkülönítette bennük a racionális és a mágikus elemeket.⁹⁵ *Balassa M. Iván* az általa „nagyváradinak” elnevezett kéziratos méhészkönyv vizsgálatakor arra utal, hogy a nyomtatott méhészkönyvek korunk méhészetének legmagasabb szintű elméleti, a kéziratos méhészkönyvek pedig a gyakorlati ismereteit rögzítik.⁹⁶ *Szabadfalvi József* is azon a véleményen van, hogy a hagyományos méhészeti ismeretanyaga többnyire azonos a XVII–XIX. századi kéziratos méhészkönyvek alapinformációival, a recens tudásanyag pedig a méhészeti gyakorlatból fejlődött ki.⁹⁷ *Gunda Béla* a „Méhészkedés a magyarságnál” című összefoglaló tanulmányában

89 *Bathó Edit*, 1988/a.

90 *Domonkos Ottó*, 1952.

91 *Füvessy Anikó*, 1964.

92 *Szabadfalvi József*, 1989.

93 *Szabadfalvi József*, 1992.

94 *Gunda Béla*, 1989. 29–49.

95 *Schram Ferenc*, 1961.

96 *Balassa M. Iván*, 1970/a 394–409.

97 *Szabadfalvi József*, 1983.

rámutat, hogy a méhészhiedelmek elterjedésében jelentős szerepük volt a XVII–XVIII. századi kéziratos és nyomtatott méhészkönyveknek, valamint a lép- és a viaszkereskedelemnek, s mindezek révén őrizhették meg méhészkedésünk antik hagyományokat.⁹⁸ Legutóbb *Kotics József* vizsgálta kandidátusi értekezésében a méhészkedés hiedelemanyagának és racionális ismereteinek összefüggéseit. Megállapította, hogy a méhészetre vonatkozó paraszti tudás legjellemzőbb jegye az, hogy abban a hiedelmek és a hiedelemcselekvések döntő súlyúak, a racionális elemek rovására. A recens hiedelmek túlnyomó része közvetlenül kapcsolatba hozható a kéziratos méhészkönyvek anyagával.⁹⁹

Néprajzi irodalmunkban számos olyan tanulmány látott napvilágot, amely egy-egy nagyobb terület népi méhészetét öleli fel. *Csaba József* már 1948-ban a vendek méhtartását ismerteti. Munkájában számos méhészhiedelmet közöl és megállapítja, hogy a vend méhkasok formái megegyeznek a vas megyei és Rábavidék magyar lakosú községeiben található szalmakasokkal.¹⁰⁰ Ugyanő egy másik tanulmányában az Ausztriához tartozó felsőöri magyar népsziget: Felsőör (Oberwart), Alsóör (Untervart), Vasjobbágyi (Jabing) és Örsziget (Siget in der Wart) méhészkedéséről ír.¹⁰¹ *Kós Károly* a mezőségi gyakorlati méhészkedésről,¹⁰² *Füvessy Anikó* az Észak-Borsodi Gallyaság, Bódva- és Szuhavölgye méhészetéről,¹⁰³ *Szilágyi Miklós* pedig a XVIII. századi nagykunsági méhtartásról ad átfogó képet, kizárólag levéltári források vizsgálata alapján. Feldolgozása módszertanilag is új, s elsőként hívja fel a figyelmet a méhészetnek a paraszti gazdálkodás struktúrájában való vizsgálatára.¹⁰⁴ Ezt követően több olyan nagy jelentőségű, monografikus igényű feldolgozás jelenik meg, amelyek kiváló történeti és néprajzi adalékokkal mutatják be egy-egy nagyobb táji terület népi méhtartását. Elsőként *Szabadfalvi József* két tanulmányát említem, amelyekben a szatmári Erdőhát (Méhtelek, Garbolc, Kishódos, Nagyhódos, Kispalád, Botpalád),¹⁰⁵ valamint a Zempléni-hegyvidék középső területének (Vizsoly, Boldogkőváralja, Arka, Baskó, Mogyoróska,

98 *Gurda Béla*, 1992. 363.

99 *Kotics József*, 1992. 188–189.

100 *Csaba József*, 1948. 127.

101 *Csaba József*, 1968. 105.

102 *Kós Károly*, 1949. 158–164.

103 *Füvessy Anikó*, 1967.

104 *Szilágyi Miklós*, 1966.

105 *Szabadfalvi József*, 1956. 452.

Regéc, Óhuta, Középhuta, Újhuta) népi méhészetének monografikus feldolgozását végezte el.¹⁰⁶ 1969-ben jelent meg *Kerecsényi Edit* kiváló tanulmánya, amely nemcsak a Nagykanizsa környéki méhészkedésről, de a méhészet magyarországi történetéről is átfogó képet nyújt.¹⁰⁷ 1973-ban *Balassa M. Iván* két szomszédos táj, a Hegyköz és a Bodrogköz méhészeti gyakorlatát hasonlítja össze az országos adatokkal, s egyben vázlatos áttekintést ad a Kárpát-medence méhészetéről is.¹⁰⁸ *Hajdú Mihály* az orosházi kasos méhészet monografikus feldolgozását végezte el,¹⁰⁹ *Szabó Károly* tanulmányai ugyanakkor Debrecen ősi (e kifejezésen ő a kasos tartást érti),¹¹⁰ valamint kaptáros méhészetéről adnak összefoglalást.¹¹¹ A Gömör megyei magyar falvak méhészkedését *Kotics József* dolgozta fel, tanulmányában nagy hangsúlyt helyezve a méhészetnek, a gazdálkodás struktúrájában betöltött szerepére.¹¹² *Bathó Edit* a Jászság hagyományos¹¹³ és okszerű méhészkedésének bemutatására vállalkozott.¹¹⁴ Feldolgozásában jelentős szerepet kaptak a történeti források és azok vizsgálatai.

A méhészeti termékek kutatása terén született eredmények elsősorban *Szabadfalvi József* nevéhez fűződnek. Ismert tanulmányában a kelet-magyarországi mézeskalácsos mesterek viaszfeldolgozását és gyertyakészítését ismerteti.¹¹⁵ A magyar mézszörkésztésről írott munkájában feltételezi, hogy a kölesből és gabonafélékből erjesztett *boza*, illetve a lótejből készített *kumis* mellett a méhser is a honfoglalás előtti magyarság ősi itala volt.¹¹⁶

A méhészeti termékekkel kapcsolatos vándorkereskedelmet – az észak-borsodi területen vizsgálva – *Füvessy Anikó* tollából ismerhetjük meg.¹¹⁷

A méhészet eszközeiről, építményeiről szóló tanulmányok közül ki kell emelnünk *Boross Marietta* munkáját, amelyben a Néprajzi Mú-

106 *Szabadfalvi József*, 41–42.

107 *Kerecsényi Edit*, 1969.

108 *Balassa M. Iván*, 1973/a 113–150.

109 *Hajdú Mihály*, 1962. 171–235.

110 *Szabó Károly*, 1962. 154–177.

111 *Szabó Károly*, 1973. 156–175.

112 *Kotics József*, 1988.

113 *Bathó Edit*, 1988.

114 *Bathó Edit*, 1992.

115 *Szabadfalvi József*, 1957. 245–255.

116 *Szabadfalvi József*, 1961. 116.

117 *Füvessy Anikó*, 1971. 28–43.

zeum gyűjteményében fellelhető méh lakások rendszerezését és elemzését végzi el.¹¹⁸ *Füvessy Anikó* ugyanakkor az észak-borsodi méh lakásokról,¹¹⁹ *Páll István* a XIX. századi szabolcsi méhesekről nyújt áttekintést,¹²⁰ míg *Bathó Edit* egy XVIII. századi jászszági, díszített méhköpút ismerteti.¹²¹ A méhészetre irányuló néprajzi telep munka megkönnyítésére, segítésére 1973-ban megjelent *Balassa M. Iván: Méhesek* című gyűjtési útmutatója, amely hasznos célt szolgál, különösen a kezdeti gyűjtéseknél.¹²²

Az elmúlt időszakban több jelentős méhészeti összefoglaló munka látott napvilágot. *Gunda Béla* „Méhészkedés a magyarságnál” című tanulmánya, áttekintést ad a méhészkedés történetéről és a paraszti méhtartás gyakorlati formáiról.¹²³ *Szabadfalvi József* „A magyar méhészet múltja” című munkája több évtizedes kutatómunka eredményeit szintetizáló monográfia, amely a méhészet minden fontosabb változásaira kitér.¹²⁴ Egészen új aspektusú feldolgozás, *Kotics Józsefnek* a magyar méhészetről írott, megjelenés alatt álló, kandidátusi értekezése. A XIX. század második felétől vizsgálja a paraszti méhészkedést (a népi és okszerű méhészkedést egyaránt), s kiemelt hangsúlyt helyez a méhtartásnak a paraszti gazdálkodás struktúrájában elfoglalt helyére és szerepére. Külön foglalkozik a méhészet rentabilitásának kérdésével is.¹²⁵

A néprajzi kutatók ezidáig főként a népi méhészkedés kérdéskörét vizsgálták, újabban azonban a figyelem egyre fokozottabban fordul az okszerű méhészet felé. Legutóbb *Bathó Edit* foglalkozott a jászszági okszerű méhészet kialakulásával.¹²⁶

118 *Boros Marietta*, 1963. 35–79.

119 *Füvessy Anikó*, 1972.

120 *Páll István*, 1988. 537–542.

121 *Bathó Edit*, 1982. 365–369.

122 *Balassa M. Iván*, 1973/b.

123 *Gunda Béla*, 1992.

124 *Szabadfalvi József*, 1992.

125 *Kotics József*, 1992.

126 *Bathó Edit*, 1992.

A MÉHÉSZKEDÉS TÖRTÉNETI EMLÉKEI A JÁSZSÁGBAN

A Jászság méhtartására vonatkozó legkorábbi ismert adatok a XVI. századi török adóösszeírásokból maradtak ránk. A méz és a méhkas magas adója azt bizonyítja, hogy a törökök igen értékelték és rendkívül kedvelték a mézet.

Berényt a török igen korán kezdte nyugtalanítani, hiszen mint a vidék központja, gazdag, népes hely volt, s ez a körülmény különösen értékessé tette a törökök szemében. 1536-ban a portyázó török csapatok már feldúlták a berényi zárdát, s 1552-re az egész jász földet előzönlötte a török.¹ A Jászság a török megszállás alatt is viszonylagosan megőrizte korábbi kiváltságos voltát, s mint a hatvani khászhoz tartozó, kincstári tulajdonban lévő terület, közvetlenül a szultáni udvarnak adózott.²

A törökök már berendezkedésük elején – igen gondos helyszíni szemle alapján – hozzáláttak a különféle adók összeírásához. Az állam megbízott tisztviselői sorra járták az újonnan török uralom alá hajtott vidék falvait, s szabályaik szerint jegyzékbe vették a falvak lakosait, termékeiket és részletesen feljegyezték, hogy azok abban az évben különféle címeken mekkora összeget fizettek adóban. A hatvani szandzsák legrégebbi összeírása 1550-ből való.³ Az ötödik náhijébe sorozott Jászberény város és a 12 jász helység összeírásában azonban nem találkozunk az adóköteles termékek tételes felsorolásával, helyette a következő bejegyzést olvashatjuk: „Jászberény ’város’, tizenkét faluval együtt régebben, a királyok korában tizedet és

1 *Fodor Ferenc*, 1942. 429–430.

2 *Fekete Lajos*, 1940. 7–8. Budai török számadáskönyvek. 1560–1580. 1962. 279.

3 *Fekete Lajos*, 1960. 116–143.; *Fekete Lajos*, 1968. 73–80.

dzsizje-adót nem fizetett; mivel évenként szabott összegben hétszáz flórit, a flórit ötven akcse értékben számolva, és kétezeröttszáz kila búzát és kétezeröttszáz kila árpát szokott fizetni, a régi szokásokhoz híven az új szultáni defterbe is így jegyeztetett fel...” Ez tehát azt jelentette, hogy a Jászság a török uralom kezdetén különálló adóegységet képezett és adóját maga szolgáltatta be a török kincstárba, feltehetően az ispán közreműködésével.⁴

Egy 1570-ből származó török adóokmány tanúsága szerint Jászberény városa a kapu, búza, bárány, lencse, káposzta, hagyma, len, kender, széna, menyasszony... stb. adók mellett méhkasból is adott tizedet 2750 akcse értékben.⁵ Egy 1577-es adatfelvétel részletesen tartalmazza Jászkísér lakosainak a török által megkövetelt terheit. „A török hitűeknek Berénybe fizetnek 100 forintot, de mondják, régóta nem képesek azt a maguk erejéből megadni, így más helyre kényszerülnek elmenni, ugyanis a török császárnak is adnak 144 forintot. Tizedet is adnak mindenből, de ezzel nem voltak megelégedve és kicsikartak tőlük még 50 quartalia búzát. Minden disznó után fizetnek 4-4 dénárt. A szablyapénz 144 forint, egyéb meg nem számolt porták nélkül. *A méhek után tizedet adnak. Aki elmarad, fizet 5 dénárt.* Két ökröt is szolgáltatnak részükre. Szénáért minden telek fizet évente 1 forintot, most összesen 89 forintot kérnek érte, a fáért 52 forintot és 90 dénárt. Adnak még 89 pint vajat.”⁶ A jász községek adói még 1671-ben is arról vallanak, hogy házanként összegyűjtött vajjal, báránnyal, disznóval adóztak, s tizedet adtak a méhből és a borból is.⁷ A kötelező adón kívül azonban a porta gyakorta vetett ki rendkívüli adókat is.⁸ A kíméletlen adópolitika, s a néha elviselhetetlenül súlyos terményjáradék elől a falvak népe gyakran elmenekült. Bár az a tény, hogy a szultán Jászberényt khász városnak nyilvánította, bizonyos fokú védelmet jelentett volna a könyörtelen kiszípolozással és a kőborló hadakkal szemben.⁹ A gyakorlatban azonban mégsem így valósult meg. A magas adók mellett rendkívüli csapást jelentett a jászsági falvaknak a jászberényi palánkvárban

4 Fekete Lajos, 1968. 7–8.

5 Mikrofilm kópia, 13068/1974. sz. Jász Múzeum Adattára, továbbiakban: JMA)

6 Botka János, 1988. 228–229.

7 Fodor Ferenc, 1942. 253.; Botka János, 1988. 305–306.

8 Gyárfás István, 1885. IV. 70–71.

9 Szántó Konrád, 1974. 49.

(Dzsánfeda) állomásozó török lovasőrség, valamint a hatvani, szolnoki és az egri vár portyázó török katonáinak fosztogatása is. „Egy rövid beszállásolás nem sokban különbözött az engedményezett fosztogatástól.. A vendégek nemcsak kiűzték házából a gazdát, nem csak mindent, mit maguk és barmaik megemészthettek, díj nélkül követeltek, hanem még azon felül pénzt, szűrt, sarut, posztót, kést, rókabőröket, sőt ekét, kaszát s más házieszközöket kértek ajándékba, de ha valaki megtagadta tőlük az ajándékot, mint a szultán rendelete mondja 'irgalmatlanul elverték és megsebesítették'. Maga az egri főkormányzó, úgy a hatvani és szolnoki kerület kádii sem restelték a legarcátlanabbul üzni e mesterséget, s az a nélkül is tetemes adón kívül, évenként posztót, fát, szénát, mézet, vaját, árpát, fagyút s más mindenféle házi és nem házi szükségét nem csak követeltek, hanem a békés lakosok házaiból erőszakkal elvittek.”¹⁰

A falvak lakossága számos esetben fordult panaszos levéllel a hatvani kádihoz, segítséget kérve a fosztogatók ellen. Erről tanúskodik a jászberényieknek 1668. október 26-án a hatvani kádihoz intézett levele is: „...szolgáljon tudomásul, hogy a hatvani kazánban levő szultáni khászhoz tartozó Jászberin város lakosai, kik e szultáni fermánt felmutatják, magas udvaromban fölterjesztették, hogy ők a legfelsőbb rendelettel rájuk rótt adót az annak beszédésével megbízott egyéneknek, más illetményeket pedig a maguk tisztviselőinek megfizetik, s ezzel minden kötelezettségüknek eleget tesznek. Mégis jelenleg az egri béglerbég, s a hatvani szandzsákbég és a szolnoki szandzsákbég a törvény, kánum és legfelsőbb parancsom ellenére minden évben posztót, fát, szénát, mézet, zsírt, árpát, fagyút és más eféléket ingyen követelnek és erőszakosan elvesznek úgy hogy eme kegyetlenkedés és zsarolás miatt a legtöbbben elszélednek és kiköltöznek...”¹¹

Hüszejn egri pasa 1668. november 25-én a következőket írta a jászberényieknek és a rajtuk hatalmaskodó egri és hatvani tisztségviselőknek: „...Egy további nemes fermán úgy rendelkezik, hogyha a berényiek a rájuk kirótt rendkívüli adókat (tekálif) hiány nélkül beszolgáltatják a begyűjtéssel megbízott embereknek, az egri váli és a hatvani és szolnoki szandzsákbégek ne nyomorgassák őket el nem

10 *Kempelen Győző*, 1860. 276. 140. török levél

11 Jászberényi török levelek magyar fordítása (kézirat). Ford. *Repiczky János* 1851-ben. 329. 114. sz. török levél.

rendelt csuha-posztó, tűzifa, széna, méz, vaj, árpa, *gyertyának való viasz* és más hasonlók önkényes követelésével és behajtásával.”¹²

A benyújtott panaszos leveleknek, valamint az arra kiadott – rablásokat, fosztogatásokat szigorúan tiltó – szultáni rendelkezéseknek nem sok foganatjuk volt. Így az állandó fosztogatások következtében a lakott helyek állatállománya, így a méhállománya is jelentős veszteséget szenvedett. A megmaradt méhcsaládokat pedig a súlyos adó és a gyakori rablások elől a nép igyekezett elrejtteni.

A török hódoltságot követően,¹³ újabb csapás éri a Jászságot, mivel a bécsi udvar 1702-ben az egész Jászkunságot eladja a Német Lovagrendnek. Az eladást megelőzően azonban ismét módszeresen összeírják mind a három kerületet. A névszerinti összeírást Pentz János egri kamarai prefektus végezte 1699-ben. A felmérés során a Jászság területén összesen 646, a Kiskunságban 108 méhkast írtak össze, ezzel szemben a Nagyunságban egyetlen egyet sem. A jegyzékben szereplő méhkasok falvankénti megoszlása a Jászságban a következő volt: Jászberényben 94, Árokszálláson 58, Jászapátin 70, Alsószentgyörgyön 64, Jászdózsán 32, Felsőszentgyörgyön 56, Fényszarun 56, Jákóhalmán 2, Jászkíséren 26, Ladányban 79, Jásztelken 65, Jászágon 47 méhkast vettek lajstromba.¹⁴ A fenti statisztikai adatokból világosan kitűnik, hogy a legtöbb méhkast Jászberényben mérték fel, összesen 94-et. Ha azonban figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy Pentz János által név szerint összeírt 387 jászberényi családból mindössze 34 gazda, vagyis az összeírt családoknak csupán 11,3%-a tartott méhet, így már korántsem tűnik soknak. Igen figyelemre méltó a méhkasok számának családonkénti megoszlása is.¹⁵

¹² *Hegyí Klára*, 1988. 140–142. 126. török levél.

¹³ A török seregek 1690-ben hagyták el végleg Jászberényt és a Jászságot iszonyú pusztítást végezve emberben és épületben egyaránt. In: *Fodor Ferenc*, 1942. 437.

¹⁴ *Fodor Ferenc*, 1935. 187–188.; *Kiss József*, 1979. 212–215.

¹⁵ *Blénessy János*, 1943. 212–239.

Név	idevaló	jövevény	méhkasok száma
Deák István	x		12
Lakatos Mátvás		x	2
Seres Gergely	x		3
Pincze Gergely	x		4
Sánta Pál			
Tóth István	x		1
Kovács Mihály		x	2
Hartyán István	x		2
Vögi Márton		xx	1
Németh Pál		x	2
Nagy György	x		1
Köney György	x		1
Erős János	x		4
Baráth István	x		1
Fanus György	x		2
Torma Mátvás	x		2
Halasy János	x		1
Balogh János		x	1
Országh István	x		1
Tóth János	x		2
Rigó András	x		4
Bozóky István	x		4
Várentini Relicta		x	20
Povasz László		x	1
Kemenczei György	x		1
Czeglédi Mihály		x	5
Kis Jakab		x	1
Tóth Péter	x		1
Bakos István		x	3

Név	idevaló	jövevény	méhkasok száma
Megyeri János	x		3
Kasnya Mihály	x		1
Pénzes András		x	2
Nemes Szelyesi Imre		x	1
Delney Gáspár	x		1

Az összeírásból kitűnik, hogy a méhtartó gazdák közül 22 idevaló (hujas) és 12 jövevény (peregrinus) volt. A gazdák közül csupán ketten bírnak nagyobb számú méhállományt (12 és 20 méhkas), míg a méhtartók zöme csupán 1-4 méhkast mondhat magáénak. Ebből arra következtethetünk, hogy a legtöbb méhészt gazda feltehetően csak saját szükségletére tartott méheket, ezáltal biztosítva családjá mézellátását. Így ebben az időszakban nem beszélhetünk intenzív méhészkedésről.

A Pentz-féle felmérést a XVIII. század folyamán újabbak követték, amelyekben a méhkas továbbra is adóköteles tételként szerepel. Ezek közül emeljük ki és vizsgáljuk meg a birtokos Német Lovagrend által 1710-ben és 1713-ban, majd az 1721-es dicalis,¹⁶ az 1760-as és 1766-os országos összeírásokat.¹⁷ A felmérési számadatok hűen tükrözik a Jászság méhészetének stagnálását és fellendülését.

¹⁶ A dica egy portára (kapura) kivetett adótétel volt, amelyet a XVI–XVII. századi országgyűlések mindahányszor újonnan állapítottak meg. A XVIII. században egy számított, mesterséges adókulccsá vált. A vármegyék határozták meg, hogy mi számított egy dicának. Ez hozzájárult az adókivetés egyenlőtlenségeihez. In: Magyar Történelmi Fogalomgyűjtemény II. 1980. 808.

¹⁷ Források: *1710-es Lovagrendi összeírás* – Kiss József, 1979. 218–219.; *1713-as Lovagrendi összeírás* – Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1713. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (továbbiakban: JNKSZ-ML), lásd még Kiss József, 1979. 224–225.; *1721-es dicalis összeírás* – Kiss József, 1979. 229.; *1760-as összeírás* – Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1760. Caps. II. Fasc. 4. – JNKSZ-ML.; *1766-os összeírás* – Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania de Anno 1766. – JNKSZ-ML.

XVIII. századi adóösszeírások a Jászságban
(kiemelve a méhkasok száma)

	1710	1713	1721	1760	1766
Jászberény	2	76	55	375	359
Jászfelsőszentgyörgy	1	17	45	29	17
Jászfényszaru	11	31	67	10	14
Jászárokszállás	26	96	163	16	85
Jászdózsa	8	82	85	5	32
Jászájkóhalma	–	8	6	50	9
Jászapáti	7	37	92	82	154
Jázkisér	–	9	23	68	257
Jászladány	10	19	35	54	100
Jászsalsószentgyörgy	–	13	85	169	211
Jásztelek	6	31	42	33	49
Összesen:	71	419	698	891	1317

A táblázat statisztikai adatai jól mutatják, hogy a Német Lovagrend első összeírása idején, 1710-ben a méhészkedés igen csekély mértékű lehetett a Jászságban. A visszaesés okát elsősorban abban kereshetjük, hogy az összeírás idejére (1705 és 1710 között) rendkívüli mértékben megapadt a Jászság népessége. Különösen visszaesett a gazdák száma, hiszen 1710-ben a Jász Kerület 11 helységében mindössze 804 gazdát írtak össze. Az eladást követően a jászok igen nagy számban vettek részt a Rákóczi-szabadságharcban, a harc győzelmétől remélve sérelmük orvoslását. Egyes jász települések lakossága viszont elmenekült a németek elől, s csak később tértek vissza lakóhelyükre (pl. Jászsalsószentgyörgy). S nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a körülményt sem, hogy a kuruc háborúk végén már dühöngött a pestis, s ezt a veszedelmes járványt a Jászság népe sem kerülhette el.¹⁸ Az 1713-as összeírás adatai azonban már a méhészkedés jelentős növekedéséről szólnak, s mintegy 50 évvel később, 1760-

¹⁸ Fodor Ferenc, 1942. 439.

ban és 1766-ban a méhtartásnak szinte ugrásszerű emelkedését figyelhetjük meg. Ekkorra azonban már a Jászkunság visszanyerte korábbi kiváltságos voltát, hiszen az 1745-ben végrehajtott redemptio (önmegváltás) rendezett birtokviszonyokat teremtett, s mindez jelentős gazdasági fellendülést eredményezett a Jász-Kun Hármaskerületben.¹⁹

Az összeírások tanúsága szerint a Jászság XVIII. századi méhtartására az jellemző, hogy a gazdák csak igen kis mennyiségben tartottak méheket. Bizonyítják ezt a tényt az 1713-as név szerinti összeírás számadatai,²⁰ amelyeket áttanulmányozva választ kaphatunk a Jászság XVIII. század eleji méhészetének jellemző vonásaira.

Részletek az 1713-as összeírásból:

Jászberény: gazdák száma: 565

<u>méhészek</u>	<u>méhkasok száma</u>
1. Joannes Kistod	4
2. Michael Pacsa	3
3. Stephanus Juhai	3
4. Michael Goacs	1
5. Martin, et Georgius Palocz	3
6. Joannes Megeri	3
7. Georgius Koacs	4
8. Catharina Monar	2
9. Andreas Oskiani	1
10. Michael Koacs	1
11. Franciscus Csöh	4
12. Stephanus Schos	2
13. Joannes Heyes	1
14. Michael Csonko	1
15. Martinus Horgiany	2

¹⁹ Tóth János, 1986. 12.

²⁰ Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1713. – JNKSZ-ML.

méhészek	méhkások száma
16. Joannes Sándor	1
17. Georgius Csákó	1
18. Stephanus Tacko	1
19. Joannes Szatmári	1
20. Stephanus Kismihal	1
21. Nicolaus Servöce	5
22. Paulus Pesti	1
23. Michael Nagy	2
24. Georgius Seres	8
25. Petrus Dudas	2
26. Stephanus Siladi	8
27. Michael Ludani	3
28. Paulus Dorma	1

Jászárokszállás: gazdák száma: 83

méhészek	méhkások száma
1. Mathias Farago	4
2. Georgius Sabo	2
3. Mathias Kis Nobilis	2
4. Joannes Kis Nobilis	6
5. Paulus Tót	2
6. Jacobus Nagy	4
7. Lucas Nagy	4
8. Stephanus Farago	6
9. Andreas Papp	4
10. Georgius Turcsani Nob.	5
11. Petrus Juhasz	1
12. Benedictus Jakus	7
13. Joannes Barna	1

méhészek	méhkasok száma
14. Paulus Redai	8
15. Joannes Dossa	4
16. Michael Nyirő	5
17. Paulus Koba	1
18. Georgius Mundi	8
19. Franciscus Mocsar	3
20. Michael Palago	2
21. Michael Santa Nobilis	3
22. Stephanus Fehir	8
23. Georgius Neri	4
24. Franco Kovacs	2

Jászfelsőszentgyörgy: gazdák száma: 31

méhészek	méhkasok száma
1. Michael Katona	7
2. Georgius Gulias	3
3. Georgius Bobori	2
4. Stephanus Seres	5

Jászfényszaru: gazdák száma: 91

méhészek	méhkasok száma
1. Georgius Szabo	1
2. Gregorius Baranyi	4
3. Paulus Bakos	8
4. Andreas Gödör	4
5. Joannes Dudas	10
6. Andreas Gulias	4

Jászdózsa: gazdák száma: 26

méhészek	méhkasok száma
1. Matthias Sabo	15
2. Stephanus Koacs	8
3. Stephanus Bosoki	5
4. Joannes Sicsai	6
5. Georgius Mataska	8
6. Joannes Kis	2
7. Georgius Duri	2
8. Franciscus Mede	6
9. Joannes Bodi	6
10. Thomas Palint	3
11. Laurentius Servese	3
12. Petrus Vegete	
13. Stephanus Regesi	1
14. Paulus Boni	3
15. Laurentius Posagi	13

Jászkisér: gazdák száma: 75

méhészek	méhkasok száma
1. Gregorius Temesvári Nov.	2
2. Michael Boros	2
3. Thomas Wig	1
4. Joannes Solmosi	3

Jászákóhalma: gazdák száma: 29

méhészek	méhkasok száma
1. Michael Csibó	1
2. Joannes Gehasi	1
3. Joannes Kosma Nob.	1
4. Gasparus Benko	2
5. Franciscus Kucsanki	1
6. Stephanus Erecki	2

Jászapáti: gazdák száma: 98

méhészek	méhkasok száma
1. Andreas Goisa	1
2. Petrus Wardos	1
3. Benedictus Borobas	9
4. Paulus Palati	2
5. Urbanus Nagy	3
6. Thomas Ola	2
7. Thomas Wirack	2
8. Gregorius Demeter	2
9. Joannes Rusvay	6
10. Jacobus Urban	1
11. Andreas Gaál	2
12. Balthasar Berente	2
13. Catharina Bongvin	1
14. Joannes Gulias	3

Jászalsószentgyörgy: gazdák száma: 50

<u>méhészek</u>	<u>méhkasok száma</u>
1. Nicolaus Hamar	1
2. Matthias Ecke	1
3. Joannes Sarbak	10
4. Martinus Bacta	1

Jászladány: gazdák száma: 31

<u>méhészek</u>	<u>méhkasok száma</u>
1. Joannes Szűcs	1
2. Paulus Lasar	2
3. Stephanus Nagy	5
4. Paulus Nagy	3
5. Joannes Siraki	2
6. Matthias Rimocsi	1
7. Joannes Sabo	3
8. Nicolaus Sabo	2

Jásztelek: gazdák száma: 27

<u>méhészek</u>	<u>méhkasok száma</u>
1. Georgius Juhasz	2
2. Georgius Rigó	2
3. Jacob Gulias	11
4. Stephanus Alat	6
5. Joannes Sinka	1
6. Stephanus Kis	2
7. Stephanus Horváth	4
8. Gregorius Gombos	1
9. Stephanus Konya	2

A közölt statisztikai adatokból mindenek előtt az derül ki, hogy a felmérés idején az adott helységek gazdái közül, hányan tartottak méheket. 1713-ban a Jászság méhészeinek száma igen kevés, különösen szembetűnő ez a csekély létszám a nagyobb lélekszámú helységekben, mint pl. Jászberényben, ahol 565 gazdából csupán 28, vagy Fényszarun, ahol 91 gazdából mindössze 6 méhészkedik. A számadatokból az is világossá válik, hogy a gazdák valóban kevés méhet tartanak, amiből arra következtethetünk, hogy a méhészek zöme továbbra is csak saját családjá mézellátását biztosítja a tulajdonában lévő néhány méhcsaláddal. Szinte minden településen találhatunk azonban 1-2 méhészt, aki az átlagosnál nagyobb méhállománnyal rendelkezik. A vizsgált időszakban a legnagyobb méhészete a jászdózsai illetőségű Szabó Mátyásnak volt, aki a felmérés évében 15 méhkassal rendelkezett. Esetében már mindenképpen árutermelő méhészkedésre gondolhatunk. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az adatot sem, hogy a 122 méhészt között 2 női méhészt is találunk, a jászberényi Molnár Katalint és a jászapáti Bongvin Katalint, akik feltehetően az apjuk vagy a férjük halála után reájuk maradt méheket gondozták vagy gondoztatták.

Már korábban utaltunk rá, hogy a XVIII. század második felében a Jászság méhtartása növekvő tendenciát mutat. Most a rendelkezésünkre álló statisztikai adatok segítségével,²¹ hasonlítsuk össze a Jászság XVIII. századi méhészetét a Kis- és a Nagykun Kerületek méhészetével.

XVIII. századi összeírások (kiemelve a méhkasok száma)

	1710	1713	1721	1760	1766
Jászság	71	419	698	891	1317
Kiskunság	6	25	71	348	419
Nagykunság	–	18	144	1239	1304
Összesen:	77	469	913	2478	3040

21 Kiss József, 1979. 218–219. Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1713. – JNKSZ-ML. – I. még Kiss József, 1979. 224–225., 229. Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1760. Caps. II. Fasc. 4. JNKSZ-ML.; Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1766. – JNKSZ-ML.

A táblázatból jól látható, hogy a Jászság méhészetére a XVIII. század folyamán egyenletesen növekvő fejlődés jellemző. Ezzel szemben a Kiskunság és a Nagykunság méhészete a XVIII. század első felében szinte stagnál. Különösen érdekes, hogy 1710-ben a Nagykunságban egyetlen méhkaszt sem írtak össze. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy a Nagykun Kerület Rakamazra és az Alföld más helyeire menekült lakossága ekkor még nem települt haza.²² 1760-tól azonban jelentős, ugrásszerű emelkedés figyelhető meg a Két Kunság méhtartásában. Bár a Kiskun Kerület méhészete még ekkor is nagymértékben elmarad a Jászságétól és a Nagykunságétól.

A Három Kerület méhtartása közötti nyilvánvaló különbségek valószínűleg a természeti körülményekben, a hagyományokban és a gazdálkodás rendszerében keresendők.

A XIX. század elejéig a méznek és a viasznak fontos szerepe volt a Jászság népi háztartásában. A mézet elsősorban táplálkozás céljára használták, de készítettek belőle különböző üdítő italokat, mézsört és igen fontos alapanyaga volt a mézeskalács készítésének. A népi gyógyászatban ugyanakkor a mézet orvosságként használták. Erre utal az 1762-es jászságközhalmi protocollum október 11-i bejegyzése is, amely szerint „Ungvári Mátyás Ungvári Péter betegségére fizetett mézért orvosságnak 17 koronát”.²³

A viaszt pedig főként a gyertyakészítésnél használták. A viaszból készült gyertya, amelyből különösen a templomokban használtak sokat, igen drága lehetett. Ezt mutatja a jákóhalmi rk. Plébánia 1727-es számadáskönyvének részlete is, amelyben Csöke András egyházbíró a templom részére, az alábbi kiadásokat rögzítette:²⁴

„Szentelt olajért	1 Rfít
Gyertyáért	2 Rfít
harang kötélért	3 poltúra
az czinterem veszőért	20 poltúra
viaszért adtam	6 márijást és 17 polt.
Gyertyáért adtam	8 márijást és 3 polt.
Enyvért adtam	4 poltúrát
Üveg pohárt vettem	5 poltúrán

²² Kiss József, 1979. 223.

²³ Protocollum, Jászságközhalmi, Anno 1762. – R. Kat. Plébánia Irattára – Jászságközhalmi.

²⁴ R. Kat. Plébánia Számadáskönyve 1714–1731. Jászságközhalmi. – Plébánia Irattára Jászságközhalmi.

Kalapácsot vettem	4 poltúrán
büdös követ	1 poltúrán
vettem viaszt	3 Rfít
Gyertyáért adtam	2 Rfít és 31 polt.”

Így érthető, hogy a különböző vétségek elkövetéséért az egyház is legtöbbször viaszgyertyában mérte ki a büntetést. A jászjákóhalmi protocollum 1778. január 21-i bejegyzése is többek között ilyen büntetésről szól. „Németh Mártony Takáts Mester Ember Gergely nevű Takáts legény ellen azon okbul panaszt tett, hogy más mester Embertül ki váltván 6. Garas adósságbul, mely jó téteményeiért az említett Német Mártonynak kezet adott, hogy nála mesterségében minden kitelhető igyekezettel Legényi hivatallyát végben viszi, azomban fogadkozásátul el állott, mely fogadkozásának megmásolásáért az Ns. Tanács által oly módon büntettetik, hogy az említett Mártony takátsnak minden reá tett költségéért eleget tegyen, és az *Templomnak egy pár fél forintos Gyertyát büntetésül vegyen.*”²⁵

A régi iratokból arra is választ kapunk, hogy a gyertyát nemcsak pénzért vásárolták, hanem olykor a mesterektől, árusoktól különféle terményért cserélték. Erre utal az 1805-ös jászberényi Hirdetési Jegyzőkönyv szeptember 29-i bejegyzésének 4. tétele is.

„Adatik értésére Lakos Uraiméknak az is hogy a' Felsőes Parantsolat szerént senki Gabonabéli termést ti. Búzá, árpát, Kukoriczát és Kölest nyereség végett a Helybéli Bíróság engedelmé nélkül el adni, avagy Gyümölsért, edényekért és *Gyertyáért* cserélni ne bátorkodjon, mert valaki ezen Felsőes Parantsolatnak ellenére fog cselekedni, azon kívül, hogy Búzája comfiskáltatik, kemény testi büntetéssel is meg fog fenyíttetni.”²⁶

A méz és a viasz sokoldalú felhasználásából következik, hogy a méheket is igen nagy becsben tartották. A méhészgazdák végrendeletükben mindig meghagyták, hogy haláluk után kihez kerüljön méhállományuk, illetve ki legyen a méhek gondozója. Zell Farkas jászfényszarusi plébános 1711-ben, 6 kosár méhét Suska nevű hűgára és annak gyermekére hagyta.²⁷ Az 1757-es jákóhalmi tanácsi jegyzőkönyv május 16-i bejegyzésében a következőket olvashatjuk: „Megh

²⁵ Prothocollum, Jászjákóhalma, Anno 1778. – R. Kat. Plébánia Irattára, Jászjákóhalma.

²⁶ Hirdetések Jegyzőkönyve, Jászberény, 1805. – JNKSZ-ML.

²⁷ Adatok az Egri Egyházmegye Történetéhez. IV. 1907. 511.

boldogult Furák Mihály árvait illető méheknek gondviselésére az N. Tanács Furák Mátyást illy conditio alatt rendelte el, hogy ezen Méheknek Szaporodásából negyedik, említett Furák Mátyásé lészen, ha peniglen az Anya Méhekből valamely köpü el talál veszni, az árvák kárja lészen.”²⁸ A jászalsósztgyörgyi Öreg Tóth Pálné 1758-ban, testamentumában meghagyja, „ha valami lészen az Míhekből, Mihály fiáé legyen”.²⁹ Vizi István 1759-ben egy méhet adott „a’ Templom részére, se nem a leg jobbat, se nem alább valót”.³⁰ Öreg Tóth Gergely 1761-ben a következő rendelkezést tette: „...Ugyan az juhaimból a Sz. Ferencz Congregatiójára hagyok egyet. Ugyan az Méhejimet is közönségessen”.³¹ A jászberényi Taska Mártony 1772-ben, a 4 árvájára 10 méhvel teli és 10 üres köpüt hagyott.³² Az alsósztgyörgyi Tótt János, alias János Deák 1774-ben a méheiről a következőképpen végrendelezik: „Az Három Méhek szaporodásából, ha az Úr Isten megtartja, a Hévizzi Papp Sógoromnak adattasson Három Sz. Mise szolgálatokra. Többi a feleségemé legyen.”³³ Baranyi József 1775. május 8-án, Jászberényben kelt végrendeletében az alábbiakat hagyja meg: „Ami...házi és más eszközeim vannak mind a hitvesemé legyenek. Úgy az méhek is.”³⁴ Néhai Farkas Jánosné 1797. május 4-én, Jászkiséren felvett inventáriumában szereplő anyaméheket a megboldogult lányai örökölték. „A szöllőben találtatt 2 Anya Méhek, mint hogy már Ilona, édesanyja életiben, azokból részt vett, az két Leány Testvéreknek, Erzsébetnek és Juditnak által adattak.”³⁵ 1813-ban, a jászalsósztgyörgyi Páll Istvány felesége, Burján Rozália, a halála után maradt javakból „gyermeke” és leánya részére 2-2 fa köpüt és 1-1 kaptárt hagyott.³⁶ Az ugyancsak jászalsósztgyörgyi, néhai Kalmár Istvány javairól felvett inventáriumban „4 Méh kaptár (Köpü), amelyek a Kertben találtattak”. a gyermekeire

28 Prothocollum, Jászkákóhalma, Anno nno 1757. 109.

29 Végrendeletek, Jászsztgyörgy. I. köteg. 1758. május 4. – JNKSZ-ML.

30 Végrendeletek, Jászsztgyörgy, 1759. – JNKSZ-ML.

31 Végrendeletek, Jászsztgyörgy, 1761. – JNKSZ-ML.

32 Prothocollum Decisionum Senatorialium, Jászberény, 1770–1773. 86. – Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye.

33 Végrendeletek, Jászsztgyörgy, 1774. I. köt. JNKSZ-ML.

34 Végrendeletek, Jászberény. 1775. Caps. 25. – JNKSZ-ML.

35 Néhai Farkas Jánosné inventárium, Jászkisér – JNKSZ-ML.

36 Tanácsi Relatiok. Capsa D. fasc. 3. – Jászsztgyörgy. 1813. jan. 18. – JNKSZ-ML.

testált.³⁷ Rigó Apolló, Gulyás Fülöp özvegye a következő rendelkezést tette 1852. december 25-én, Mihálytelken: „Vagyon egy köpü méhem, akit minden Leányaim a Sándor fiam részesülése nélkül, Fülöp kissebbik fiannak vélem, utolsó üdömben tett szívességéért birtokában hagytok.”³⁸

Az inventáriumok bejegyzéseiből és a végrendeletekből kitűnik, hogy a gazdák milyen fontosnak tartották, hogy a haláluk után, ki legyen a méhek gondviselője, illetve ki részesedjen a hasznukból. A rendelkezést akkor is megtették, ha mindössze egyetlen köpü méh volt a tulajdonukban. A megbízott gondviselők, örökösök a legtöbb esetben a feleségek, gyerekek, sógorok voltak, de találunk példát a méheknek a templomra, illetve a Szent Ferenc Kongregációra való hagyományozására is. Az inventáriumi bejegyzésekből az is kiderül, hogy a méheket nemcsak a ház körüli kertekben vagy a távolabb álló szérűskertekben, hanem a falu határában lévő szőlőskertekben is tartották. A mindenkori tanácsi rendelkezések ugyan szigorúan tiltották a szőlőkben való méhtartást, de ezeknek a rendeleteknek nem sok foganatjuk volt. A szőlők mellett a másik kedvelt méhtartó hely az erdő volt, noha vidékünk a múltban sem igen bővelkedett erdőségekben. A XVIII. században főként csak Jászberény és Jászárokszallás határában találunk erdős területeket, s meg kell említenünk Jászsószentgyörgyöt, amely községnek a Zagyva mellett „240 hold földre terjedő, Borsa nevezetű igen szép erdője van, melly a' méheknek tartására igen alkalmas”.³⁹ Egy 1750-es jászberényi prothocollum bejegyzése arra enged következtetni, hogy tartottak méheket a falvak határában is. „A szomszéd helységbeliek a méheit, kik határunkon nyaraltak, meg dézsmáljuk tizedén, ki tudván az anya miheket.”⁴⁰

Hogy a méhcsaládok a XVIII. század második felében milyen komoly értéket képviselhetek, jól bizonyítja a jászapáti illetőségű „néhai Vágó Mihály notárius Ur után maradt Pénznek és eladott mobileák árának feljegyzése”. Az 1796-ban készített hagyatéki leltár szerint a nevezett gazda 8 köpü méhét 30 forintért adták el, ami ab-

37 Tanácsi Relatiók. Caps. D. fasc. 3. – Jászsószentgyörgy. 1818. – JNKSZ-ML.

38 Rigó Apolló végrendelete, Mihálytelek. 1852. Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye. Lsz. 90.34.1. 1. füzet. 2. csomó. 217.

39 Vályi András, 1796. III. 363.; *Fényes Elek*, 1851. III. 98-.

40 Prothocollum Decisionum Senatorialium 1744–1758. Jászberény. 54. – JNKSZ-ML.

ban az időben igen jelentős pénzösszeg lehetett, hiszen egy hidasól ára 2 forint, egy dísz bundaé pedig 12 forint volt.⁴¹

A nagy értéket képviselő méhészeti termékek valamint a méhcsaládok magas ára következtében igen gyakoriak voltak a méhlopások, amire olykor a méhesek elhelyezése is (falu szélén, szőlőben, erdőben) jó alkalmat nyújtott. Az 1836-ból származó méhlopási per iratanyagából kiderül, hogy a jászdózsai lakos, Boszor Pál, a szomszéd Heves vármegyéből lopott méheket. A perirat tanúvallomása részletesen közli a méhlopás körülményeit:

László József, mérái születésű, 22 esztendő, feleséges, R.k. félházhelyes béres vallomása: „A kérdéses napon a Tarna örsi vízi malomba Jász Dósán lakos Boszor Pállal össze találkozáván és ötlet magammal a' szaránki Bútsúra a' vendégségbe az Anyósomhoz el hívtam és Göblyös János is oda jött, mi hárman tehát egész estvelig vendégeskedtünk... és a' mint a' falu végihez közelítettünk, azt mondgya Boszor Pál nélkünk, hogy néki méhre volna szüksége és ő a' nélkül nem is megy haza. Már akkor Boszor Pál a falu végén ki szemelt egy náddal borított méhest, mellyhez is bennünköt oda vezetvén, abból két fa köpű méhet ki adott, mellyeket is a' Szaránki Kender földekre vittünk, és azokat a Kender Földön letettük, de minthogy a' két köpű méhet nem tudtuk mibe elvinni, tehát mind hárman a' Feleségemhez egy abroszért vissza mentünk, annakutána az abroszal a' két köpű méhez siettünk, mellyeket is még a' Kender földeken találtunk, és így az egyik köpű méhet az abroszba be takartuk, a másik köpű méhet pedig nem tudtuk, és annak Boszor Pál a' gatyáját le vetette, azt tehát a' gatyá szárba betsináltuk és azokat Tarna Eörsre a' Falu Kertyébe vittük, s ott a kert garádjába elrejtettük. Ezután Boszor Pállal úgy egyeztünk meg, hogy majd azokért estve Kotsival el fog jönni és el viszi, bennünköt pedig a' két köpű méhből ki fog elégíteni. Boszor Pál tehát ígírete szerint estve a' két köpű méhéért kotsival el is jött. És engemet Boszor Pál felkeresett és el is mentem vele a' Falu Kert garádjához a hová is a' köpű méhet el rejtettük, de márákkor a' két köpű méhnek az üres helyét találtuk, azokat valaki utánnunk el lopta, hogy Boszor Pál lopta é el vagy pedig Göblyös János azt meg mondani nem tudom, mivel én sem a mézből, sem pedig annak árából a legkissebb részt sem kaptam.”⁴²

41 Néhai Vágó Mihály inventárium, Jászapáti. 1796. május 23. – JNKSZ-ML.

42 Jászkunsági Büntetőperrek aktái. Jászdózsa. 1836. 29. füzet. 1. k. 8. – JNKSZ-ML.

Nemcsak a méhvel teli kasok ellopása, de egy-egy méhraj illeték-telen befogása is gyakran pereskedéshez vezetett. Egy 1796-ból származó peres irat, értékes leírását adja a méhraj befogásának: „Bernáth Anna, Czakó Ferencz özvegye aztat panaszollya, hogy a múlt Napokban a Szöllejében lévő üres Dió fában egy raj meg telepedvén, aztat Egresi István és Molnár Péter Szöllő Csöszök onnand ki füstölték és magoknak tulajdonították, holott ahhoz semmi közök nem lévén, azon raj egészen ötet illetné, kérvén aztat magának általa vissza adatni. Babusa borbála, Koros Tamásnak, és Kobre Rózsi, Molnár Andrásnak hitvesei a panaszolkodó szölleje szomszédságában kötök lévén, látták a Méh rajt, a midőn a Csöszök kísérték egész a panaszolkodó szomszédjában lévő cseresznye fáig, ahol tudni illik a méh meg telepedvén, nagyobb részét az Anyával (mivel két felé szállott, még a fele a panaszolkodó Dió-fájának ágai közé) ottan mingyárt, a más részét pedig a kérdéses Dió fáról el füstölvén fogták be a köpüben, ugyan ezeknek a Tanu bizonyosságok mellett a keresetben lévő raj a Csöszöknál hagyattatván, a panaszolkodó keresetűl el mozdíttatik.”⁴³

A rajbefogással járó nehézségekre utal a jászberényi Prothocollum 1762. június 16-i bejegyzése is, amelyben „Benedek György ellen referáltatott, hogy a múlt pénteken *valamely rajnak be fogásán* felet-több nagy és sok káromkodást vitt volna véghez a maga kertében, azért végeztetett, hogy ellene Communis Inqvisitio peragáltasson, mivel többször is effélet el követni mondatik.”⁴⁴ A következő 1748-ból való, jászberényi jegyzőkönyvi részlet a méznek szekéren való szállításakor történt káresetről tudósít: „Hogy a minémű kárt vallott Geröcs Örsebeth a *mézbül* maga a káros a legnagyobb oka lévén a kárnak, nem elegendő képpen vigyázzván a maga jószágára; az első szekér a ki a Völgyben meg állott (noha kéntelen) úgy az utánna meg álló is, hogy az hordónak eresztette kocsiját, az hegyrül le menetelben nem tarthatván meg azt. Azért a kárnak két része a károsnak, harmadik része pedig a kettőnek, úgy mint Járomy Mihálynak, és Váczi Miklósnak tulajdonítatik.”⁴⁵ Az előbbi bejegyzés arra enged következtetni, hogy a mézet, feltehetően árusítás céljából szállíthatták Jászberényből, távolabbi vidékekre. A káreset ugyanis hegyvidéki

43 Prothocollum Decisionum Senatorialium, Jászberény 1796 161. – JNKSZ-ML.

44 Prothocollum Decisionum Senatorialium, Jászberény 1760–1763. 190. – JNKSZ-ML.

45 Prothocollum Decisionum Senatorialium, Jászberény 1744–1758. 41. – JNKSZ-ML.

területet említ, ahol a három szekér a völgybe érkezvén, egymásba ütközött, s ezáltal a szekéren lévő mézzel teli hordók megsérültek.

Egy másik, 1789-es jászberényi tanácsi jegyzőkönyvi részlet, *hivatásos méhészt* alkalmazásáról és annak bérezéséről szól: „N. Molnár Anna Asszony, néhai N. Kállai István Úr el maradt özvegye panasz képpen delegállya, hogy mivel az *Méhésze, Erdős József* az gondviselésére bízott egy 50. ftos lovat szánzándékkal é vagy gondviseltensége miatt? kés vagy kasza szúrással meg ölte légyen, nékie ezért elégtételt szolgáltatasson... Minthogy a Méhészt teljességével tagadná a lónak általa lett meg szúrattatását, de ugyan ez reája mások által sem bizonyítható... gondatlansága végett... A lónak árában a *Méhész fél esztendő bérét in fnis 13. kr. 9.* oda fogja hagyni, és ugyan felül egy tehenét, egy tavali fiával által fogja Kállainé Aszonymnak adni.”⁴⁶

A NÉPI MÉHÉSZKEDÉS JELLEMZŐI ÉS GYAKORLATA

A gyakorlati méhészkedést a Jászságban az emlékezet illetve a recens anyagok alapján csupán a századfordulóig tudjuk visszavezetni. Az idős emberek emlékezete ugyan sok olyan adatot megőrzött apáik, nagyapáik idejének méhészetéről, amelyek a kutatás számára rendkívül fontosak, de adatközléseik jobbára mégis inkább már a kaptáros méhészkedéssel kapcsolatos tudnivalókról szólnak.

A zsákmányoló méhészet emlékei

„A méheket az ember ősi soron nem tenyészt, hanem vadássza, vagyis az erdők rengetegében vadon élő méheknek éppen úgy követi a nyomát, mint a négylábú vadét, s ha odvukat megtalálja, leöli őket és mézüket elzsákmányolja.”¹ A méhészetnek erre az ősi formájára a Jászságban is emlékeznek még, főleg az idősebb méhészek. Elmondásuk szerint ők maguk már nem gyakorolták a méhkeresést, de más, idősebb méhészekről még látták, hogyan csinálják. A jászdózsai öreg méhészek elbeszélése szerint a Heves megyei határban volt egy Őrsi nevű erdő, – amelyet 1905 és 1910 között irtottak ki – s ott az odvas fában gyakran találtak méheket. Ilyenkor a méheket az odúból kifüstölték, a fát törzsestől kivágták, hazavitték, széthasították és a mézet kiszedték belőle.

Kaszab János 77 éves jászágoi méhész emlékezetében is él még a méhfogás. Ha odvas fában méheket találtak, akkor megkocogtatták és megállapították, hogy hol van a méh. Utána a nyílást kitágították, a

¹ Györffy István, 1935. 126.

méheket lefüstölték, a mézet pedig kivágták. De előfordult az is, hogy a fát elvágták és méhestől együtt hazavitték. Szabó Elek 84 éves, jászberényi méhészt elbeszélése szerint a Jászságban „Vótak olyan ráérő emberek”, akik méhet kerestek, „mer annak türelem, idő... egész napos keresés kell”. A méhkeresés legfőbb eszköze az ökörszarvából vagy „bocfából” (bodzafa) készített kereső vagy *tülök* volt, amelynek „a végit bedugták fával, emide is leginkább fát vagy parafát tettek, meg kis vékony fúróval kifúrkáták az ódalát. Azt kimentek a határba... ottan fogtak be méhet, beletették ebbe a tülökbe, azt akkor... Amerre mentek a méhek, hát ára ment ő is. Akkor kivette a dugót, kiengedte a méhet... akkor a méh egy kicsit kóvályos, de aztán megleli az irányt, hogy merre szokott járni. Akkor ment a méh, a kereső meg ment utána. Ha eltévesztette, akkor elévette a másikat, kivette a dugót, kiengedte a méhet... Vót, hogy nem sikerűt, de vót, hogy sikerűt... Én nem csinátam. Keresóm vót, de én nem csinátam...”

Ha azonban a méhészek különösebb keresés nélkül, véletlenül fűz-, nyár- vagy gyümölcsfa törzsében tanyázó méhekre bukkantak, azt minden esetben befogták, sokszor a mézet is hazavitték. „No, méhraj vót a diófába... kopogtattuk, meg a lyukon leszúrtuk, hogy hun lehet a vége... akkor ki lett fúrva fúróval. Akkor oda vót kötve a kas a lyuk fölé, abba bele vót téve egy darab mézel lép, vagy be vót kenve mézzel. És akkor a lyukon be lett füstölve, akkor a méhek gyűttek ki és belementek a kasba, oszt úgy lett evíve haza. A méz leginkább ott maradt, mert ha olyan vót a fa, akkor ki lehetett vágni az ódalát, például gyümölcsfát nem vágtunk ki. Tanátam többet, de egyetlenegy gyümölcsfának se vágtam ki az ódalát. Kifúrnyi, kifúr-tam, de kivágnyi nem vágtam... A másik fábul lépestül ki lett metéve a méz...”² A méhészek úgy vélik, hogy az odvas fák törzsében talált méhek, rajzaskor elszökött szelíd méhrajok voltak, amelyekre később rábukkantak és hazavitték.

A méhkeresés – napjainkban is meglévő néhány emléke alapján is joggal feltételezhetjük, hogy a korábbi századokban, amikor a Jászságot még nagyobb erdőségek borították, a vidék lakosai ismerték és intenzíven űzhették a zsákmányoló, illetve rabló méhészkedést. A XVIII. század elejétől kezdődő igen nagymérvű erdőirtás, és az egyre

2 Szabó Elek, 84 éves, Jászberény.

jobban pusztásodó jászsági táj természeti adottságai a későbbiekben már nem nyújtottak megfelelő környezetet a vadméhkeresésre.

A méhlokások (méhköpű, méhkás)

A Jászság legősibb méhlokásai az egyfából kivájt *méhköpűk*. Az erdőben vagy a határban talált odvas rönköket a gazdák hazavitték, belsejét baltával vagy más fagegmunkáló eszközzel, néha égetéssel kitisztították. Az odúk kergét többnyire lehántották, s némely darabot olykor faragással is díszítették. Az ilyen típusú méhlokás elnevezése a Jászságban: *faodú, fatönk, faröng, farönk, faderék, faköpű, méhköpű* és *kaptár*. *Szuhányi János* vésett *tőke köpűnek* nevezi azt a típusú méhlokást, „melly edgy darab fából, belől ki vésettetvén, készítettik”. S úgy véli, hogy „azok vedgyátallyában tsak nem minden vélek való bánásra alkalmatlanok, és tsak az úgy nevezett vad Méhek tartására valók...”³

1. sz. fotó Méhköpű a körtefán.
Jászberény, Újerdő, 1990.

A jászsági méhesekben még a XX. század elején is előfordult a kasok mellett egy-két köpű. Szabó Elek 84 éves méhészt, jól emlékszik arra, hogy a jászfelsőszentgyörgyi határban lakó nagyapja az 1920-as években még használt faköpűt. „Nagyapámnak vót... egy rönk vót. Én is akartam, de aztán nem tudtam olyan rönkre szert tenni... A tetejin deszka vót, vagy pedig ilyen szép zsúp vót összekötve. Aztán az a zsúp vót így ráhúzva a tetejire... Mer nagyon jó vót az, a méhek nagyon szerették, mert az melegebb, mint a deszka kaptár, melegebb, mint a kas.”

³ *Szuhányi János*, 1795. 64–68.

A köpüs méhtartás nyomai még napjainkban is elő-elő bukkannak. 1990-ben az egyik elhagyott újerdei tanyán, egy hatalmas körtefára erősített méhköpűt találtunk. A köpűt ekkor már kék fadongók lakták, de minden jel arra mutatott, hogy korábban, mint méh lakás volt használatban (1. sz. fotó)

Az egykori faköpüs méhészkedésnek két igen szép – Jászapátiból származó – tárgyi emléke látható a Jász Múzeum állandó kiállításában. A „0313”-as leltári számmal ellátott, fatörzsből készült méhköpű nagysága 70 cm, átmérője 26 cm, oldala hántolt, teteje hiányzik. A köpű külső palástja díszítetlen, mindössze a félkör alakú röpnylás felett találunk egy vésett keresztet, amely minden valószínűség szerint – a katolikus jászok földjén – rontáselhárító céllal került rá a méh lakásra (2. sz. fotó). A kereszt, mint védő, veszedelemelhárító jel közismert, melyet a méh lakásokon kívül sokszor ráfestettek vagy rávéstek az istálló és a lakóház ajtajára is.⁴

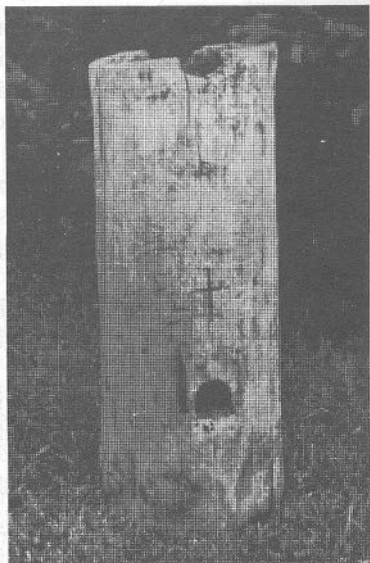
A másik egyfából kivájt „0314”-es leltári számú méhköpű magassága 75 cm, alapátmérője 35 cm, alul nyitott, a teteje két fanyelv segítségével szorosan illeszkedik a felső perembe. Belsejében három vékony pálcikát, lépvesszőt találunk, amelyeket a köpű oldalán, átfűrt lyukakban rögzítettek. A félkör alakú röpnylás feletti részt, vésett technikájú, kiváló érzékkel komponált, gazdag ornamentika borítja. A köpű felső részén nemesi korona jelzése látható, kereszttel, alatta stilizált tulipánmotívumok. A díszítmény két, szinte mértanilag szabályos vésett kör köré építkezik. A felső körben arányos elrendezésben a közismert „IHS” monogram, Jézus nevének rövidítése.⁵ („A késő középkorban általánossá vált Krisztus-monogram; Jézus görög nagybetűkkel írt nevének első három betűje. Késői belemagyarázott latin etimológia szerint, jelentése: Jesus Hominum Salvator a. m. Jézus az emberek megváltója.”⁶ Ismeretes a rövidítésnek egy másik jelentése is. In hoc signo vinces. a. m. E jelben győzni fogsz. A legenda szerint ez a felírás az égen, a kereszt képe mellett jelent meg, Konstantin császár előtt, amikor 312-ben Maxentius ellen vonult.⁷ A rövidítés jelentése a Jászságban ismert népi terminológiák

4 Gunda Béla, 1941. 66.

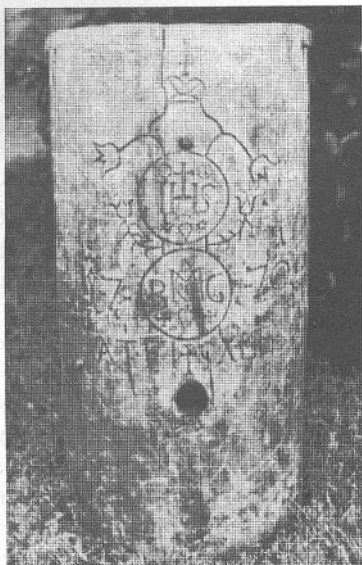
5 Bathó Edit, 1982. 367.

6 Új Idők Lexikona, 1939. 15–16. 3319.

7 Új Idők Lexikona, 1939. 5–6. 1377.

2. sz. fotó Faköprü – Jászapáti
Fotó: Hoffer István

3. sz. fotó Díszített faköprü, Jászapáti
Fotó: Hoffer István

szerint: „Isten halált szenvedett”, „Isten házába siess”, „Isten házába sietek”.⁸⁾

A monogram felett kereszt, amely a „H” betűből emelkedik ki, körülötte stilizált nap, hold, csillag és szív motívumok. A kör két vésett vonallal kapcsolódik az alatta lévő másik körhöz, melyben „B.G.” névjel olvasható, feltehetőleg egykori készítőjének illetve tulajdonosának nevére utal. A kör közepén az ismert Mária-monogram, alatta két kereszt és egy szív motívum. A kört két oldalról közrefogja a köprü készítésére illetve használati idejére vonatkozó évszám: „1770”. Közvetlenül a röpnylás felett egy igen érdekes betűsor olvasható: „AT FI†SXLE”. A betűsor pontos megfejtését nem ismerjük, de a díszítmény egyéb vallási jegyeiből és monogramjaiból arra következtethetünk, hogy feltehetőleg az „Atya Fiú Szentlélek” igen sajátos és egyszerű rövidítésével állunk szemben, amely rövidítés fel-

⁸ Saját gyűjtés.

fogható a méheket oltalmazó, védő, esetleg rontáselhárító formulának is.⁹

A fából készült méhlokásoknak egy igen érdekes változatát említi Szuhányi János. A hársfa- illetve fenyődeszkából összeszegezett méhlokást *deszkaköpűnek* nevezi, s készítésének részletes leírását adja. „Kelltek ehhez venni fenyő deszkákat, mellyek nem gántosak, és 2/4 hüvelknyi vastagságúak. A' Köpű hosszának kell lenni 2 1/2 lábnyinak, szélességének pedig 14. hüvelknyinek, a' mi világosságát illeti 6.8. hüvelknyinek is. Az alsó fenék deszkát 3.4. hüvelknyire a' Köpű szája mellett ki lehet állani hagyni és szegekkel erőssen öszve szegezni, de még is úgy, hogy tetszésünk szerint ismét el lehessen venni. A' felső deszkán két lyukat kell hagyni vagy gömbölyűt, vagy négy szegletűt, mintedgy 3. hüvelknyi nagyokat, mellyeknek bédugói, vagy bé-tolói legyenek. Az első deszkán lévő ki-járó lyukat kell vágni 4. hüvelknyi magosságúra, mellynek szintén beétoló deszkái legyenek, hogy ezt, ha szükség, kisebbre vagy nagyobbra lehessen hagyni, vagy éppen egészszen bé-zárni. Ezen első deszkát a' hátulsóval, avagy herélődeszkával edgyütt nem kell öszve-szegezni, hanem tsak a' két szél-deszkában szorossan bé-vésni, hogy azt tetszésünk szerint ki-nyithassuk.”¹⁰

Vidékünk legrégibb méhlokásait, az egyfából vajt köpűket voltaképpen már a XIX. század elején kezdte kiszorítani a gyékényből vagy szalmából fonott *méhkás*. A kasra való áttérés elsődleges oka a mézelvétel nehézsége és a méhek kezelhetetlensége volt. Vidékünkön a méhkásokat fűzfavesszőből, gyékényből és zsúpszalmából készítették. Szuhányi ismert munkájában „vad-szőlővesszőből” fonott kasokat is említ,¹¹ ennek használatára vonatkozóan azonban nincsenek adataink. A vesszőből fonott méhlokások használata területünkön nem volt olyan gyakori, mint a gyékény- vagy a szamakasoké, így tárgyi emléke sem maradt fenn. A jászdózsai és jászkíséri méhészek azonban még emlékeznek arra, hogy a század elején készítettek vesszőkásokat, amelyek oldalát agyagos-trágyás sárral tapasztották be.

A fonott méhlokások másik típusának, a gyékénykasnak az elterjedését vizsgálva, szintén nem tarthatjuk a Jászszágra jellemzőnek, csupán szórványos előfordulását és használatát igazolhatjuk.

⁹ Bathó Edit, 1982. 367–368.

¹⁰ Szuhányi János, 1795. 66–67.

¹¹ Szuhányi János, 1795. 63.

A széles- és keskenylevelű gyékény felhasználása megyénkben különösen a Nagyikunsgában, Tiszafüred környékén és a Tiszazugban volt általános. Vidékünkön csak elszórtan fordult elő, főként Jászdózsa és Jászkísér környékén.¹² Mivel a gyékénykasok fonása már nagyobb szakértelmet kívánt, így nem tudta minden méhesgazda elkészíteni. A kasok többségét gyékényfonó specialistáktól, főleg cigányoktól vették illetve különböző vásárokon szerezték be.

A legelterjedtebb és legkedveltebb méhklások a szalmából fonott méhkasok voltak, amelyeknek vidékünkön a *zsúpköpű*, *szalmaköpű*, *méhköpű*, *köpű-kaptár*, *zsúfkaptár*, *szalma-kaptár* elnevezése is ismeretes és használatos. *Szuhányi János*, korának egyik legjelesebb méhészeti írója – már többször idézett munkájában – a szalmakasokat tartja a legkiválóbb méhklásoknak. Leírásából megismerhetjük a kaskötés XVIII. századi technikáját. A kasok „...A’ zsúp szalmából készítettnek, melly leg-jobb, rész-szerént azért, mivel nem terem moly benne. Ez kerékbe mintedgy jó hüvelknyi vastagságúra köttetik, és fűz fa veszszőkel környül-vétetik, azután Kasoknak fonattatik, mellyeknek tsak nem 1 1/2 lábnyi a’ magassága, az általlója pedig 14. hüvelknyi, és belől keresztül fák tétetnek. E’ mellett arra is kell vigyázni, hogy ezek le-harapásában a’ Méhek időt ne vesztegessenek. Ezen Kasok felüröl vagy gömbölyüre és hegyesre készíttessenek, vagy egyenesen simára. Azoknak, mellyek mind alól, mind felül edgyforma szélességűek, hasonló szélességű szalma-fedelet kell készíteni, mellynek közepén edgy gömbölyű kerek lyuk légyen, mintedgy 3.4. hüvelknyi nagyságú, és a’ mellyre edgy bádog-rostélyt, hogy a’ Méheknek elegendő szellőzőjök légyen...”¹³

A szálás szalma fonásához a Jászságban általában a legtöbb méhészgazda értett, s téli időszakban készítette el belőle a szükséges edényeket, tárgyakat. Mellettük azonban vidékünkön is működtek ún. *kaskötő mesterek*, akik nagyobb szaktudással és hozzáértéssel, finomabb kivitelben készítették tárgyaikat. Ilyen közismert kaskészítő mester volt Jászágón Sulyok Antal, aki nemcsak méhkasokat, de szakajtókat és terménytároló tobozokat is készített.

A különböző formájú kasokat rozsszalma szárából, spirális technikával fonták. Varrószálként többnyire hántolatlan, hasított vesszőt használtak. A munka első fázisában a fenékrészt alakítják ki, úgy

¹² Bathó Edit–Magyari Márta, 1984. 6.

¹³ *Szuhányi János*, 1795. 67.

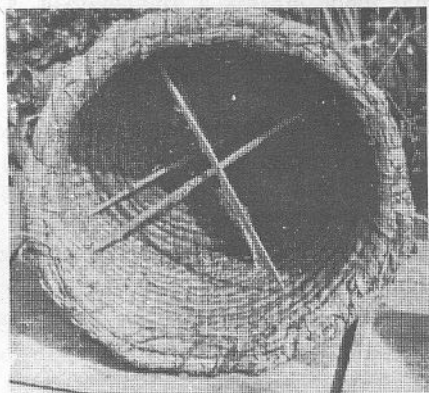
hogy egy síkban körkörösén egymás mellé erősítik a szalmahurkát, s azután kezdik el folytatólágon kötni spirál vonalban az edény fennálló falát. A megfelelő magasságot elérve a szalmahurkát elvékonyítják és egy szegősorral befejezik a kötést. A fonás öltéstechnikáját tekintve a méhkasok sűrű-rövidszemes öltéssel készülnek, amely technika alkalmazása egy stabil felületet eredményez.¹⁴

Amíg a méheket lekénezték vagy füsttel lefolytották, addig nem sokat számított a kas formája. Így a XIX. század közepén még főként csúcsos szalmakasok voltak használatban. Később azonban az átdobolással megváltozott a kasokkal szemben támasztott igény. Az átdobolásnál használt kasok szélére peremet kötöttek, hogy a másik kas jól hozzáilleszthető legyen, a végét pedig kerek kúpalakúra készítették, hogy a méheket könnyebben átdobolhassák az üres kasba.¹⁵ A kasok belsejébe – a kas nagyságától függően – kereszt alakban 2 vagy 4 darab ún. *keresztfát, építőfát, lépfát, tartólécet* illetve *tartófát* találunk, amely a lépek rögzítésére szolgál (4. sz. fotó). A méhkas bejáratába, *szádallójába* lapátszerű járófát helyeznek, amelynek nyeles vége a kas átellenes oldalán fúródik át. A méhkasokat a hideg és a kártevők ellen rendszerint körbetapasztották. A tapaszték alapja *pelyvás sár* volt, s először ezt simították fel a kasra, majd *lótrágyás sárral* újból végigsimították. Néhány faluban a tapasztéket be is meszelték, mert így nem ázott át olyan könnyen (5. sz. fotó).

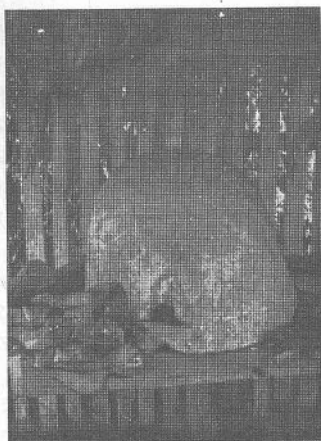
Jászság-szerzte használatosak voltak az ún. *toldásos kasok*. A toldásnak kétféle módját alkalmazták vidékünkön, az *alsó toldást*, amikor a méhkas aljához szitakérget erősítettek, s ezzel együtt tapasztották be, de alkalmaztak magasítónak deszkaládát és hengeralakú szalmafonadékot is (6–7. sz. fotó). *Felső toldás* esetében a deszkaládát a méhkas tetejére erősítették. A méhészek a felső toldást tartották alkalmasabbnak, mert a méhek általában felfelé építkeznek, s lefelé csak ritkán, nagyon jó időben építenek lépeket. A felső toldás alkalmazása sok esetben megkímélte a méheket a lekéneztéstől, illetve a dobolással járó zavarástól. A felső toldás használata már átmenetet képezett a méhkas és akaptár között. „Kisübb csinátam olyanokot, hogy kivágtam a kasnak a tetejit, rátettünk anyarácot, arra egy kis ládikót tettünk, *gyámolnak* mondták. Abba tettünk keretet, ilyen kis országos méretű keretek vótak, 10 darabot rátettünk, s az anyarácson

¹⁴ Bathó Edit–Magyar Márta, 1984. 16.

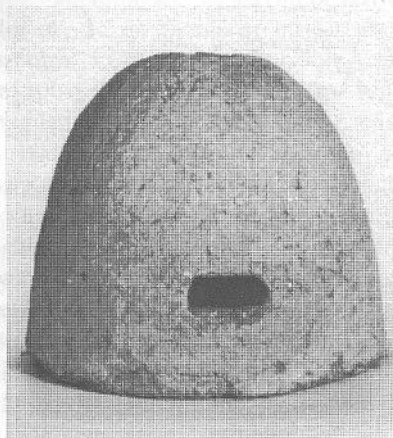
¹⁵ Boross Marietta, 1963. 69.

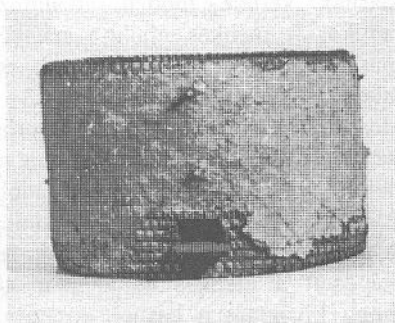
4. sz. fotó Lépvesszők szalmakásban –
Jászdózsa

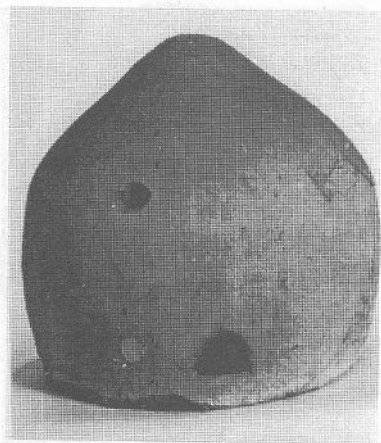
5. sz. fotó Tapasztott méhkas –
Jászdózsa

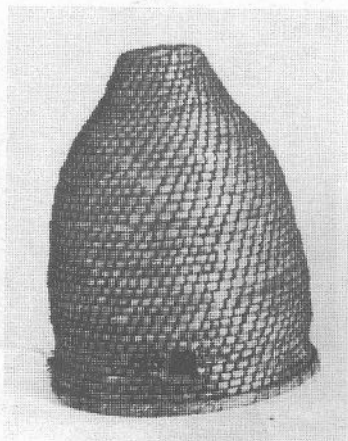
6. sz. fotó Szitakéreggel alul taldott,
tapasztott méhkas
– Jászberény

7. sz. fotó Alsó taldásként használt,
henger alakú, tapasztott szalmafonadék
– Jászberény

8. sz. fotó Tapasztott méhkas –
Jászberény

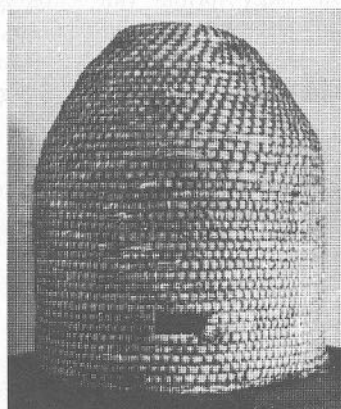
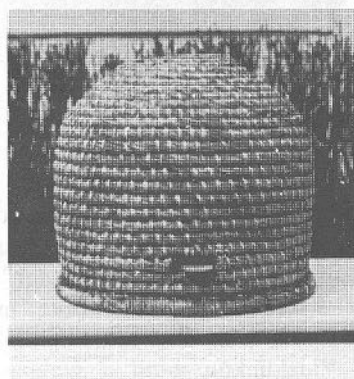
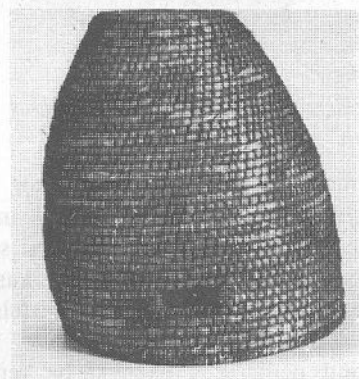
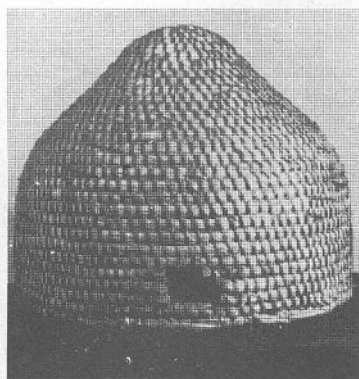

9. sz. fotó Szalmából fonott méhkas –
Jászberény

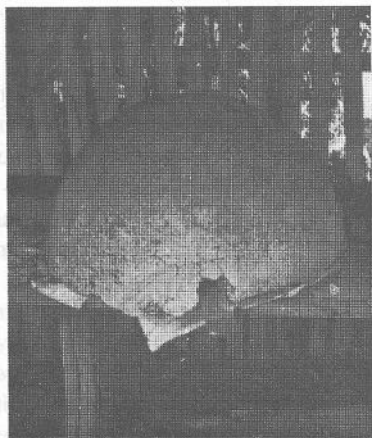
keresztül az anya nem tudott fölmenni bepetézni. És amikor jó hordás vót, a kereteket meghordták, a kereteket elvettük, a kas megmaradt tovább. Mi sose vágtuk le a méheket, mer nagyon sajnátam..."¹⁶ Az idős jászszági méhészek közül – akiknek kasos méhészete is volt –, szinte mindegyik alkalmazta a kasok felső, gyámolos toldását.

Vidékünkön mind a szalma-, mind pedig a gyékénykasok rendkívül nagy formai változatosságot mutatnak. A leggyakoribb típusok: kúp- (8–9–10. sz. fotó), csonkakúp- (11–12–13–14. sz. fotó), kerek-kúp (15. sz. fotó) és félgömb-alakúak (16. sz. fotó), de előfordulnak körte alakú (17. sz. fotó) és hengeres méhkasok is (17–18–19. sz. fotó).

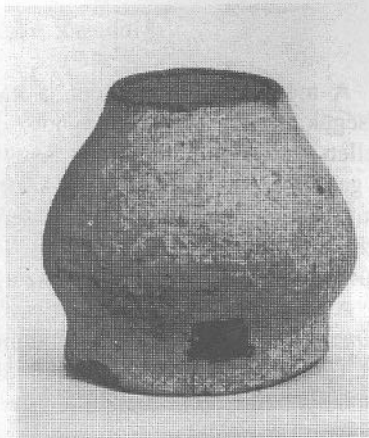
¹⁶ Országh István, 71 éves, Jászberény-Öregerdő.

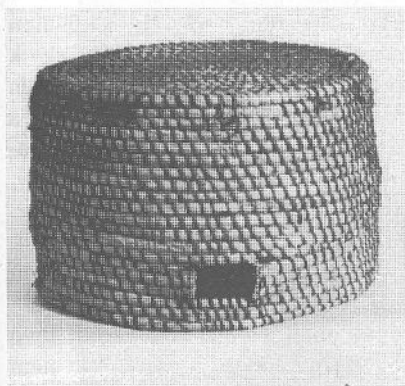
10-11-12-13-14-15. sz. fotók Szalmából fonott méhkasok, Jászberény

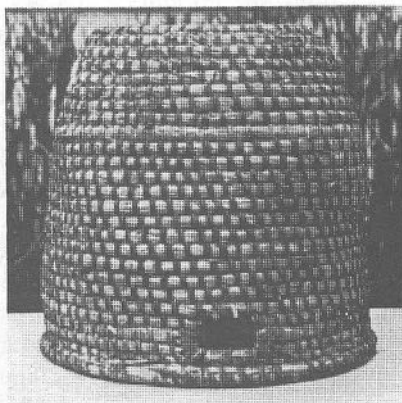
16. sz. fotó Félgömb alakú, tapasztott gyékénykas, Jászdózsa
– Barna Gábor felvétele, 1971.

17. sz. fotó Gyékényből fonott, körte alakú, tapasztott méhkas, Jászdózsa

18. sz. fotó Henger alakú méhkas, Jászberény

19. sz. fotó Henger alakú méhkas, Jászágó

Méhések készítése és típusai

A méheseknek különösen a kasos méhészkedésnél volt nagy jelentőségük, hiszen a gyékényből vagy zsúpból fonott köpüket védeni kellett az időjárás viszontagságaitól. A méhest szinte minden esetben a gazda készítette el a ház körül található anyagokból. A méhest a múlt század végétől már rendszeresen a házhoz vagy a tanyához tartozó kertben építették fel, bár a korábbi századokra vonatkozóan vannak adataink erdőben, illetve szőlőben tartott méhekről is.

A Jászságban az igen egyszerű technikai eljárással készült, ún. *színszerű, féltetős méhesek* tekinthetők általánosnak. Szabadfalvi József két típusát különbözteti meg a féltetős méheseknek: „A” típus: a gerendákon álló, kerítésnélküli, félereszés építményt, „B” típus: az építményszerű, több oldalon zárt méhest.¹⁷ Vidékünkön mindkét típust építették és használták. A továbbiakban vegyük sorra a Jászság legjellemzőbb méheseit:

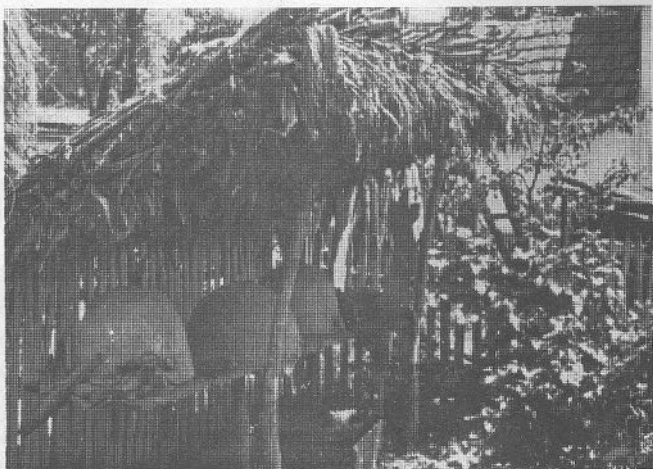
1. A legkezdetlegesebb típusnak tekinthető Vai István jászdózsai méhese. Két, földbevert oszlopon álló, féltetőt építmény. A tető – amely cirok- és kukoricaszárból készült –, meredekebb vége a gazdasági udvar két tartóoszlopán támaszkodik. A kerítés mögött találjuk a szalmakazlat, amely védelmet nyújt az erős szél ellen. A méhesben ábazaton fekvő polcon állnak a tapasztott gyékényköpük. („A” típus 20. sz. fotó.)

2. Szintén a léckerítés oldalához kapcsolódik az a jákóhalmi féltetős méhes is, amely öt fölbevert gerendára épült. Az egyik rövidebb oldalát lezáró kerítéslécek kivételével a többi oldala teljesen nyitott. A tetejét cserépporítás fedi. Belsejében polcon állnak a Neizer-féle kaptárak, mellette pedig két sorban, egymás felett a tapasztott méhkasok. („A típus, 21. sz. fotó.)

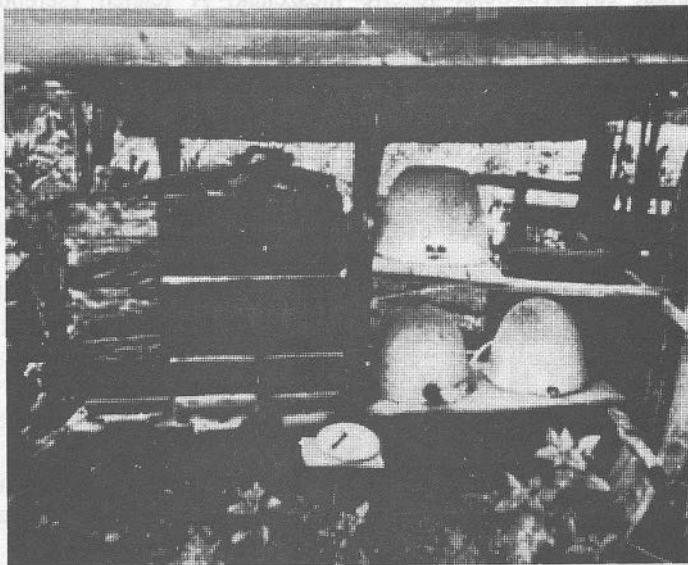
3. Ilyen egyszerű típusú méhes állott Ország István, Jászberény-öregerdei tanyáján is. A kasokat, körben nyitott, féltetős félszer alatt, polcokon helyezték el, s az építmény köré csak a szél és hideg ellen állítottak alkalmanként nádkévéket. „A” típus.

4. Bajzáth Ignác, Jászsalsószentgyörgy melletti Ravaszérparton lévő tanyáján is karókon nyugvó, féltetős méhes állott, „amelynek nem volt fala, se eleje, se háta, csak teteje. A földtől 60 centi magosan

¹⁷ Szabadfalvi József, 1992. 73.

20. sz. fotó Vai István méhese, Jászdózsa
Barna Gábor felvétele, 1971.

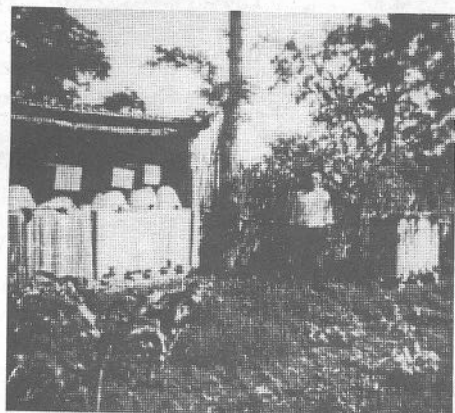

21. sz. fotó Méhes, Neiszer-féle kaptárokkal és tapasztott méhkasokkal,
Jászfákóhalma, 1974. Fotó: Kocsis Gyula

padlódeszka vót, arra vótak rakva a köpük.” A tetejét cserép fedte, mert az alsószentgyörgyi méhészek a zsúpszalma borítást az egerek miatt alkalmatlannak tartották. A méhest a téli hideg ellen ponyvával vették körül.

5. Már fejlettebb típusnak számít id. Baranyi István Jászberény-Szent Imrei tanyáján állott méhese, amelyet az 1930-as évek elején épített. A méhes oldalát tányérvirágszárból készítette, amit középen, vízszintesen akácfa husánggal erősített össze. A méhes három oldalát kívül-belül betapasztották és fehérre meszelték. A teteje nádból készült, félereszre. A méhes bal oldalán volt egy kis ajtó, azon keresztül kezelte a méheket. Az eleje nyitott volt, s a földön sorakoztak a nagy Boconádi kaptárak. A méhest az 50-es évek végén, a gazda városi házába való költözésekor bontották le. („B” típus)

6. Ugyancsak az 1930-as évek elején készült id. Szüle András Jászkisér-Alsómeggyesi tanyáján állott méhese is. A féltetős méhest a kert végébe építették, vázát faoszlopok adták, közöttük napraforgó kóré és fahusángok. A méhes három zárt oldalát törekes sárral betapasztották és kívül-belül fehérre meszelték. A tetején cserépborítás volt, az épület déli oldaláról pedig egy ajtó nyílt. A méhes alja vörös téglából volt kirakva, s azon egy hosszú padlón álltak a kisországos kaptárak, a kaptárok tetején pedig a ládával toldott kasok. A méhes eleje teljesen nyitott volt. A kaptárak mögött, a méhes jobb sarkában egy deszkából készült, zsúpszalmából fonott, lópokróccal letakart ún. nyoszolya (Jászdózsán dikónak nevezték) állott, s a gazda ebéd után mindig ott aludt egy keveset. („B” típus, 22. sz. fotó)

22. sz. fotó
Id. Szüle András méhese, kis
országos kaptárokkal
és toldásos kasokkal.
Jászkisér, 1942.

23. sz. fotó Kovács Béla méhese, Jászkóhalmi, 1984.

7. Hasonló, gerendákon álló, féltetős méhesek voltak használatban Jászdózsán, Jászfelsőszentgyörgyön, Jászladányban és Jászapátin is. Falazatuk azonban vályogból készült, a tetejüket kezdetben zsúpszalma, nád, faszindely, később cserép (sindel) borította, s nyitott elején három sorban álltak a köpük. A méhes ajtaja hátul vagy pedig az oldalán volt. Ilyen építményű volt Juhász István, Jászdózsai-Kápolnahalmon, a Hosszúhátú dűlőben lévő tanyai méhese, valamint Gyurkó István jászdózsai, Szabó Elek jászfelsőszentgyörgyi, Kalmár Izidor jászladányi és Miklós József jásziványi méhese is.

8. Ebbe a típusba sorolhatók azok a féltetős, cserépborítású méhesek is, amelyeknek mindhárom oldala deszkából készült, az eleje nyitott, s benne két, egymás fölötti polcon állnak a köpük. Ilyen formai megoldással készült Kovács Béla jászkóhalmi portáján álló kisméretű méhes is. (23. sz. fotó)

A méheseket mindig úgy építették és úgy helyezték el a kertben, hogy a méhkasok és a kaptárak kijárói minden esetben *keletre* nézzenek. Már *Szuhányi János* is arra hívta fel a figyelmet, hogy a méhes „első részének mindenkor Téli-Napkelet, és Dél között kell lenni, hogy a’ Méheknek reggeltől fogva dél-utáni 2. óráig napfények legyen. Ha pedig másképp’ nem lehetne, akkor egyenesen

Nap-keletre, avagy Délre, soha pedig Nap-nyugotra, avagy Északra, első része ne nézzen.”¹⁸

A méhes elé, illetve köré különböző virágokat ültettek a méhesgazdák. A méhek különösen kedvelték a kékesszínű *méhvirágot* és a *mályvarózsát*. A méhest a legtöbb esetben a méhészgazda takarította, a nők általában félték a méhektől. Takarításkor a méhes alját fellocsolták és jól lebunkózták, hogy kemény legyen. A méhes az idősebb férfiak kedvenc tartózkodási helye volt, általában ott töltötték ebéd utáni pihenőjüket, igen szerettek ott aludni, mert légymentes volt.

A méhek kezelése és gondozása

A méhek elnevezése a Jászság falvaiban (1. sz. térkép): *méh, méhecske, bogár*. A méhekről úgy tartják, hogy Jézus teremtette őket. „...Szent Péter aszonta Jézusnak, hogy hát teremtsen legyet. Azt a Jézus meg aszonta, hogy nem teremtek legyet, hanem méhet teremtek. ...Osztán mégiscsak aszonta Jézus, hát légy méh! Oszt akkó lett a méh, de légy is lett.”¹⁹

A méheket szorgalmukért igen tisztelik, nemcsak a méhészek, de általában mindenki. Éppen ezért „ezekelőtt nem is mondták, hogy eldöglött a méh, hanem aszonták, hogy meghalt...” Az elpusztult méhcsaládról a méhészek ma is úgy nyilatkoznak, hogy *kihalt, meghalt, elhalt*. A méhek őszi kiölését is valószínűleg azért nevezték el *méhvágásnak*, hogy ne használják az ölés vagy pusztítás kifejezést. A régi öregek úgy tartották, hogy a méh megismeri a gazdáját. S ha a méhész meghal, a méhek is elpusztulnak. Csak egy mód van a megmentésükre, ha a méhész ruháját ráteszik a méhkasra, a kalapját pedig a méhkas csúcsára. Ha ezeket a ruhadarabokat egy évig ott hagyják, akkor megmaradnak a méhek.

Vidékünkön a legtöbb méhesgazda *krajnai szürke* illetve *fekete méhet* tart, „mert ez a fajta bár nem rajzik olyan jó, de nagyon jó gyűjtő, nagyon jó betelelő.” Néhány méhésznek *olasz méhei* is vannak, erről a fajtáról azonban úgy vélekednek, hogy nagyon rajzik és támad.

¹⁸ Szuhányi János, 1795. 69.

¹⁹ Juhász István, 76 éves, Jászdózsza.

A méhész munkája már kora tavasztól megkezdődik a méhek etetésével és itatásával. A méhek tavaszi etetését *serkentő etetésnek* nevezik. Március közepén *mézzel, hígított vagy ikrás mézzel*, illetve *cukorsziruppal* (10 kg cukorra 6 liter vizet öntenek és 50%-os cukorszirupot készítenek) etetik meg a télen legyengült méhcsaládokat. Egyes méhészek *cukorból gyúrt lepényt* borítanak rá a keret tetejére, s ebben a lepényben helyezik el a költésrothadás elleni *fumera* nevű gyógyszert. Az élelmet az ún. *etetővályúba* öntik, amelybe apró kis szalmaszálakat tesznek, hogy a méhek bele ne essenek. A kaptárban pedig *etetőkeretbe* vagy *tepsibe* helyezik a serkentő élelmet. Az idős méhészek emlékezte szerint régen a gazdák kora tavasszal *sült csirkével* etették méheiket, hogy felerősödjenek. Jászdozsán a tyúkot tepsiben, zsír nélkül sütötték meg, s utána betették a kasba.²⁰ Jászalsószentgyörgyön a *sült csirkecomb*ot egy tányérra helyezve tették a méhes elé. Jászfelsőszentgyörgyön és Jászládányban még az 1930-as évek végén is előfordult, hogy a méheket *sült tyúkkal* etették, nemcsak a kasos, de a kaptáros méhészetben is. „Igen, még a nagyapám is adott nekik... Megsütötték a csirkét egiszbe, aztán betették a kaptárba... A kas alá is rakták, de a kaptárba is betették...”²¹ „A sült tyúkot a kaptár elé is kitettük, meg a kaptárba is betettük... A kaptárbul kivettünk egy keretet és annak a helyére tettük a sült tyúkot.”²² Ma már úgy vélekednek erről a gazdák, hogy a sült tyúk a méhésznek és nem a méheknek való.

Előfordult, hogy *törött paprikát* is adtak a méheknek, ezzel akarván pótolni a virágport. (Jászberény, Jásztelek, Jászdozsza) A Jászberény melletti Öregerdő és Neszúri szőlő homokos talaja igen kedvezett a dinnyetermesztésnek. Olykor a méhészek *édes dinnyével* is etették méheiket. „Hatvanegybe sok dinnyénk vót, az a sárgabélű, cirmos, nagyon édesek vótak. Félbevágtuk és kiraktuk ide a méhek elé, de úgy meglepték, mint a hangya a mákostészát...”²³

20 Fűvessy Anikó gyűjtése, 1971. Tiszafüredi Kiss Pál Múzeum Adattára 433–77. (Továbbiakban: TMA).

21 Szabó Elek, 84 éves, Jászberény.

22 Sánta Péterné, Kalmár Julianna, 76 éves, Jászberény.

23 Országh István, 71 éves, Jászberény-Öregerdő.

Tavasszal különösen sok vízre van szükségük a méheknek. Régen egyes gazdák méheiknek víz helyett *vörösbort*, illetve *fehérbort* adtak. (Jászberény, Jásztelek) A méhek itatására külön itatóedénykét használtak. „...az üveget teleöntöttem, oszt leborítottam az üveget egy olyan edényre, hogy csak éppen szivárgott le... Avval itattam, meg úgy is, hogy tettem elejbe egy kis válút, abba meg egy kis pálcikákat ugyi, hogy a méh bele ne fűjjon...”²⁴ Napjainkban a méhek itatására különböző formájú *melegvizes itatót* vagy *csöpögőt* készítenek, és *víz-zel* illetve *sós vízzel* itatják méheiket.

A méhek rajzása és befogása

A régi öregek szerint a méheket József napkor (március 19.) kell legelőször kirakni. Más vélemény szerint, viszont az első kirepülés nincs meghatározott naphoz kötve, mert az időjárás függvénye. Ha a hőmérséklet 8 °C felett van, a méhészkor már kitágítja a röpnylást, hogy a méhek kirepülhessenek, ezt *tisztuló repülésnek* nevezik.

A méhek az első tavaszi kirepülés után azonnal megkezdik a virágorhordást, valamint a szaporodást. A kihúzott anyabölcsőbe az anya belepetézik és abból 16 nap múlva kikel az új anya. Az öreg anya nem várja meg az új anya kikelését, hanem a fiatal méhekkel együtt *kirajzik*, s ezzel egy új családot alkot. A rajzás kifejezés mellett minden jászvárosi településen általánosan használták az „*erisz a méh*”, „*megelesztett*” és „*ver a méh*” terminusokat.

A méhészek elsőként arról vesznek észre, hogy a méhek rajzáshoz készülnek, hogy az öreg anya „nagyon *sípol* benne”. Jászdózsán úgy mondták, hogy *sír az anya*. A méhészek úgy vélik, hogy rajzás előtt az öreg anya indulót fűj, úgy hogy *tű, tű, tű*, a fiatal anya pedig válaszol rá, hogy *krah, krah, krah*. A rajzást megelőzően, mikor már nagyon „kívül ültek”, vagyis a méhkas illetve a kaptár kijárója köré kicsokrosodtak és szőlőfürt alakban csüngtek a méhek, erre azt mondták, hogy *csecsesedik a méh, tőgyel a méh*. Jászdózsán úgy tartották, amikor a méh tőgyel, akkor az anya már éjjel-nappal dúdol.

A rajzás általában május közepétől június közepéig tart, s nagyban függ az időjárástól és a méhlegelő minőségétől. Régen azt tartották,

²⁴ Juhász István, 76 éves, Jászberény.

hogy az jó, ha a méhek Szent György napkor (április 24.) eresztenek, mert akkor gazdag lesz a család és még abban az évben tud az akácról hordani. Egy évben a nagyon jó család három-négy rajt is eresztett. Ha nagyon jó esztendő volt, előfordult, hogy még augusztusban is rajzott. A negyedik rajt *utórajnak* vagy *unokarajnak* nevezik. Az unokarajt az első perctől kezdve etetni kell, mert különben elpusztul.

A rajzásnak különösen a köpús és a kásos méhészkedésnél van nagy jelentősége. A kaptáros méhészek már tudják befolyásolni az új családok keletkezését. Az erős családoktól mesterséges úton is tudnak ún. *műrajokat* létrehozni.

A kirepülő raj általában megrakottan hagyja el a kast, hogy az új lakásában már a következő napra tudjon egy kis lépet építeni. Az öreg anyával kirajzott méh többnyire nem repül el mindjárt, rendszerint egy közeli fára *rakodik le, pakol le*, bár az is gyakran előfordul, hogy a kéménybe, eresz alá, illetve a kerítésbe telepedik le és ott ún. gömböt alkotva, néha két-három óráig is helyben maradnak, s csak azután szállnak tovább. „A fiatal anya az sokszor el is ment. Vagy ha több anyával együtt ki a második raj, az mán azt se mondta legtöbbször, hogy Isten ágyya! csak ment.”²⁵

A rajzó méhek elrepülését *csengetéssel, kolompolóással, vaslapát, kása pengetéssel* (Jászberény, Jászfelsőszentgyörgy, Jászsószentgyörgy, Jászkákóhalma, Jászládány, Jászapáti, Jászkísér, Jászszentandrás, Jánoshida, Alattyán), *vízipuskával, szőlőpermetezővel, kefével* vagy *seprűvel eléjük permetezett vízzel* (Jászkísér, Jászfelsőszentgyörgy) *feldobált porral, homokkal, sapkával, tükör villogtatásával, tepsi összeverésével* (Jászberény, Jászdózsa, Jászfényszaru), igyekeztek megakadályozni. Jászdózsan az idősebbek még arra is emlékeznek, hogy régen rajzás idején az asszonyoknak *meztelen üleppel* kellett leülniük a földre, hogy a méh ne repüljön messzire. A méhészek pedig *kést szúrtak* le hirtelen a földre, hogy a raj is olyan gyorsan gyökerezzen le.²⁶ Ha a méh ennek ellenére elrepült és nem sikerült befogni, Jászsószentgyörgyön azt mondták: „világgá repült, nem nekünk szánta a jó Isten.”²⁷

25 Szabó Elek, 84 éves, Jászberény.

26 Fivessy Anikó gyűjtése, 1971. TMA. 433–77.

27 Rusvai Lajos, 1968. JMA. 202–79. 18.

24. sz. fotó
Rajbefogás, Jászkisér, 1942.

25. sz. fotó
Rajbefogás, Jászkisér, 1942.

Ha a méh olyankor eresztett, amikor a méhésznem volt odahaza, az asszonyok gyorsan kiküldték a határba a libapásztort, hogy hívja haza a gazdát. Ha a közelben leült méheket a gazda időben észrevette, akkor könnyűszerrel befoghatta. A kirepült raj befogására a Jászságban általánosan háromféle eljárást alkalmaztak. Ha a kirajzott méh a földre telepedett le, akkor egyszerűen csak ráborították a kast (Jászberény-Szent Imre). Ha a méh fára rakodott le és alacsonyan, akkor bicskával levágták a méhes gallyat és beleütötték az előkészített kasba vagy kaptárba. De csinálták úgy is, hogy a gazda felmászott a fára vagy létrára állt, levágta a méhes ágat és leeresztette (24–25. sz. fotó). A legáltalánosabb befogási mód mégis csak az volt, amikor egy rúdra akasztott szalmakast, ún. *rajbefogó kast* tartottak a méhes gally alá, ráütöttek a gallyra és a méhek belepotyogtak az alájuk tartott kasba, vagy pedig liba- illetve kacsaszárnyából készült *tollseprűvel* söpörték bele a méhrajt a kasba. A befogásnál az volt a legfontosabb, hogy az anyát is belerázzák a kasba. Ha az anya benne volt, akkor a többi méh is utána szállt, ha nem volt benne, akkor a többi is elrepült.

Befogás előtt a rajbefogó kas belsejét *cukros, mézes vízzel* (Jászberény, Jászapáti, Jászkisér, Jászladány, Jásztelek), *sós vízzel* (Jászkóhalma, Jászladány), *szenteltvízzel* (Jászdózsa, Jászsószentgyörgy) locsolták be, *mézzel* illetve *székvirággal* (Jászberény, Jászkisér, Jász-

apáti), *citromfűvel* (Jászfelsőszentgyörgy), *kerti zsályával* és *tisztesfűvel* (Jászdózsza) kenték be. Úgy tartották, hogy így hamarabb be lehet őket fogni és később is jobban megmaradnak a kasban. A befogott rajt naplementéig a befogás helyén hagyták, úgy hogy a köpút egy *hamvasra* (Jászdózsza) vagy csak a földre (Jászkisér) borították. A kas aljánál mindig hagytak kétujjnyi nyílást, hogy a kint lévő méhek még be tudjanak menni. A kast csak *napszállta után* vették a helyére, mert akkor a méhek már nem szúrtak. Kaptáros méhészkedésnél a méhet a befogó kasból kaptárba ütik át, oly módon, hogy a kas oldalát összeütik és beleöntik a méhet a kaptárba. Jászkiséren befogás után fél napra a *pincébe* teszik a méheket, „hogy megnyugodjanak, meg egy kicsit összeszokjanak”. De ez attól is függ, hogy a nap melyik szakában történt a befogás, ha délelőtt, akkor csak este ütik bele a rajt a kaptárba, addig a pincében tartják. Az esti órákban befogott rajt azonban azonnal beleütik a kaptárba, mert akkor már nem fognak kirepülni onnan. Ezt az eljárást a mai napig alkalmazzák Jászkiséren. Jászdózsan a rajzás helyét *száritott marhatrágyával* füstölték be, hogy a méhek legközelebb ne rakodjanak oda.²⁸

Ha valakinek véletlenül elrajzott a méhe, akkor rendszerint igyekezett megkeresni. Ha más befogta, akkor köteles volt visszaadni a gazdájának, ha az tanúkkal tudta igazolni, hogy a raj az övé. Nagyon sok gazda azonban így jutott ingyen méhcsaládhoz. „Ment a határba az öreg paraszt, meglátott egy kirajzott méhet... Közévágott a pejkónak és visszament. Ha nem vót kosár kíszen, amibe befogja, elhozta az asszonytúl a nagy szakajtót. Akkó hosszú botra kötötte, alá tette, megütötte, beleesett, leborította, szípen letette a fa alá. Este mire gyűtt a kapálásból hazaelé, akkó mán levette a kabátot az öreg, bele-tette, felszedte az ujját, körü összekötötte folyófüvel. Bele a kocsi-derékba, oszt ülj rá gyerek, hogy ki ne gyűjjenek.”²⁹

28 Fűvessy Anikó gyűjtése, 1971. TMA. 433–77.

29 Bajzáth Ignác, 69 éves. Jászkisér.

A kasos méhészkedés esetében a mézelvétel egyik módja a méhek *lefojtása, levágása* volt, amit sokszor csak *méhvágásnak* neveztek. Régen a gazdák szinte kizárólagosan ezt a módszert alkalmazták. A kasos méheket Jászdózsán nyár végén, a cséplés körüli időszakban, úgy Nagyboldogasszony napja (augusztus 12.) körül vagy pedig Szent Mihály nap (szeptember 29.) előtt vágták le, mert Mihálykor volt a templombúcsú, s erre a nagy eseményre már mézzel sütkéreztek. Jászkiséren ugyanakkor rendszerint augusztusban *István-királykor* (augusztus 20.) volt a méhvágás ideje. Juhász István jászdózsai méhész a következőképpen emlékszik vissza a méhvágás menetére: „...ástak egy kis gödröt, akkor széthasítottak egy ilyen ...darab fát. Így ebbe tették a kéngyertyát, me'gyútották, ráborították a kast, lefödelték, osztán mind megfűt...”³⁰ Jászkiséren végezték úgy is, hogy ha nem volt kén, egy gödörben *száraz tehéntrágyát* égettek és a bedugott röpnylású kast rátették. A füsttől a méhek mind lepotyogtak és akkor betemették őket a gödörbe.

Szuhányi János így ír a méhek leöléséről: „Midőn az egész Köpüt meg fojtya az ember *büdös kővel*”.³¹ A méhek leölését a gazdák maguk is kegyetlen módszernek tartották, de a hozzáértés hiánya miatt, hiszen az átdoboláshoz nem mindenki értett, sokan mégis ezt a módot alkalmazták. Még az 1940-es években is gyakran előfordult, hogy a tanyai gazdák ősszel levágták méheiket. Rendszerint nem minden méhcsaládot vágtak le, 2-3 családot mindig meghagytak. Voltak azonban olyan méhészek (Sánta Péter, Jászberény-Szent Imrén, Bogyó Béla Jászfelsőszentgyörgyön), akik nyár végén a tanyákat járták és ahol le akarták vágni a méheket, ők levágás helyett átdobolták, fizetségként pedig megkapták az átdobolt méhcsaládot. Sajátos, egyedi, de méhkímélő módját alkalmazta a méhvágásnak a század 30-as éveiben Bogyó Béla tanyai tanító, a Jászberény melletti Öregerdőben. A levágásra szánt méhes kas nyílásába *salétromos oldatba mártott*, napon megszáritott *vászondarabot* dugott. A salétromsó szagától a méhek először felzúdultak, s azután hamarosan elszédültek, majd ütésre lepotyogtak a kas aljára. Onnan a tanító úr egy kefével egy

³⁰ Juhász István, 76 éves, Jászkisér.

³¹ *Szuhányi János*, 1795. 159.

üres, mézes vízzel meglocsolta kasba seprte őket. A kast zsákdarabbal bekötötte és a méheket fizetségként hazavitte.

A mézhez jutás másik elterjedt módja volt, hogy az öreg, 2-3 éves családoknak a lépeit az első rajzás után visszametszették. Ezt *hizlalt veselépnak*, *vesesajtnak* (Jászberény, Jászsalsószentgyörgy, Jászladány), *szüzlépnak*, *oldallépnak* (Jászladány) nevezték. Ilyenkor azt mondták, „vegünk egy kis mézet”. Jászdózsán ezt a tevékenységet úgy nevezték, hogy *visszametszés*, *herélés*, *léplopás*, *mézszerzés*.³² Jászladányban azt mondták *megherélik a méheket*, Jászsalsószentgyörgyön pedig *herülésnek*, *kiherülésnek* nevezték. Jászkóhalmán ezt a műveletet úgy végezték, hogy a köpüt felfordították, kicsit megfűstölték és a sejtekből egy görbe késsel három-négy ujjnyit levágtak, hogy a méhek tovább dolgozhassanak. Ilyenkor azt mondták, hogy „újulást csinálunk”. Jó mézelő évben, gazdag családoknál a herélést évente többször is végezheték, de a legtöbb gazda mégis vagy tavasszal vagy ősszel herélte a méheit. *Szuhányi* azt tanácsolja, hogy „A' jó köpüt lehet vagy őszkor vagy Tavaszkor herélni, a' mint jónak találja az ember. De ezen foglalatosságot soha sem kell, mint néhol szokásban vagyon, Gyertya Szentelő Boldog Asszony napján, vagy nagy Héten elől venni, mivel még ekkor... hidegek vagynak.”³³ A lépcsónkítást a család nem sínylette meg, mert a hiányzó lépeket hamarosan újból kiépítette. A gazdák a kivágott lépekből a mézet kézzel kinyomkodták, a viaszt pedig kifőzték belőle vagy a napon kiolvasztották.

A kasból való méznyerés harmadik ismert formája a *kidobolás* vagy *átdobolás*, amit általában augusztusban (Jászkísér) vagy szeptemberben Szent-Mihály nap körül (Jászágó, Jászárokszállás, Jákóhalma) végeztek, amikor már nem volt fiasítás. Ilyenkor megemelgették a méhkasokat, s ha elég súlyos volt, akkor lehetett dobolni. Jászsalsószentgyörgyön felfordították és megvizsgálták a kasokat, s csak akkor dobolták, „ha mán jó öreg vót a sejtje”. A gazdák minden évben doboltak, de nem minden kast, ha például volt 5 család, akkor csak két-három családot doboltak ki. Az átdobolás a következőképpen történt. A méhészt a méhekkel teli, elzárt röpnyílású kast csúcsára állította és lerögzítette. Egy üres kast ráborított és az érintkezési pontot ruhával vagy abrosszal körülkötötte, hogy a méhek ne tudjanak

³² *Füvessy Anikó* gyűjtése. 1971. TMA. 433-77.

³³ *Szuhányi János*, 1795. 164.

kijönni. Majd két pálcával a kas csúcsától fölfelé haladva ütögetni kezdte. Ezt az alsó kason addig kellett végezni, amíg a méhek fel nem húzódtak a felső kasba. Miután a méhcsalád felment az üres kasba, a méhesbe helyezték, illetve később, az előre elkészített, keretekkel ellátott kaptárba ütötték (26. sz. fotó). Döböltak úgy is, hogy a méhvel teli kast, felfordítva egy gödörbe helyezték, s arra borították az üres méhkast, amit ponyvával szorosán átkötöttek, majd a kasokat körüljárva, addig ütögették a teli kast, míg a méhek fel nem húzódtak a

26. sz. fotó
*Juhász István méhészméhkeket dobol,
 Jászszóza, 1983.*

felső kasba (Jászberény-Öregerdő, Jászsalsószentgyörgy). Az átdobolással nyert család neve *dobraj* volt.

A méhek átdobolásához némely gazda maga is értett, aki azonban nem tudta megcsinálni, az megkért a faluból egy hozzáértő embert, hogy dobolja ki a méhét. Ilyenkor a dobolást végző, fizetségképpen ingyen vagy 1 pengőért megkapta a kidobolt rajt. Az öregek ilyenkor mindig azt mondták „odaadom a szerencsét”.

A méhvágás és a dobolás után a köpűben maradt sejtes mézet, lépeket, kézzel kiszaggatták (Jászfelsőszentgyörgy), vagy pedig egyszerű *konyhai késsel* (Jászszóza), *lépszedő késsel*, *sejtvágó késsel* (Jászáköhalma, Jászapáti) kimetszették. A kivágott mézes lépet kenyérsütő teknőbe vagy vajlingba tették és meleg helyre (kemence vállára, spartheltre) vitték, ahol jól meggyengült. Később az asszonyok a lépeket kézzel kinyomkodták, a kicsurgó mézet tejszűrőn vagy lisztes szitán átszűrték, és befőttes üvegben illetve zománcos fazékban tárolták. Jászszószán szokásban volt a mézolvastásnak egy másik formája is, amikor a lépeket egy szitába helyezték, alá egy edényt téve, tűzhelyen, kemencében vagy napsütésen olvasztották ki belőle a mézet.

A mézelvétele után a méhészek soron következő feladata a méhcsaládok telettetésre való előkészítése. Elsőként a telettetés előtti *etetést* kell elvégezniük. Régen az őszi beteleltetéskor is sokan *sült csirkét* adtak a méheknek (Jászkísér, Jászberény, Jásztelek, Jászfényszaru). A jászkíséri Kisbóné Sándor 1940-ben még sült csirkével etette méheit. Ősszel betette a kas alá, de tavaszra mind elpusztultak a méhek.

A kaptáros méhészek kezdetben *mézzel* etették méheiket, oly módon, hogy a mézet a keretből a költőtérbe rakták. 1940 után azonban áttértek a répacukorral való etetésre, vagyis 1 kg cukrot 1 liter vízben feloldottak, s a kapott *cukorszirupot etetőkeretbe* vagy *tepsibe* helyezve adták a méheknek. Az etetést már rendszerint augusztusban elkezdi és szeptember 15-ig be is fejezik.

A méhkasok beteleltetésére általában szeptemberben került sor. A méhkasok röpnylását ilyenkor rostával lezárták vagy pedig betapasztották és nádszálat dugtak bele, hogy a méhek némi levegőhöz jussanak. A kashoz hasonlóan a kaptár száját is mindig leszűkítették, legtöbbször kinyirkált, vékony bádoglepelt helyeztek a bejáráthoz, úgy hogy csak egy méh tudjon kijönni rajta. De előfordult az is, hogy a kaptár száját újságpapírral tömték be (Jászberény).

A kasban lévő családokat legtöbbször télire is a méhesben hagyták, de a hideg ellen ócska rongyokkal takargatták be. Ha azonban nagyon gyenge volt a család, akkor a *szobában* vagy a *kamrában* telettették át őket (Jászdózsza). Jászfelsőszentgyörgyön a gyengébb kasokat általában a *kamrában* telettették át, úgy hogy a búzába egy kecskelábra deszkalapot helyeztek és arra állították a kasokat, de előfordult az is, hogy a *takarmányos félszerbe* tették őket. Ugyanakkor Jászberényben és a körülötte lévő tanyavilágban, *pincében*, *nyárikonyhában*, és *veremben* telettették át a méheket. A méhészek azonban ma is azt tartják, hogy az a legjobb, ha a méhcsalád a szabadban teletel. A nyitott méhesek elejét a szél és a hideg ellen *izikszárral* (Jászberény), vagy pedig *deszkával* (Jászsókóhalma) takarták be.

A méheket időnként különböző betegségek és járványok pusztítják. A betegségek általában tavasszal a legyengült családoknál lépnek fel. A leggyakoribb méhbetegség a *hasmenés* vagy *vérhas*, s oka rendszerint a bélcsatorna túlterheltsége, amit a rossz táplálkozás és a kirepülés hiánya idéz elő. Veszélyes és ragályos betegsége a méheknek a baktériumok okozta *költésrothadás*, amely esetleg csak akkor gyógyítható, ha a betegséget még a kezdeti stádiumában észreveszik és a fertőzést meggátolják. A legtöbb esetben azonban ez a ragályos kór rendkívül nagy pusztítást végez, nemcsak a megfertőződött, hanem a település valamennyi méhcsaládjában. A méhbetegségek közül már *Szuhányi János* is említi 1795-ben a „hasmenést, a vérhast és azt amikor a' fiatskájok megrothad,” s a legveszedelmesebb betegségeknek tartja őket.³⁴ Hasonló módon gyakori méhbetegség a *tetvesedés*, amely továbbterjedése ellen a kasok elégetésével, a családok felszámolásával védekeztek. Napjainkban a dél felől terjedő rendkívül veszélyes *varro atka* fertőzését a méhállományban az ún. *varrencsíkkal* való füstöléssel igyekeznek megakadályozni.

A betegségeken kívül pusztítják a méheket a különböző madarak és rovarok is. Az egyik legnagyobb ellenségük a *harkály* és a *cinke*, ugyanis addig kopogtatják a kasokat, kaptárokat, míg a nyugvó méhek felbolydulnak, a zaklatásra a röpníláshoz mennek, ahol egyenként elkapkodják őket. A harkály kemény csőrével képes a kas oldalán is lyukat fúrni. Igen veszedelmes kártevője a méheknek a közönséges darázshoz hasonlító *méhfarkas*, amely röptében kábítja el a méheket, s földben lévő fészkébe cipeli és ivadékait velük táplálja. Igen nagy pusztítást végez a szálló méhek között a *gólya*, a *lódarázs* és a *béka*, de sok méh fennakad a *pók* hálójában is. Veszedelmes kártevő az *egér* is, amely bebújik a kasokba, kaptárakba és a lépeket összeroncsolja. A *házilégy*, a *hangya*, a *halálfejes lepke* szintén a kaptárakba látogatva a mézkészletet dézsmálja meg, a *moly* viszont a lépekben végez rendkívül nagy roncsolást. A jászberényi méhészek *erős paprikával* hintették be a kas alját, hogy ne lepje be a moly. Ma már azonban úgy tartják, hogy a paprikától még hamarabb molyos lesz a méhkas.

³⁴ *Szuhányi János*, 1795. 44.

A méhlikásokba betolakodó kártevők ellen a méhészek általában a kasok betapasztásával és a kirepülő nyílás leszűkítésével védekeztek. Rendkívül érdekes védekezési módokat és eljárásokat közöl a Jászal-sószentgyörgyön működő *Szuhányi János* – már többször idézett könyvében – a méhek kártevői ellen. A békák és gyíkok elűzésére „lehet a' Méhesben edgy tserép edényben szurkot, vagy szekér-kenőt tenni, melly által ez állatok elkergettetnek. Mindazáltal azon kell iparkodni, hogy ezen állatok mind agyon veretessenek.” A hangyák ellen többféle eljárást is ajánl: „...tisza búzát kell főzni elegendő vízben és belé vetni edgy tele marok Bürök levelét és gyökerét, melyeknek edgy fertályig kell edgyütt főlni. Azután ezen Búza szemeket a' Méhesben papirosban idestova rakosgatni, mellytől minden bizonytal meg-döglenek.” Egy másik tanács a hangyák ellen: „Kell venni edgy régi ködmen darabot, mellyen még gyapjú is vagyon, abból edgy hüvelknyi szélességű szíjjakat vágni, ezeket öszve-varrni, míglen olyan hosszú lesz, hogy a' méhes Kópút körül lehessen vele kötni. Ezen edgy Hangya sem megyen által, és ámbár sokszor próbállják, ugyantsak visszatérnek.” Egy másik tanács a nagy fekete hangyák ellen: „...tele töltvén valamely föld, avagy üveg edényt mézes vízzel, azon helyre kell tenni, a' merre többnyire a' Hangyáknak járások vagyon; Ezek az édes szagra, és nedvességre fognak sietni és abban belé fognak fúlni, a' Méhes előtt is száraz hamut lehet hinteni, mellyel a' Hangyák meg gátoltatnak.” Az egerek és a patkányok ellen a következőket tanácsolja: „...edgy lot egér maszlagot, hat lot friss kenyér morzsáját, edgy nehezék nád-mézzel, és kevésse öszve-szagga-tott ösztövéres hússal öszve-gyúrni, és golyóbisoknak tsinálni. Ezekből a' egérlyukban ide s tova kell tenni. Más eszköz ez: vesz az ember edgy régi kalapnak posztját, öszve-vagdálja oly kis darabotskákra, mint edgy borsó, hintse bé nád-mézzel és zab liszttel, ide s tova tegyen edgynehányat a' Méhesbe, ettől mind meg-döglenek az egerek és patkányok.”³⁵

35 *Szuhányi János*, 1795. 193–197.

A méhészt felszerelése

A méhésznek a méhek gondozásához szüksége van néhány alapvető segédeszközre. A méhészt egyik legfontosabb munkaeszköze a vékony fémlemezéből készült *füstölő*. A füstölők általában gyári készítmények voltak, de a bádógosmunkához valamit is értő gazda, maga is elkészítette. A járszági méhészek közül néhányan még ma is használják a régi gyártmányú „Vulkán” füstölőt, de a legtöbb gazda már modernebb típusú, fűjtatós füstölővel dolgozik. A füstölés szinte valamennyi munkafolyamatnál elengedhetetlen. A méhészek úgy tartják, hogy a kasba illetve a kaptárba befűjt füsttől a méhek megcsendesednek, kissé elkábulnak, nem olyan mérgesek és haragosak, így jobban hozzá tudnak férni a lépekhez.

A füstölés régebbi egyszerű a formája a *pipával* vagy *cigarettaival* való füstölés. Vidékünkön a füstölés mindkét formáját alkalmazták. Az ún. *méhészpipát* az idősebb méhészek még ismerik, ők maguk is használták. A méhészpipa két fadarabból álló, mindkét végén hegyes csőben végződő, középen összeilleszthető, henger alakú faeszköz volt, amelynek közepébe dohányt helyezve, fűjással juttatták a méhek közé a sütot.

A méhészkedés másik igen fontos eszköze, a különböző típusú, boltban vásárolt illetve házilag készített *arcvédő* vagy *méhészálarc*, amit általában minden munkánál használtak. A legegyszerűbb méhészálarc a házilag elkészíthető, gumiszalaggal szegett, fejre húzható *fehér* vagy *fekete fátyol*. A tojásdad alakú, rostaszövetből készült arcvédő már a méhészeti szaküzletekben kapható.

Ugyancsak elengedhetetlen egy méhészt felszerelése közül a görbe *lépvágókés* és a lúd szárnyatollából készült *tollseprű*.

A méhészálarc és a vaddörhák ellenére mégis gyakran előfordul, hogy a méhek megszúrják a velük foglalatostkodót. Ilyenkor a szúrás helyét *ecettel* vagy *diannával* (sósborszesz) kenik be. Szokásban van az is, hogy a kezelés előtt a méhészek a méhszúrás ellen *pálinkát* isznak. Bár az idősebbek úgy tartják, hogy egy idő után a méhészt szervezete nem reagál a méhszúrásra. Mások viszont úgy vélik, hogy a méhszúrás igen jó *reuma*, *köszvény* és *derékfájás* ellen. Jászkiéren többen emlékeznek rá, hogy Hajnal Áron felesége, aki reumás és ízületi volt, méhszúrástól gyógyult meg. S hasonló módon méhszúrástól múlt el Boros László évek óta tartó derékfájása is.

A méhlegelő

„A méhlegelő a méhészkedés alapja... Minden méhésznek önmaga és a méhészet iránt való legelső kötelessége a méhlegelő javítása, különösen mézelő fák ültetése... Mert egy-egy jól megtermett virágzó fa néha több nektárt szolgáltat virágzása idején, mint egy egész tábla mező...” – írja *Ambrózy Béla*, közismert munkájában.³⁶ A XVI. század végéig a Jászságot hatalmas erdőségek borították, hiszen a Mátra erdősávja lehúzódtott a Jászok földjére is.

Az egykori erdős Jászság emlékét jobbára csak a helynevek őrizték meg az utókornak (Szilfás, Makkos, Rekettyés, Tövises, Meggyes stb.). 1658-ban Fényszaru határában, egy határperrel kapcsolatban sok szilfát említenek, s utalnak egy *Körtvélyes* nevű helyre is.³⁷ *Kóczián Gyula* árokszállási jegyző 1896-ban azt írja: „Volt Árokszállás határában egy régi őserdő az Árvaharaszton, mely Ágóig terjedt. Folytatása volt ez a Mátra hegységnek.”³⁸ A régi feljegyzések gyakran emlegetik az Alsószentgyörgy melletti *Borsa* nevű erdőt, amely *vadkörtefákból* áll, s Jákóhalma mellett elterülő *Varnyas* nevű régi erdőt. A Jászságban erdőalkotó faként a legtöbbször a szilfát, vadkörtét, vadalmát említik.³⁹

A XVII. századra a jó méhlegelőt nyújtó erdőségek szinte teljesen eltűntek a Jászságból, s helyüket átvette a *homokos puszta*, a *szikés föld* és a *vizenyős rét*. A XVIII. században is a Jászföld területének túlnyomó részét kopár földek, legelők és rétek alkották. Az 1715-ös összeírás szerint a Jászságnak csak 6,3%-a volt megművelt terület, 93,7%-a pedig legelő, rét, terméketlen homok és láp. A XVIII. század második felében Jászság szerte megkezdődtek a tervszerű és tudatos faültetések. 1755-ben Jászberény tanácsa a következő rendelkezést tette: „A fűzfák ültetése iránt tétetett rendelés eképpen. A Zagyva mellett lévő berkekben találkozható fűzfa nevendékek tilalmaztassanak meg, hogy azokat senki levágni ne merészelje, mert azokat ültetésre fogjuk applikáltatni.” 1762-ben újabb határozat született az erdő ültetéséről és gyarapításáról, amely kimondta, hogy a „Zagyva mentét is be kell ültetni fával”. A Jászság földje azonban

36 *Ambrózy Béla*, 1914. 611.

37 *Fodor Ferenc*, 1942. 67–68.

38 *Kóczián Gyula*, 1896. 9.

39 *Fodor Ferenc*, 1942. 68.

kevésbé volt alkalmas a füzfa ültetésére, de ugyanakkor megfelelő talajt biztosított az *akác*nak, amely napjainkban is jellegzetes fája a tájnak.⁴⁰ Az akác mellett később helyet kapott a *kocsányos tölgy*, a *kőris*, a *szil*, a *vadkörte*, az *eper*, de a vizenyős területeket továbbra is *fűzfával* ültették be. Az 1850-es években megjelennek a homokos területeken a nagykiterjedésű *nyárfaerdők* is. 1865-ben a Jászságnak összesen már 2196 kh erdeje állott.⁴¹ „A legnagyobb erdők Jászberény határában vannak, de a többi községnek is van kisebb nagyobb erdeje.”⁴²

A hatóságok nemcsak a települések melletti erdőségek ültetésére, hanem a városok, falvak belterületén történő fatelepítésre is nagy gondot fordítottak. 1798-ban Jászberény város tanácsa elrendelte, „hogy a Lakosok mind Házaikon körül mind pedig Kertyeikben Eper és agácz fákat ültessenek”.⁴³ A házak, tanyák portájára ültetett akác- és gyümölcsfák, igen jó méhlegelőt biztosítottak, amelyek fontosságát Szuhányi János is hangsúlyozza: „A' méheknek mezejét meg lehetne leg-inkább jobbítanunk, ha olyan Fákat, Palántákat ültetnénk, mellyek az ő láttatos hasznok mellett a' Házigazdaságokban, még a' Méheknek is jó mezőt adnának. Ide tartozandók minden Gyümölts-fáknak ültetései, úgymint Fenyű-fának, Ostorménfának, kiváltképpen pedig a' répa magok ültetése, úgymint Mustármag, fejr mezei Ló-here, és leg-főképpen a' Tatárka, mely Palánták a' Házigazdaság tsorbulása nélkül még a' Méheknek is bővséges eledelt nyújtanak.”⁴⁴

A méhészek vélekedése szerint a régi időkben (egészen az 1950-es évekig), „amikor még nem volt ennyi permetezés és nem volt ennyi szennyezettség”, nem jelentett olyan nagy gondot a jó méhlegelő biztosítása. A házak és a tanyák körüli kertek tele voltak gyümölcs- és akácfákkal, virágzó bokrokkal (orgona, bodza, labdarózsa, csipkebokor, lícium) és jól mézelő virágokkal. A települések mellett elterülő hatalmas rétségek, nektárdús vadvirágai kiváló *természetes méhlegelőt*, ugyanakkor az akácok, gyümölcsösök, repceföldek, a virágzó napraforgó, tarlórépa és lucerna táblák, a gyomos vetések (acattal, vadrepcével, fehér mustárral, búzavirággal, mogyorós-

40 Fodor Ferenc, 1942. 69–71.

41 Fodor Ferenc, 1942. 72–73.

42 Hunfalvy János, 1861. II. k. 115.

43 Publikációk, Jászberény. 1798. júl. 16. – JNKSZ-ML.

44 Szuhányi János, 1795. 149.

bükkönnyel, szarkalábbal, pipacssal), a gyomos tarlok (tarlóvirággal, sármányvirággal) pedig jelentős gazdasági méhlegelőt biztosítottak.

A továbbiakban vegyük sorra a Jászság leggyakoribb mézelő növényeit és virágait.

Gyümölcsfák:

Kajsziбарack (*Prunus armeniaca*) – március–április.

Piros ribiszke (*Ribes vulgare*) – április–május.

Almafa (*Malus pumila*) – április–május.

Körtefa (*Pirus sativa*) – április–május.

Magvaváló szilva (*Prunus hungarica*) – április–május.

Cseresznye (*Prunus avicium*) – április–május.

Meggy (*Prunus cerasus*) – április–május.

Birsalma (*Cydonia oblonga*) – május–június.

Fák, cserjék:

Fehér fűz (*Salix aolba*) – március–április.

Kosárfonó fűz (*Salix viminalis*) – március–április.

Csöröge fűz (*Salix caprea*) – március–április.

Mocsári fűz (*Salix cinerea*) – március–április.

Nyárfa (*Populus L.*) – március–április.

Vadalma (*Malus silvestris*) – április–május.

Vadkörte vagy vackor (*Pirus pivaster*) – április–május.

Labdarózsa (*Viburnum opulus*) – április–május.

Barkócafa (*Sorbus torminalis*) – május–június.

Közönséges orgona (*Syringa vulgaris*) – május–június.

Rekettye (*Genista Sp.-k.*) – május–június.

Akácfa (*Pseudo acacia*) – május–június. (1. sz. rajz)

Keskenylevelű ezüstfa (*Eleagnus angustifolia*) – június–július.

Fekete bodza (*Sambucus nigra*) – június–július.

Gyalogbodza (*Sambucus ebulus*) – június–július.

Hársfajék (*Tiliaceae*) – július–augusztus.

Órdögcérna vagy liciom (*Lycium halimifolium*) – június–Szeptember.

Mézelő takarmánynövények

Szöszös vagy homoki bükköny (*Vicia villosa*) – május–június.

Takarmánybükköny (*Vicia sativa*) – május–június

Szarvaskerep (*Lotus corniculatus*) – május–szeptember (2. sz. rajz)

Korc here (*Trifolium hybridum*) – június–július (3. sz. rajz).

Vörös vagy réti lóhere (*Trifolium pratense*) – augusztus.

Közönséges vagy kékvirágú lucerna (*Medicago sativa*) – június–szeptember.

Mézelő olajosmagvú ipari és gazdasági növények

- Káposztarepce* (*Brassica napus oleifera*) – április–május.
Réparepce (*Brassica campestris*) – április–május.
Tarlórépa (*Brassica campestris rapa*) – április–május.
Fehér mustár (*Sinapis alba*) – május.
Napraforgó (*Helianthus annuus*) – július–augusztus.
Sáfrány szeklice (*Carthamus tinctorius*) – július–augusztus.
Dohányfélék (*Nicotiana* Sp-k.) – július–augusztus.
Hajdina (*Fagopyrum sagittatum*) – egész nyáron virágzik.

Kerti virágok (évelők)

- Császárkorona* (*Fritillaria imperialis*) – április–május.
Kerti margaréta (*Chrysanthemum maximum*) – május–június.
Sárga viola (*Cheirantus cheiri*) – május–június.
Fehér liliom (*Lilium candidum*) – május–június.
Estike vagy éjjeli viola (*Hesperis matronalis*) – június–július.
Mályvarózsa (*Althaea rosea*) – június–augusztus.

Kerti virágok (egyévesek)

- Őszirózsa* (*Aster chinensis*) – június–szeptember.
Körömvirág (*Calendula officinalis*) – június–szeptember.
Szagos bükköny (*Lathyrus odoratus*) – június–szeptember.
Nyári viola (*Matthiola annua*) – június–szeptember.
Illatos rezeda (*Reseda odorata*) – június–szeptember.
Kerti zsálya (*Salvia hominum*) – június–szeptember.
Báronyvirág (*Tagetes patulus*) – június–szeptember.

Mézelő vadnövények

- Repcsény* (*Raphanus raphanistrum*) – május–június.
Mogyorós lednek (*Lathyrus tuberosus*) – május–július (4. sz. rajz).
Vad murok (*Daucus carota*) – június–július.
Halvány ziliz (*Althaea pallida*) – június–szeptember (5. sz. rajz).
Madármályva (*Lavatera thuringiaca*) – július–szeptember (6. sz. rajz).
Sármányvirág (*Sideritis montana*) – június–augusztus.
Mocsári tisztesfű (*Stachys palustris*) – június–augusztus (7. sz. rajz).
Egynyári tisztesfű vagy *tarlóvirág* (*Stachys annua*) – július–szeptember.
Vasfű (*Verbena officinalis*) – június–szeptember.
Őszi kikerics (*Colchicum autumnale*) – augusztus–szeptember.
Közönséges pitypang (*Taraxacum officinale*) – április–május.
Pipacs (*Papaver rosea*) – május–június (8. sz. rajz).
Keleti szarkaláb (*Consolida orientalis*) – június–július (9. sz. rajz).

Közönséges orbáncfű (*Hypericum perforatum*) – június-július (10. sz. rajz).

Kék búzavirág (*Centaurea cyanus*) – június-július.

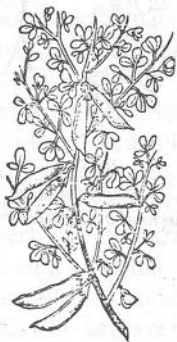
Orvosi székfű (*Matricaria chamomilla*) – június-július.

Mezei acat (*Cirsium arvense*) – június-augusztus.

Pompás ökörfarkkóró (*Verbascum phlomoides*) – június-augusztus (11. sz. rajz).

Útszéli bogáncs (*Carduus acanthoides*) – június-szeptember (12. sz. rajz).

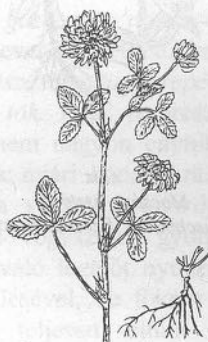
Közönséges gyűjtőványfű (*Linaria vulgaris*) – július-október.

1. rajz. Akác. Metszet
Adami Loniceri:
„Vollstandiges
Krauterbuch” c. művéből.

2. rajz. Szarvaskerep
Rajz Lengyel Géza: Méhek
és virágok című könyvéből

3. rajz
Korcis here
Buschmann Ferenc rajza

4. rajz Mogyorós here
Buschmann Ferenc rajza

5. rajz. Halvány ziliz
Buschmann Ferenc rajza

6. rajz. Madármályva
Buschmann Ferenc rajza

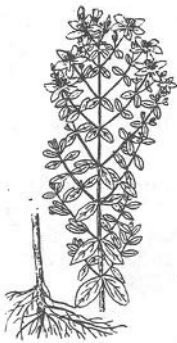
7. rajz.
Mocsári tisztosfü
Buschmann Ferenc rajza

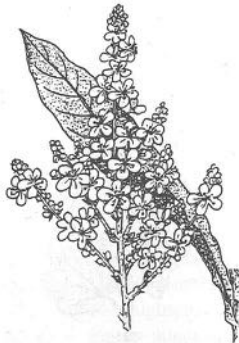
8. rajz. Pipacs
Metszet Adami Loniceri:
„Vollstandiges
Krauterbuch” c. művéből.

9. rajz.
Keleti szarkaláb
Buschmann Ferenc rajza

10. rajz.
Közönséges orbáncfű
Buschmann Ferenc rajza

11. rajz.
Pompás ökörfarkkóró
Buschmann Ferenc rajza

12. rajz.
Útszéli bogáncs
Buschmann Ferenc rajza

A legideálisabb méhlegelőt a *mézelő fák* adják. A gazdagon virágzó mézelő fák ugyanazon a területegységen jóval több virágot, s így nektárt fejlesztenek, mint bármelyik vadontermő vagy gazdasági növény. Méhészeti fontosság tekintetében az első helyen az *akácfa* áll.⁴⁵ Az akác a méhészetben főhordást biztosít,⁴⁶ míg a gyümölcsfák főként a családok felerősítése terén játszanak szerepet. A *szilfák* és a *fűzfák* ugyancsak kiváló méhészeti tulajdonságokkal bírnak.

A méhlegelő másik fontos csoportját a *mézelő gazdasági növények* alkotják. Jelentőségük elsősorban a hatalmas bevetett területükben van. Kitűnő mézelő a *lucerna*, *szarvaskerep*, *szöszösbükköny*, *repce*, *fehér mustár*, *tarlórépa*, *hajdina*, *napraforgó* és a *tök*. Ezek javarésze a nyár elején virágzik, így a nyári nagy inséget nem nagyon enyhíti, csupán a napraforgó, tök és hajdina virágzása esik nyári hónapokra.⁴⁷ A tarló legnevezetesebb növénye, a halványsárga virágú *tarlóvirág*, közismert nevén *tisztesfű*, amely – a nagymérvű vegyszeres gyomirtások előtt – szinte beborította a tarlót, s igen kiváló legelőt nyújtott a méheknek. A nagyüzemi mezőgazdaság fellendülésével, de főként a nagyarányú vegyszerezés térhódításával, szinte teljesen eltűnt a földekről ez a kiváló egynyári virág.

A jársági méhlegelők jelentős részét a természet maga biztosította (hatalmas, virágos rétek, erdők). „A régi időkben tele volt a határ vadvirággal... Akkor még kikelt a rengeteg gyom mag, őszi időben tisztesfűtől virágzott a tarló. S az akácok ontották az illatos nektárt...”⁴⁸ De tudatosan gondoskodott a méhlegelő utánpótlásáról maga az ember is (erdőket pótolta, fasorokat, bokrokat ültetett, virágokat palántált). Igen jelentős volt vidékünkön a jó mézelő takarmánynövények termesztése is. A járszok már a múlt század közepén jelentős mennyiségű *babot*, *borsót*, *lencsét*, *sáfrányt*, *paprikát*, *mákot*, *dinnyét*, *lóherét*, *hajdinát*, *szöszös bükkönyt*, *dohányt*, *lent* és *kendert* termeltek. Csak Fényszaru 1867-ben 90 mázsa kendert és lent, 900 mázsa dohányt, 1750 mázsa lóherét és bükkönyt, 1500 mázsa dinnyét és 5000 mázsa tököt termelt.⁴⁹ *Herbert János* 1927-ben a következőket írja az árokszálási méhészet jellemzése kapcsán: „Az akác

45 *Lengyel Géza*, 1943. 100.

46 *Rudnay János–Beliczay László*, 1987. 47.

47 *Lengyel Géza*, 1943. 100–103.

48 *Rusvay Lajos*, 1969. 266.

49 *Fodor Ferenc*, 1942. 311–313.

kevés, de a rétek, legelők és a pillangósvirágú takarmánynövények elég jó méhlegelőt nyújtanak.⁵⁰ „Ahol jó méhlegelő van – vélekedik *Ambrózy Béla* –, ott a minden tudomány nélkül kezelt kasos méhészet is lehet jövedelmező, ahol pedig a méhlegelő hiányzik, ott a legmodernebb kaptárakban is éheznek a méhek és a legügyesebb méhészek sem képesek eredményeket felmutatni.”⁵¹

A kasos méhészet típusai: önellátó, árutermelő

A Jászság méhtartásában a XX. század elejéig a kasos tartás volt egyeduralgó. Jóllehet a XIX. század végén vidékünkön is megjelentek az első kaptárak, de a vezető szerep továbbra is a kasos tartásé maradt. A Jászság XVII–XIX. századi, hagyományos méhészetére elsősorban az *önellátás* jellemző, de vele párhuzamosan az *árutermelő méhészet* jelenléte is nyomon követhető. A jászsági gazdák zöme csupán néhány, 1–5 méhkast tartott gazdaságában, s a méztermelés elsősorban a saját háztartás szükségleteinek kielégítésére irányult. 1699-ben, Pentz János egri kamarai prefektus által összeírt 34 jászberényi méhészek közül 32-en mindössze 1–4 méhkassal rendelkeztek, s csupán két gazda tartott nagyobb, 12 és 20 méhcsaládból álló méhállományt.⁵² Az 1713-as újabb név szerinti összeírásban 122 méhészt jegyeztek fel a Jászság 11 településén, közülük a legtöbben csupán 1–2 vagy 3–4 kas méhet bírtak, 29 főnek volt 5–9 kas között, s mindössze 5 gazdának volt 10–15 kas méhállománya.⁵³

A XVII–XIX. században a jászsági méhtartó gazdák mézfeleslegüket a legtöbb esetben a falun belül igyekeztek értékesíteni, de felvásárolták tőlük a Felvidékről, főként Rozsnyóról érkező kereskedők is, ugyanakkor van tudomásunk a méznek hordókban történő, távolabbi vidékre való szállításáról is.⁵⁴ Jóllehet a XIX. század második felétől a méz, mint édesítőszer, veszít jelentőségéből, de az árutermelés nyomai továbbra is fellelhetők.

50 *Herbert János*, é. n. 171.

51 *Ambrózy Béla*, 1914. 611.

52 *Blénessy János*, 1943. 212–239.

53 *Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1713.* – JNKSZ-ML.

54 *Prothocollum Decisiorum Senatorialium, Jászberény, 1744–1768.* 41. –JNKSZ-ML.

Az önellátó kasos méhtartás egészen az 1940-es évekig nyomon kísérhető a Jászságban. A gazdák a falvakban és a tanyákon egyaránt tartottak 2-3 kas méhet, a családjuk mézszükségleteinek kielégítésére. „Ezelőtt több helyen vót ilyen kettő-három család, főleg még a kasos időbe... A családot szinte ellátta...”⁵⁵ Az 1930-as években a Jászalsószentgyörgy melletti ravaszérpárti dülő 27 tanyája közül 20 tanyában tartottak 2-3 család méhet.

Az idős méhészek ma is úgy emlékeznek, hogy az édesapjuk még kassal kezdte a méhészkedést. „Apámnak már 14 éves korában voltak méhei, először csak kasban tartotta.”⁵⁶ „Már az édesanyám is foglalkozott méhekkal, Jászdózsán, 7 köpű méhe volt.”⁵⁷ „Az én apámnak örökké vót méhecskéje... Először köpű-kaptárban.”⁵⁸ „Az apósomnak Szent Imrén csak két-három családja volt, de azt kasban tartotta.”⁵⁹ A falvak és a tanyák körül elterülő kiváló méhlegelők különösen kedveztek a kasos tartásnak, s egy-egy jó hordási időszakban a méhcsaládok gyorsan szaporodtak. „Amikor még édesapám kasba tartotta, olyan 12 méhcsaládja volt neki, de az gyorsan szaporodott, mer akkor még bőven vót rajzás, bőven vót hordási lehetőség... Akkor még a rajoknak is rajja lett...”⁶⁰ Így aztán gyakran előfordult, hogy egy-egy gazdaságban a szükséges méznél több termett, ilyenkor a mézfelesleget a tanyasi lakosság kilónként elhordta, de az is általános volt, hogy üvegekben a piacra vitték értékesíteni.

Kotics József az önellátó és az árutermelő kasos méhészet között a legfőbb különbséget a vándorlásban látja. Megjegyzi azonban, hogy a kasokkal való vándorlás ebben az esetben, tulajdonképpen csak a tavasztól őszig, más méhlegelőre való szállítást jelenti.⁶¹ Vidékünkön azonban a kasokkal való vándorlásra a korábbi századokból sem találunk példát. Természetesen ez nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy korábban esetleg a jászsági méhészek is vándoroltatták kasos méheiket. Úgy véljük azonban, hogy a vándorlás hiányának legfőbb okát elsősorban a Jászságra jellemző két beltelkes települési formában

55 Sánta Péterné, Kalmár Julianna, 76 éves, Jászberény.

56 Szüle András, 64 éves, Jászkisér.

57 Gyurkó István, 83 éves, Jászfákóhalma.

58 Bajzáth Ignác, 69 éves, Jászkisér.

59 Baranyi Istvánné, Geröcs Erzsébet, 71 éves, Jászberény.

60 Sánta Péterné, Kalmár Julianna, 76 éves, Jászberény.

61 *Kotics József*, 1992. 52.

kell keresnünk. A XVIII. század közepéig a legtöbb jázsági gazda két beltelekkel rendelkezett: a faluban egy lakóházzal és a falu szélén pedig az állattartásra berendezkedett *ólaskerttel*. Így a gazdák méhe-seiket is az ólaskertben építették fel. Amikor a XVIII. század másod-ik felében megindul az ólaskertek lassú felszámolása, s a települé-sektől távolabb megjelennek az új szállások, a tanyák, akkor az állat-tartás is kihúzódik a tanyákra.⁶² Természetesen a méhes is kikerült a falu széléről a tanyára. Úgy feltételezzük tehát, hogy az ólaskerteket és a tanyákat körülvevő bőséges méhlegelő nem tette szükségessé a méhkasok helyre történő, körülményes szállítását.

A méhészet helye a Jázság paraszti gazdálkodásában

A jázsági gazdálkodás színtere a XVIII. századtól a XX. század elejéig – a vidékre jellemző kertes település következtében – két egymástól elkülönülő üzemegegre tagolódott: a beltelken található *lakóházra* és *fundusára*, valamint a település magjától távolabb álló *kertre*, illetve *tanyára*. A lakóházban, az ún. „városi házban” éltek a munkát alig bíró öregek, az asszonyok és a kisgyerekek. Itt végezték a háztartással kapcsolatos teendőket, a feldolgozó és tartósító munkákat, míg a kertekben, tanyákon a munkabíró férfinép élt, akik a mezei munkákkal és az állattartással kapcsolatos teendőket végezték. A jázsági paraszti nagycsalád fő jellemzője tehát, „hogy tagjai bár egy birtokon gazdálkodtak, egy üzemszervezet részei voltak, egy munka- és családszervezeti egységet alkottak, mégsem laktak egy fedél alatt”.⁶³ A XIX. század első felében a tanya, mint üzemhely, egyre fontosabb szerepet kap a paraszti gazdálkodásban. Az 1850-es években kezdődő tagosítással felgyorsul a tanyák építése, így a különálló nagycsaládok száma is jelentősen megszorodik.⁶⁴ Az épülő új tanyákra az egyes család férfitagjai kerülnek ki családjukkal, akik ugyan önálló élet-közösséget, gazdasági egységet alkotnak,⁶⁵ önállóan termelnek, de az eladott javakból származó kereset a városi házban élő öregek kasszájába kerül, s később onnan került elosztásra. A Jázságban

62 Szabó László, 1982/a 115–122.

63 Szabó László, 1987. 228–232.

64 Szabó László, 1982/b 123.

65 Szabó László, 1982/c 278.

kialakult zárt gazdálkodási rendszer, tökéletesen hasznosította a családi munkaerőt, s a családfő kíméletlen munkatempót erőltetett a családra. „Ez a célratörő gazdálkodás, szigorú üzemszervezet, a birtok állandó gyarapítása puritán életmóddal, a vagyonosaknál is szegényes táplálkozással párosult, s minden pazarlást kizárt.”⁶⁶

A járszági parasztgazdaságok hagyományos gazdálkodási rendszerébe a kasos méhtartás is jól beilleszthető volt, hiszen nem igényelt túl sok foglalatosságot. A falvak és a tanyák körüli szántók, rétek, erdők kiváló méhlegelőt biztosítottak a méhcsaládoknak, így bőségesen volt hordás és rajzás is. S „ahol jó méhlegelő van, ott a minden tudomány nélkül kezelt kasos méhészet is lehet jövedelmező”.⁶⁷

A gazdáknak tulajdonképpen csak a rajzás és a lépelvétel idején volt fokozottabb tennivalójuk a méhek körül. Nagyobb méhállományuk is csak azoknak a gazdáknak volt, akik a rajzás időszakában mentesíteni tudták magukat a mezőgazdasági munkák alól. A kirajzó családok figyelemmel kísérése elsősorban az otthon lévő idősebb emberek, asszonyok és gyerekek feladata volt.⁶⁸ A befogást azonban legtöbbször maga a gazda végezte, akit erre az időre még a határból is hazahívtak.⁶⁹

A lépelvételt is legtöbb esetben a gazda végezte, de az együttélő nagycsaládban más férfi családtag is végezhetett. A lépek kinyomkodása azonban már az asszonyok feladata volt. Ahhoz, hogy a kasos tartás be tudott integrálódni a paraszti gazdálkodás rendszerébe, nagymértékben hozzájárult az is, hogy a méhészethez szükséges valamennyi eszköz megtalálható volt a paraszti háztartásban.⁷⁰ A méhest, a ház körül található alapanyagokból maguk a méhészek eszkábálták, a köpüket, kasokat is legtöbbször maguk készítették, téli időben, amikor a mezőgazdasági munka szünetelt.⁷¹ A méhes és a méhészeti eszközök javítása ugyancsak házilag megoldható volt, tehát kevés beruházással, kevés munkaráfordítással lehetett a gazdaságokban a méhészet hasznát élvezni.⁷² Így a méhészkedés hagyományos formája szervezen

⁶⁶ Szabó László, 1987. 228–232.

⁶⁷ Ambrózy Béla, 1914. 611.

⁶⁸ Kotics József, 1992. 40.

⁶⁹ Bathó Edit, 1988/b. 40.

⁷⁰ Kotics József, 1992. 41.

⁷¹ Bathó Edit, 1988/b. 35.

⁷² Kotics József, 1992. 43.

beilleszkedett a Jászság földművelő-állattartó üzemszervezetébe, s a paraszti gazdálkodás részévé vált.

Általános vélekedés szerint, a kasos tartás „nem igényelt valami nagy tudást”, de némi hozzáértésre mégis szükség volt. A kasos méhészet alapításához szükséges ismeretanyag elenyésző ugyan, de a méhtartás során nyert tapasztalatok révén, a méheket kezelő személy, olyan speciális ismeretanyag birtokába jutott, amellyel az adott közösség többi tagja nem rendelkezett.⁷³ A kasos méhészet e speciális tudás nélkül is gyakorolható volt, de az ilyen szakismerettel rendelkező méhészeket a közösség számon tartotta, s olykor segítségüket is kérte.

Az 1940-es évek végéig a legtöbb jászsági parasztgazdaságban tartottak kasos méheket. A méhállomány száma természetesen gazdaságunként eltérő volt, a 2–3 méhkastól, a 15–20 családig, igen széles skálán mozgott. A méhekkel való foglalkozás legtöbbször apáról fiúra szállt, s a méhek szeretete így hagyományozódott generációkon keresztül. „Az én apámnak örökké vót méhecskéje... a méhészet énrám igencsak úgy ragadt.”⁷⁴ „Az édesapámnak jobbára kasos méhei voltak, olyan 16 család méhe. De korán meghalt édesapánk, 52 éves korába, oszt akkor vette át az én bátyám, aki tíz évvel idősebb volt énnálam. Aztán attul kezdve én nagyon sokat segítettem neki, mer ügyeskező gyerek vótam...”⁷⁵ Nagyon sok méhész már gyermekkorában megszerette a méheket, s ajándékozás vagy vétel útján igyekezett méhcsaládhoz jutni. „Olyan 13-14 éves lehettem, mikor elkezdtem méhészkedni. Vettem egy rajt, kasba... Abba az időbe (1935-ben) 2 pengő vót egy raj... később már volt 15-20 család méhem kasban...”⁷⁶ „Az uram 17 éves korátul méhészkedett... a méheket egy idős paptól vette...”⁷⁷ Gyakran előfordult vidékünkön, hogy a méhész gazda halála után a felesége folytatta a méhek gondozását, s a méhészkedést. S ha a méheknek a családon belül végképp nem akadt gondozója, akkor a legtöbbször eladták őket, de akadt olyan is, hogy a gondozatlan méhcsaládok előbb vagy utóbb elpusztultak. Általános vélekedés szerint, „csak olyan embert tart méhet, aki szereti”, de azért nem volt mellékes az a jövedelem sem, amit biztosított.

73 Kotics József, 1992. 41.

74 Bajzáth Ignác, 69 éves, Jászkisér.

75 Sánta Péter, 75 éves, Jászberény.

76 Országh István, 71 éves, Jászberény-Öregerdő.

77 Kispál Dezsőné, Marton Julianna, 58 éves, Jászberény.

AZ OKSZERŰ MÉHÉSZKEDÉS KIALAKULÁSA ÉS ÜZEMSZERVEZETE

A jászsági méhészet hanyatlása és okai

A Jászság szépen virágzó népi méhészkedése – az országoshoz hasonlóan – a XIX. század második felében hanyatlani kezdett, amelynek okai a következők voltak. A megjelenő és széles körben népszerűsített, olcsó *répacukor* erősen leverte a méz árát. A gyertyakészítésnél megjelent a *faggyú* és a *stearin*, amely veszedelmes vetélytársa lett a viaszgyertyának.¹ A mézeskalács is veszített jelentőségéből. 1879-ben a Jászság területén mindössze 4 mézeskalácsos működött: Jászberényben, Jászárokszálláson, Jászfényszaru és Jászkíséren.²

Az intenzív gazdálkodás beindulásával jelentős mértékben csökkent a jó méhlegelő terület. A réteket, mezőket felszántották, s a meglévő erdőket kiirtották. A Jászságban különösen nagy erdőpusztítások következtek be ott, ahol a közbirtokossági erdőt felosztották a redemptusok között. Ennek következtében 1861-ben Árokszálláson az egész erdőt kivágták. De apadt az erdők területe Dósa, Kisér, Fényszaru, Jákóhalma és Alsószentgyörgy határában is. Ez arra mutat, hogy a XIX. század elején beinduló nagy lecsapolások folytán az ártéri erdőségek is pusztulni kezdtek, hiszen ezeknek a községeknek voltak a legnagyobb vízállásaik. Ugyanakkor Jászberény határában ez időtájt zajlottak a homoktöltés nagy munkálatai, amely során a vizegyökértelen erdeit kicserélték a homok értékesebb erdőségeivel. Ez a folyamat a Jászföld képét jelentősen megváltoztatta, hiszen a fűzeseket akácerdők váltották fel, s így az egész táj szárazabb jelleget öltött. Az 1870-es évek elején a mezőgazdasági termelés országos fellendülésével a jászsági erdőket újabb támadás érte a szántóföldet ke-

1 Valló Árpád, 1929. 6.

2 Sipos Orbán, 1880. 11., 43., 168., 177.

reső nagy lázban.³ 1879-ben *Sipos Orbán*, szolnoki alispán írta jelentésében, hogy Mihálytelek egész erdejét elpusztította, anélkül, hogy új ültetéséről gondoskodott volna.⁴ A méhészetről ugyanakkor megjegyzi, hogy az adott évben nem tett említésre méltó haladást, de méhtenyésztésre nem volt rossz az esztendő.⁵ *Herbero János* a következőképpen jellemzi Jászárokszállás XIX. század végi és XX. század eleji méhészetét: „A méhészet fejletlen. 1869-ben 126, 1897-ben 582, 1913-ban 667 és 1927-ben 780 méhcsalád volt... A méhészetrel mintegy 150 ember, főleg tanító és iparos foglalkozik. A gazdák nem szeretnek bibelődni vele. A méhcsaládoknak kb. 1/3 része kasban, a többi kaptárban van elhelyezve. Az átlagos méztermelés családonként 8-9 kg-ra becsülhető.”⁶

A népi méhészkedés hanyatlása arra készítette a méhészeket, hogy felvegyék a küzdelmet az új vetélytársakkal (répacukor, faggyú, stearin), s arra törekedjenek, hogy új, modernebb módszerek alkalmazásával olcsóbbá tegyék a méztermelést. Mindenekelőtt meg kellett szüntetniük a mézszüretnek barbár, méhpusztító módjait. A mézhez és a viaszhoz úgy kellett hozzájutniuk, hogy ne zavarják a méhcsaládok belső életét.⁷

Az okszerű méhészet előfutárának a Jászságban tulajdonképpen *Szuhányi János* jászalsószentgyörgyi káplán tekinthető, akinek 1795-ben, Pesten jelent meg nagyfontosságú méhészeti kézikönyve, a „Szorgalmatos Méhész. az az A' Méhekkal való bánásról Kérdésekben és feleletekben Oktatás A' Mezei Gazdáknak hasznokra” címmel. Munkájában rendkívül sok és hasznos tudnivalót közöl a méhész gazdák számára, amelyekkel a méhészkedés újszerű és gazdaságosabb formáját kívánta szorgalmazni. Bevezetőjében így indokolja meg könyvének célját: „Meg kell mindazonáltal vallani, hogy Hazánkban a' Méhekkal való bánás még azon tökéletes állapotra sem ment, a' minémű tökéletességben némely más Nemzeteknél lenni azoknak könyveiből olvassuk: Hogy tehát a' gazdálkodásnak ezen része is... Hazánkban más Nemzetek példája szerint nagyobb elő-menetellel gyakoroltatna, ezen könyvetskét, mely az Ausztriai Méhesgazdák ked-

³ *Fodor Ferenc*, 1942. 71–74.

⁴ *Sipos Orbán*, 1880. 22.

⁵ *Sipos Orbán*, 1880. 296.

⁶ *Herbert János*, é. n. 171.

⁷ *Valló Árpád*, 1929. 7–8.

véért Német nyelven íratott ugyan, de Hazánkban is mint szomszéd és igen edgy forma fekvésű Tartományban szinte olly haszon vehető, Edgházi köteleességemtől üres óráimban Boros Sándor Úrnak Fel-séges Királyunk Tanátsosának, a' Jászok és Kúnok fő Kapitányának Serkentéséből Magyarra fordítottam, hogy ez által a' Magyar Méhes-gazdáknak, olly könyvet nyújtanék, mellyel a' Méhekkal való alkal-matosabb bánásra és hasznosabb gazdálkodásra mintedgy kézenfogva vezetnenék.”⁸ *Szuhányi* számos gyakorlati tudnivaló mellett, hang-súlyozza a jó méhlegelő fontosságát, s felhívja a méhészek figyelmét, hogy „...a' Köpüknek ki dobolása a' közönséges paraszt embernek majd tsak nem mindenkor több kárt tesz, mint hasznot”.⁹ *Szuhányi János* könyvének megjelenésétől majdnem 100 év telt el, amíg az ál-tala és más méhészeti szakkönyvek által javasolt újítások, gyakorlati tanácsok elterjedtek a méhészgazdák körében.

A kaptárak megjelenése és típusai

A változás elsőként a méhlikások terén következett be. A XIX. század közepéig az ország méhészkedését egyértelműen a kasos méh-tartás jellemezte. A kasos méhészkedésnél a méhész nem tudott bele-avatkozni a méhek életébe, nem irányíthatta gyűjtésüket, szaporodásukat. A méztér bővítésére vagy szűkítésére sem igen volt módja. A méznyerés is kizárólag a méhek lefolytásával, elpusztításával, il-letve átdobolásával volt lehetséges, amely azonban mindig jelentős kárral járt. Így a legfontosabb kérdés a méhlikások korszerűsítése volt.¹⁰

A XIX. század második felében a kasok mellett országszerte megjelentek az ún. *átmeneti kaptárak* (Göndöcs-, Paulik- és Szensz-féle), amelyek célja az volt, hogy általuk meghonosítsák a keretes rendszert. Az átmeneti kaptárak alsó része egyszerű szalmakas volt, amelynek tetejére keretekkel ellátott szekrényt, dobozt tettek, így ab-ból a mézet a méhész bá mikor kivehette. A mézkamrás méhlikás másik nagy előnye az volt, hogy a méheket nem kellett leölni, s ez nagyobb mézaratást eredményezett. Azonkívül a gazdák jobb minő-

8 *Szuhányi János*, 1795. 2.

9 *Szuhányi János*, 1795. 146–149.

10 *Kerecsényi Edit*, 1969. 143.

ségű mézhez is jutottak, hiszen köztudott, hogy a méhek a legfinomabb mézet építményeik legfelső részébe szokták összegyűjteni.¹¹

A XIX. század második felében a Jászságban is elterjedtek az ún. *toldásos* vagy *gyámos kasok*, amelyek átmenetet képeztek a kasos és a kaptáros méhészkedés között. A toldásnak kétféle módját alkalmazták vidékünkön, az *alsó toldást*, amikor a méhkas aljához szitakérget erősítettek, s ezzel együtt tapasztották be, de közkedveltebb volt a *felső toldás*, amikor a méhkas tetejére deszkaládát erősítettek, így növelve meg a mézteret.¹² A toldásos kasok alkalmazása a Jászságban egészen az 1940-es évek végéig szokásban volt.

A méhészkedés okszerűsítését számos feltaláló és újító egyengette. Ennek következtében az átmeneti kaptárak mellett hamarosan megjelentek a különböző keretes kaptárak. Az első magyar keretes kaptárt *Kövesdi Szarka Sándor*, Középszolnok vármegye táblalabirája, tudós méhész készítette 1842–44-ben. Találmányát, a keretéből összeállított és csavarral összefogható, trapéz alakú kaptárt, 1844-ben Kolozsvárott megjelent „Ízletes méhtenyésztés” című munkájában ismertette. Ugyanezen könyvben írt az anyásítás, a műrajkészítés, a petézés korlátozásának és rajzás szabályozásának módozatairól is. Munkájával messze megelőzte Dzierzont, nemcsak a szétszedhető szerkezetű kaptár feltalálásában, de a méhek életének ismeretében is. Próbálkozása, újítása mégis eredménytelen maradt.¹³ Sokkal inkább elterjedt *Dzierzon János* porosz-sziléziai plébános kaptártalálmánya, amelyet Szarka után 4-5 évvel mutatott be Európa méhészeinek. Dzierzon a kaptár belsejében léceket helyezett el és arra építette a lépeket. Kaptárának hátránya az volt, hogy a lécek megszabadítása körülményes volt és a kaptár aljára lecsurgott a méz. Dzierzon léces kaptárát a nagyhírű német méhész, *Berlepsch Ágoston* báró tökéletesítette, oly módon, hogy a lécek helyett kereteket alkalmazott.¹⁴ Őt követte az 1870-es években *Grand Miklósnak* a Dzierzon-kaptár mintájára készített, ládaalakú, álló kaptárja, amely *országos egyesületi álló kaptár* néven az egész országban általánosan elterjedt. Ezt a kaptártípust készítették egyes-kettes-hármas-négyes formában is.¹⁵

11 *Ambrózy Béla*, 1914. 218–220.

12 *Bathó Edit*, 1988/b 34.

13 *Ambrózy Béla*, 1914. 774–775.

14 *Valló Árpád*, 1929. 69–69.

15 *Gáll Imre*, 1941. 11.

A különböző típusú és formájú méhkasok mellett a XIX. század második felében a Jászságban is fokozatosan megjelentek a különböző keretes szabványkaptárak. Az 1860-as években elsőként a *Berlepsch-Dzierzon-féle egyenes álló kaptárt* kezdték el használni. Már 1858. novemberében Vágó Miksa, jászapáti méhész, a Heves megyei Gazdasági Egyesület által megrendezett kiállításra, egy darab Dzierzon-féle kaptárt küldött. A 476-os kiállítási számmal jelzett küldemény, „mint kitűnő méhészeti szak tárgy, melyből a sejt útközben kirázódott, értékéből a nézők tekintetében veszett, dicséret oklevélre érdemesnek ítéltetett.”¹⁶

27. sz. fotó.
Kis országos kaptár, Jászágó,
Helytörténeti Gyűjtemény

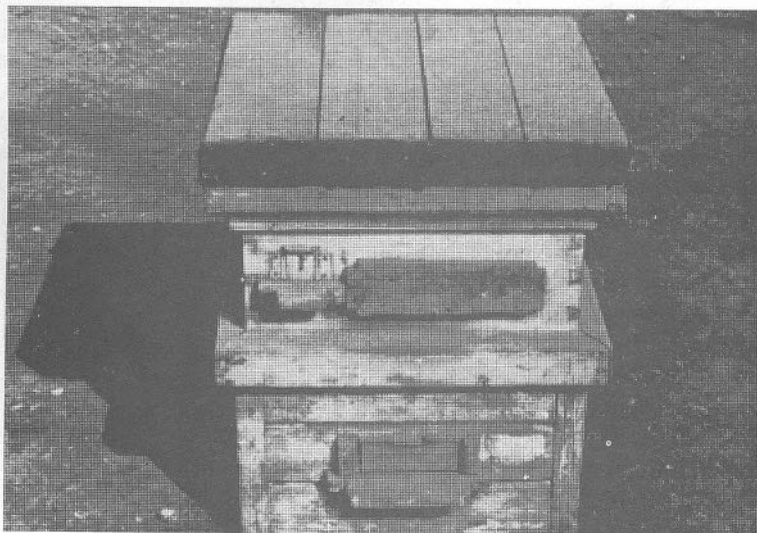
A Dzierzon-féle kaptárt az 1910-es években felváltotta az *országos egyesületi egyes álló kaptár* (közismert nevén: *kis országos kaptár*, 27. sz. fotó), valamint az *országos egyesületi hármas álló kaptár*¹⁷. Az országos kaptárak méreteit a Magyarországi Méhészek Országos Egyesülete állapította meg, figyelembe véve az általános követelményeket. A *hátralkezelhető kaptár* háromszakaszos volt, s mindenik szakaszba 10-10 db 23x27 cm-es keret fért be. Az alsó két szakasz 20 kerettel alkotta a költőteret, a harmadik, felső rész pedig 10 kerettel a mézteret. A költőteret a méztértől acéllemezekon fekvő fedődeszka és Haneman rács választotta el.¹⁸

Ritkábban fordultak elő a Jászságban *gróf Széchenyi Gyula* aszódi földbirtokos „*Mogor*” név alatt forgalomba hozott rakodó kaptárjai (28. sz. fotó), valamint az ún. *Neiszer-féle* kétsoros kaptárak, amelyekben a méztérben és alul a költőtérben 12-12 keret fért el. A két

16 Heves Megyei Gazdasági Egyesület Évkönyve. 1858. 88.

17 Bathó Edit, 1992. 122.

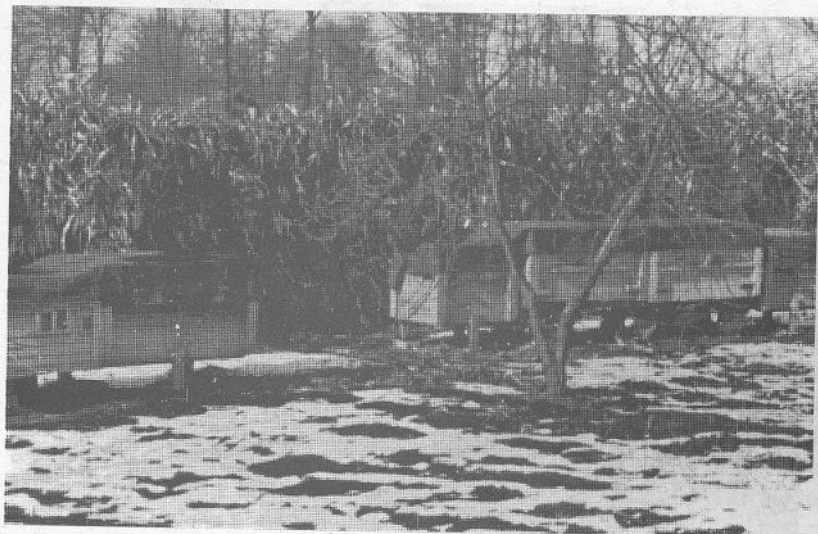
18 Kádár Lajos, 1921. 216-217.

28. sz. fotó. Mogor típusú kaptár, Jászdózsza

29. sz. fotó. Szüle András méhészete, Jászkisér, 1983.

30. sz. fotó. Ignácz-féle fekvő kaptár Varga József kertjében, Jászkísér, 1993.

31. sz. fotó. Humor rakodó kaptárak Kovács János kertjében, Jászfelsőszentgyörgy

32. sz. fotó. Magyar rakodó kaptárak Kaszab János tanyáján, Jászágó

tért itt is a Hanemann-rács választotta el, hogy az anya ne mászhaszon át. E kaptártípusok kezelése is – az előzőekhez hasonlóan – igen nehézkes volt. Őket váltották fel a könnyebb kezelésű, *felülkezelhető* Boconádi Szabó Imre-féle (29. sz. fotó) és az Ignác Sándor-féle *fekvő kaptárak* (30. sz. fotó), valamint a *Hunor* (31. sz. fotó) és *Magyar* név alatt forgalomba került, rakodó vándorkaptárak (32. sz. fotó). Ezek a kaptártípusok napjainkban is használatban vannak és igen közkedveltek. Szinte mindegyik méhész más-más típusú kaptárt tart a legjobbnak. Vannak, akik a Hunor rakodóra vagy a nagy Boconádira esküsznek, míg a mások az Ignác-féle fekvőkaptárt tartják a legalkalmasabbnak, mert az alacsonyabb, mint a Boconádi, ezért kedvezőbb benne a méhcsaládok hógazdálkodása. Varga József, jászkiérsi méhész véleménye szerint is az Ignác-kaptár a legjobb. Már az édesapja is ilyen típusú kaptárakban tartotta a méheit, s igen erős méhcsaládjai voltak. Más vélekedés szerint, viszont a két anyás rendszerrel működő Ignác-kaptár vándorlásra borzasztóan nehéz volt, ezért is használják ma olyan kevesen.

Az utóbbi években azonban Jászság szerte terjedőben vannak az amerikai rendszerű, alacsony, keretes Boconádi, többfókos rakodókaptárak.¹⁹

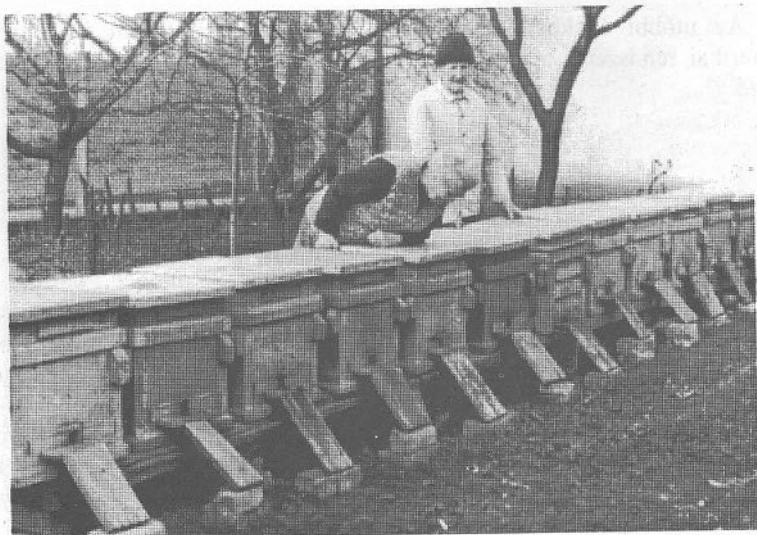
A kaptárak készítése, kezelése és eszközei

A méhészgazdák a méhkasokhoz hasonlóan – minta alapján – a kaptárokat is gyakran maguk készítették el, téli időben, amikor a mezőgazdasági munka szünetelt. Kezdetben a kis országos kaptárakat *cukros ládákból* alakították ki, később azonban már deszkákból készítették. A jászkiérsi Szüle András elbeszélése szerint, az országos kaptárak félcolos deszkából készültek, úgy hogy a deszkák 6 cm-re voltak egymástól, a két deszka köze pedig fenyőforgáccsal volt kitömve. Nem egyes kaptárt készítettek, hanem hármast, de néha még öt család is belefért. Régebben nem számított a kaptár súlya, mert nem nagyon vándoroltak a méhekkel, s nem kellett emelgetni a nehéz kaptárokat. Amelyik gazda esetleg nem tudta maga elkészíteni a méhkaptárt, az asztalossal csináltatta meg. A kaptárak készítése napjainkban is jellemző. A méhészek közül ma is sokan saját maguk készítik el a kaptárokat, egyrészt azért, mert a bolti kaptárak nagyon drágák (egy rakodó kaptár napjainkban kb. 5000,- Ft-ba kerül), másrészt pedig „amit a bótba vesz az ember, az nem olyan mérhető, mint amit a méhész csinál. Van olyan, hogy szétnyílik, egymás mellé mennek a keretek.”²⁰ A méhész gazda által készített kaptár sokkal precízebb és az elvárásoknak jobban megfelel. A kaptárokat általában fenyődeszkából készítik, mert az megtartja a formáját, nem vetemedik el, és nem olyan súlyos.

Kaptáros méhészkedés esetében csak nagyon ritkán építettek méheseket. A méhészek úgy tartják, hogy a kertben szabadon kirakott kaptárak jobbák és gazdagabbak, mint a méhesben lévők. Ezért gyakran előfordult, hogy ha volt méhese a gazdának, ennek ellenére néhány kaptárt a kertben mégis széjjelrakott, a tetejükre cserepet tett, hogy be ne ázzanak. Napjaink kaptáros méhészetére elsősorban az jellemző, hogy a kaptárak a kertben *lábakon, pallókon, farönkökön* vagy *téglákon*, a szabad ég alatt állnak (33–34. sz. fotók). Az erős

¹⁹ Bathó Edit, 1988/b 34–35.

²⁰ Sánta Péter, 75 éves, Jászberény.

33. sz. fotó. Sánta Péter kaptáras méhésze, Jászberény, 1993.

34. sz. fotó. Ország István kaptáras méhésze, Jászberény-Újerdő, 1993.

szél ellen azonban nádszövetből vagy kukoricaszárból kerítést építenek a kaptárak mögé, s télvíz idején fóliával, ponyvával vagy kátránypapírral fedik le a kaptárak tetejét.

Néhány helyen (Jászberény, Jászágó, Jászfelsőszentgyörgy) azonban a mai napig előfordul, hogy a méhesgazdák kaptáraikat is méhesben tartják. A kaptárak számára épített méhesek meglehetősen egyszerű szerkezetűek. Általában 4 vagy 6 földbeszúrt gerendákon álló, cserép és pala borítású, féltetős építmények. A méhesnek általában csak a hátulját fedik be kukoricaszárral, deszkával, esetleg téglával, a másik három oldala nyitott.

Előfordultak olyan megoldások is, amikor egy meglévő gazdasági épületet alakítottak át méhesnek. Kovács János jászfelsőszentgyörgyi méhész 1940-ben *kukoricagóréból* készítette cseréppel fedett, féltetős, ereszes méhesét. A léceket az épület három oldalán betapasztotta, az elejét pedig 3/4 részig náddal borította. A kaptárokat a nádfal alatti nyitott területen, egy sorban helyezte el. A méhes bal oldalán ugyanakkor ajtót nyitott.

A kaptaras méhészkedésnél a méhésznek jóval több segédeszközre volt szüksége, mint a kasszas tartásnál. Az ügyeskező gazdák ezeket az eszközöket sokszor házilag állították elő, de vásárolták a kereskedelemben is. A hátul-kezelhető kaptároknál nélkülözhetetlen volt a *keretfogó*, amivel biztonságosan lehetett kiemelni a kereteket. A *kaparóvassal* a kaptár aljára került méhhullákat és viasztörmelékeket kapargatták ki. Sokan használták a kaptárból kiszedett keretek ideiglenes tárolására az ún. *kerettartó ládát*, a rajok szállítására pedig a *rajszállító ládákat*. Szükség volt *etető-* és *itatóedényekre*, *anyanevelő kaptárra* és *anyakalitikára*. A kaptaras méhészkedés legfontosabb segédeszköze a *pergető* lett, amely segítségével úgy lehetett mézhez jutni, hogy a lépek ne sérüljenek meg. Mint a többi segédeszközt, a pergetőt is ritkán vásárolták boltban. A legtöbb gazda maga elkészítette vagy pedig bádoggal csináltatták meg. De előfordult az is, hogy a pergetőt egymástól kölcsönözték. A viasszal lezárt mézsejtek felbontását, külön erre a célra készített *fedelezőkéssel* végezték. A méz elraktározására horganyzott vagy ónozott bádogból készült *mézeskannákat* használtak. A méhészcsoportok között általánosan elterjedt a *nap-* és a *gőzviasz-olvasztó* alkalmazása. A méhek vándoroltatásánál pedig nélkülözhetetlen szükséges volt a *kaptármérleg*.²¹

21 Szabó Károly, 1973. 159–160.

Az okszerű méhészkedés szorgalmazása, a vándortanítók működése

Vidékünkön a múlt század végén fokozatosan terjedt a kaptáros méhtartás, bár – az ország más vidékeihez hasonlóan – a Jászságban sem vált azonnal egyeduralkodóvá, a kasos méhészkedés még hosszú időn keresztül megmaradt mellette.

Az 1897-es statisztikai felmérés során a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében összesen 11 089 méhcsaládot írtak össze, ebből a jászságban 3405 méhcsalád található, az alábbi megoszlásban:²²

települések	méhcsaládok száma
Jászberény	605
Jászsalsószentgyörgy	165
Jászapáti	396
Jáskísér	178
Jászladány	245
Jászszentandrás	253
Alattyán	91
Jőánoshida	107
Jászárokszállás	582
Jászdózsa	156
Jászfelsőszentgyörgy	86
Jászfényszaru	128
Jászjákóhalma	168
Jász-Mihálytelek	157
Pusztamonostor	88
Összesen:	3405

A számadatokból kitűnik, hogy a Jászság települései közül Jászberényben található a legtöbb méhcsalád (605), ami azzal magyarázható,

²² A Magyar Korona Országainak Statisztikája 1897. I. 296–297.

hogy lélekszámát tekintve a vidék legnagyobb települése és igen kiterjedt tanyavilággal rendelkezik. Csupán néhány méhcsaláddal maradt el mögötte Jászárokszállás, ahol 582 családot írtak össze, de jelentős állománnyal rendelkezik Jászapáti is (396). Figyelemre méltó az a tény, hogy az összeírás idején a Jászság valamennyi településén tartottak méhet, s a méhcsaládok számarányát tekintve, a méhészkedés igen jelentősnek mondható.

A továbbiakban hasonlítsuk össze a megyében, a Jászberényhez hasonló r. t. városok méhállományát:

városok	méhcsaládok száma
Jászberény	605
Karcag	784
Kisújszállás	854
Mezőtúr	618
Szolnok	319
Túrkeve	388

Jól látszik, hogy az első helyen Kisújszállás áll 854, a második helyen Karcag 784 családdal, s Jászberény csupán a harmadik helyet foglalja el. A fentiekből arra következtethetünk, hogy a megye más területein intenzívebb méhészkedést folytattak a vizsgált időszakban, mint a Jászságban, de kereshetjük okát a különböző minőségű és mennyiségű méhlegelőben, valamint az eltérő éghajlati viszonyokban is.

1912-ben az ország 12 481 községe közül 11 392-ben üztek méhtenyésztést. A legintenzívebb méhészkedés Csík, Csongrád, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Torontál, Tolna, Csanád, Hajdú, Máramaros, Alsófehér, Hunyad, Szabolcs és Tordaeranyos vármegyékben folyt. Jász-Nagykun-Szolnok megyében Karcag 200, Jászberény pedig 102 tenyésztővel méhészeti központot képezett. Megyénkben ekkor 6419 kaptárt és 3330 kast írtak össze. Tehát ebben az időben az összméhállomány 2/3 részét kaptárban tartották.²³

²³ Ambrózy Béla, 1914. 589–691.

Az új módszerek, gyakorlati eljárások, a méhészegyletek és a méhészeti tanfolyamok a Jászságban is a méhészkedés gyökeres átalakulását eredményezték. Az új méhészeti ismeretek terjedését segítették az ún. *méhészeti vándortanárok* is, akik az országot járva elméleti előadásokat és gyakorlati bemutatókat tartottak. A kormány 1898-ban hozta létre a vándortanítók intézményét, s ugyanekkor az országot 8 méhészeti kerületre osztotta szét.²⁴ Jász-Nagykun-Szolnok megyét ekkor Bács-Bodrog-, Csongrád-, Heves-, Pest-Pilis-Solt-Kiskun-, Temes- és Torontál megyékkal az I. kerületbe osztották be. A kerülethez kirendelt vándortanító, *Kiszely Ede* volt, aki Kiskunfélegyházán lakott.²⁵ Még az I. világháború előtt a kerületek számát 16-ra bővítették, de a trianoni békeszerződés következtében megkissebbedett országot, a háború után már csak 5 kerületre tagolták.²⁶ Jász-Nagykun-Szolnok megye a II. kerülethez tartozott Hajdú, Szabolcs, Békés, Bihar, Bereg, Szatmár és Ung megyékkal együtt. A kerület székhelye Debrecen volt, méhészeti felügyelője pedig Tihanyi Imre.²⁷

A méhészeti vándortanítók feladata volt a gazdákat az okszerű méhészkedésbe bevezetni. Ilyen vándortanítók a Jászságban is gyakorta előfordultak. Egy szaktanár látogatásáról ad hírt a Jászság című lap 1893. augusztus 26-i száma is. „Múlt szombaton, 19-én érkezett Jász Apáthira az országos méhészeti felügyelőnek, Grand Miklósnak miniszterileg megbízott helyettese: Kovács Antal méhészeti vándor tanár, ki az előbbinek kétségtelenül utódja is lesz. Villámgyorsan ment szét a fiatal méhészek közé az örömhír: »Itt a mester, itt van Kovács!« – Kientzl József vendégszerető házában találkoztak a lelkesült méhészek a tanárral, ki nagyon örült a szíves fogadtatásnak. De reggeli öt órától délután 2 óráig kocsin ülve, kissé pihent és mintegy öt óra tájban vonultak ki a házigazda tanyájára, hol a legszebb méhtelep van. Megjelentek a gyakorlati tanításon: Táborita János, Fuchs Béla, Csávolszky Dezső és Radován György okszerű méhészek. A telepen átvizsgálta a tanár néhány gyanús családot, bemutatta a herét tartalmazó anyabölcsőket, nehogy a kezelők adandó alkalommal megtévedjenek. Több kaptáron mutatta be a kereteknek ez időtájtban rendezését. Élénk figyelemmel hallgatták. Este vacsora volt

²⁴ Gáll Imre, 1941. 12.

²⁵ Méhészeti Zsebkönyv, 1904. évre. 1903. 45.

²⁶ Szabó Károly, 1973. 171.

²⁷ Lakner Vidor, 1929. 136.

Kientzlnél. Vasárnap a reggeli órákban Radován György, Kertész László és Fuchs Béla méheseit vizsgálta át, kilencz óraker a városház tanácstermében 80–100 tagú közönségnek tartott Kovács igen szép méhészeti előadást, miközben Csávolszky által a városházára felvitetett Berlepsch-Dzierzon-féle egyenes álló kaptáron fejtegette a kezelés módját. Bemutatá a Hanemann rácsot, mivel az anyákat és a heréket a mézes lépektől elválaszthatják, hogy szép, tiszta és egészséges méz termeltesék. Ugyanitt bemutatta még a kaptárban lévő műlépet is, amelynek rendeltetése szabályos, gyors építés és a herék számának a legkisebbre való szorítása. Délután 4 óraker a városkertben levő méhest vizsgálta át és két anyátlan családot talált. A vándortanár meglepetését és teljes megelégedését fejezte ki a fiatal méhészeknek és buzgó, értelmes működésükért teljes elismeréssel adózott. Ki kell emelnünk, hogy e szép siker főérdeme Kientzl Józsefé, ő volt az első, ki Jász-Apáthin megkezdette és meghonosította az okszerű méhészetet és folytatja azt ma is lankadatlan szorgalommal. A vándortanár hétfőn utazott el.”²⁸

Az 1890-es években ugyanakkor Jászberényben, a városban lakó Tóth János nevezetű méhésztanár fejtett ki aktív tevékenységet az okszerű méhésztan alapismereteinek elterjesztésében. Az erről szóló írásait rendszeresen publikálta a helybeli lapokban, s minden vasárnap délelőtt, 11–12 óráig ingyenes méhészeti előadásokat tartott a városháza nagytermében.²⁹

Az okszerű méhészkedés elterjedését szorgalmazta és támogatta az 1879-ben megalakult *Jász-Nagykun-Szolnok megyei Gazdasági Egylet* is, amelynek hét szakosztálya közül egy, a méh és selyembogár tenyésztésével foglalkozott.³⁰ Időközönként megjelenő évkönyvében mindig foglalkozott a méhésztan kérdéseivel és számos hasznos tudnivalóval szolgált. Így közzétette a mezőgazdasági törvényeknek a méhésztanra vonatkozó intézkedéseit is, amelyet az alábbi módon határoztak meg: „Kirepült méhraját a tulajdonos, ha nyomban a keresésére indul, másnak telkén – szükség esetén a községi előljáróság közbenjötté mellett – keresheti és elfoghatja. Ilyen esetben azonban a netán okozott kárt tartozik megtéríteni.

²⁸ Jászság c. újság 1893. aug. 26. 34. sz. 5.

²⁹ Jászberény és Vidéke c. újság, 1897. XXIX. évf. 31.

³⁰ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Gazdasági Egylet Évkönyve (1879–1883. évekről). 1884. 14.

Ha a méhtulajdonos raját két nap alatt nem kereste, s el nem fogta, a raj annak tulajdonává válik, kinek birtokán letelepült, vagy aki azt a két napon túl elfogta.

Ha valamely méhesben költésrothadás üt ki, a rothadásos törzsek a baj felismerése után azonnal megsemmisítendőek. Ha ez elmulasztatnék, a községi előljáráóság köteles megsemmisítés iránt intézkedni.

Aki a törvény eme intézkedése ellen vét, kihágást követ el és 100 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntethető.³¹

Méhészegyletek, méhészkörök működése

Az 1870-es években alakultak meg országszerte az első méhészeti egyesületek. A példát a jászsági méhészek is követték, 1897. december 13-án, a jászberényi városháza nagytermében, 18 fővel megalakították a *Jászsági Méhészegyletet*.³² Elnöknek dr. Király Gáspárt, alelnöknek Hangya Nándort, titkárnak Szabó Elemért, pénztárnoknak Zimay Vazult, ügyésszé Muhoray Tituszt, könyvtárnokká Darabos Lajost választották meg. Tiszteletbeli elnöknek pedig, Jászberény akkori polgármesterét, Török Aladárt kérték fel, aki lelkes pártfogója volt a méhészetnek.³³

Az egylet székhelye Jászberényben a Bercsényi úti általános iskolában volt. Pecsétjükön egy méhkast ábrázoltak, alatta a Lehel kürt, a következő felirattal: „JÁSZSÁGI MÉHÉSZEGYLET, JÁSZBERÉNY”. Az egylet működésének célját alapszabályukban határozták meg:

„Az egylet célja: az okszerű méhészkedés ismertetése, fejlesztése és terjesztése.

Az egylet célját a következő eszközökkel igyekszik elérni:

- a) Figyelemmel kíséri területén a méhészeti viszonyokat, kutatja a nemlátni hátramaradás okait és azok elhárítására törekszik. Tanulmányozza a méhészet előhaladását, a hasznos újításokat, azokat alkalmas módon ismerteti.
- b) Méhészeti könyvtárat állít fel, hogy úgy a hazai, mint a külföldi méhészet állása- és előhaladásáról tudomást szerezzen magának.

31 Jelentés a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Gazdasági Egylet hat évi működéséről. (1897–1903) 1803. 164.

32 Az egylet néhány helyen Jászberényi Méhész Egylet néven szerepel, de az alapszabályban egyértelműen Jászsági Méhészegyletről írnak.

33 Jászberény és Vidéke c. újság, 1897. XXIX. évf. 31. sz.

c) Szakfelolvasások tartásával és kiállítások rendezésével igyekszik a méhészet elméleti és gyakorlati ismeretét terjeszteni és a méhészet iránti hajlamot felébreszteni.³⁴ (1. sz. melléklet)

A méhészegylet az általa megfogalmazott törekvéseknek megfelelően rendkívül hatékony munkát végzett a Jászságban. Mindenekelőtt arra törekedtek, hogy a méhészkedéshez minél többen kedvet kapjanak, így tevékenységüket széleskörben propagálták. 1898. március 20-án, Detky Mihály méhész a következőket írta a „Jászberény és Vidéke” című lap hasábjain: „...a mi vidékünk megérdemli, hogy az okszerű méhészzettel foglalkozzunk. Különösen kisebb hivatalnokok és iparosok, akik hivatva vannak az okszerű méhészetre, annál is inkább mivel kevés befektetett tőkével meglehetősen mellékjövedelmet biztosíthat maga és a családja számára, p. o. én a múlt évben 11 család után 175 kiló akácmézet pergettem, ennek értéke 60 kr. kilója: összesen 105 ft... így láthatják uraim még is csak érdemes szabad időnköt ezen kis kedves állatok gondozására fordítani, annál is inkább mivel megerőltetés nélkül 30 családot könnyen kezelhet még egy nő is...”³⁵

A Jászsági Méhészegylet tagjai közül többen szakszerű és kiváló méhtelepet működtettek, amelyek közül többet, országosan is elismertek. Ilyen országosan kiválónak nyilvánított méhtelepe volt 1904-ben Jászberényben, dr. Király Gáspárnak 60, Pető Péternek 40 és Zimay Vazulnak 80 méhcsaláddal.³⁶

Az egyesület törekedett arra is, hogy a fiatalokkal megismertesse a méhészkedést és vonzóvá tegye számukra e foglalkozást. A Jász Hírlap 1924. május 25-i számában a helybeli gimnazisták méhészeti kirándulásáról olvashatunk. „A helybeli főgimnázium IV. osztálya Kalhbrenner Antal igazgató és Korber Ernő tanár vezetésével folyó hó 20-án megtekintette Hegedűs Győző ismert méhészünk szolnoki temető melletti méhészetét. A szíves házigazda egy világos előadás keretében szakszerű szemléltetéseivel mutatta be a méhek csodálatos életét, mit az ifjúság mindvégig élénk figyelemmel hallgatott és hálás szívvel honorált.”³⁷

³⁴ A Jászsági Méhészegylet alapszabálya – JNKSZ-ML.

³⁵ Jászberény és Vidéke c. újság, 1898. márc. 20. XXX. évf. 3.

³⁶ Méhészeti Zsebkönyv 1904. évre. 152.

³⁷ Jász Hírlap, 1924. május 25. VI. évf. 21. sz.

Az 1920-as évek elején a Jászsági Méhészegylet élére új vezetőség került: az egyesület elnöke Hegedűs Győző, alelnök Ring Károly, titkár Túri Károly, a jegyző pedig Kupits Ferenc lett.³⁸

Az új méhészeti ismeretek széleskörű terjesztését szolgálták a különböző *méhészeti szaktanfolyamok* is. 1905-ben a jászberényi Magyar Királyi Földműves iskola által szervezett 2 éves tanfolyamon a baromfi- és a selyemtenyésztés mellett a *méhtenyésztés* is tantárgyként szerepelt.³⁹ De szervezett tanfolyamokat a méhészegylet is. Egy ilyen szaktanfolyamról ad hírt a Jász Hírlap 1922. augusztus 13-i száma: „A jászsági méhészegylet a m. kir. földművelésügyi miniszter úr hozzájárulásával Jászberényben f. é. november havában méhészeti tanfolyamot rendez... A tanfolyam díjmentes, azonban a vidékről jelentkezőknek az elhelyezés és ellátásról maguknak kell gondoskodni. A körülbelül két hétre tervezett tanfolyam anyagát a méhészet elméleti és gyakorlati részén kívül különösen az amerikai méhészeti rendszerek ismertetése fogja képezni, miért is célszerű lenne, ha nemcsak kezdők, hanem haladottabb gyakorló méhészek is jelentkeznének a tanfolyamra. Jelentkezni lehet Hegedűs Győző méhészes egyesületi elnöknel vagy Bartha Béla áll. elemi iskolai igazgatónál.”⁴⁰

A helybeli tanfolyamokon kívül nagyjelentőségűek voltak a *gödöllői magyar királyi méhészeti gazdaság* által szervezett, különböző időtartamú (3 hetes, 2 éves) tanfolyamok, amelyek legfőbb célja az volt, hogy modern méhészeti ismereteket elsajátító méhészeket képezzen ki.⁴¹

A Faluszövetség 1925. októberében Jászberényben, a Központi iskolában rendezett mezőgazdasági kiállításon a jászsági méhészek is szerepeltek, s közülük többen kitüntetést is kaptak. Így aranyéremmel jutalmazták Vitéz István jánoshidai, Detky Mihály, Kovács István porteleki, valamint Szatmári József, Fridvalszky József és Hegedűs Győző jászberényi méhészeket. Ezüstérmet kapott Ballagi Gyula Pusztamonostorról és Horti László Jászberényből, Polgár Vincét pedig elismerő oklevélben részesítették.⁴² A méhészet népszerűsítése érde-

38 JNKSZ-ML. Egyesületi Mutatókönyv I. 101–109. Vö. *Balla Ferenc–Wirth István*, 1991. 40.

39 *Kiss Gábor*, 1992. 3.

40 Jász Hírlap, 1922. aug. 13. IV. évf. 33. sz.

41 *Lakner Vidor*, 1929. 137.

42 Jász Hírlap, 1925. okt. 11. VII. évf. 41. sz. 2.; Jász Hírlap, 1925. nov. 1. VII. évf. 44. sz. 5.

kében az egyesület tagjai különböző előadásokat tartottak. A Jász Hírlap 1930. február 23-i számából tudjuk, hogy Kupits Ferenc, a méhészegylet jegyzője a II. kerületi Olvasókörben tartott előadást a méhek kezeléséről, gondozásáról.⁴³ De gyakoriak voltak az egyesületben tartott szakmai előadások is, amelyeket általában Budapestről vagy Gödöllőről érkezett neves méhészek, méhészeti felügyelők tartottak az egyesület törzshelyén, a Bercsényi úti általános iskolában. Ilyen előadásra hívatgat a Jász Hírlap 1930. március 16-i száma is. „Méhésztársak. Gál Imre méhészeti felügyelő Gödöllőről március hó 18-án ide érkezik és délután 4 órakor a Bercsényi úti állami elemi iskolában előadást tart, amelyre úgy a méhészegylet tagjait, mint az érdeklődőket meghívja az elnökség.”⁴⁴

Az 1930-as évek végéig a Jászsági Méhészegylet fogta össze és tömörítette a vidék méhészeit, de az 1940-es években sorra alakultak a Jászság falvaiban az önálló *méhészkörök*. Elsőként 1941. november 1-jén a *Jászárokszállási Méhészkör* alakult meg 66 taglétszámmal. Tisztségviselői a következők voltak: Thiel Bernát elnök, Sós Péter alelnök, Ficek Antal titkár, Szabó Miklós jegyző és ifj. Demény Sándor pénztárnok.⁴⁵ 1950. februárjában az Árokszállási Méhészkör új vezetőséget választott, amelynek tagjai Goda László, Koós József, Görbe Bálint, Acime Pál, Bagi János és özv. Töröcsik Andorné voltak.⁴⁶

A *Jászfákóhalmi Méhészkör* 1942. február 9-én alakult. Elnöke: Varázik Antal, alelnöke: Szentesi Béla, titkára: Szalai Sándor, jegyzője: Terjéki Béla, pénztárnoka: Molnár Imre volt.⁴⁷ Végezetül 1944. február 2-án megalakult a *Jászberény–Jászportelki Méhészkör* is 33 taggal. Elnöknek Kovács Istvánt, alelnöknek Kasnya Lászlót, titkárnak Kispál Dezsőt, jegyzőnek Hulin Istvánt, pénztárnoknak Répás Lajost választották.⁴⁸

43 Jász Hírlap, 1930. febr. 23. XII. évf. 8. sz. 2.

44 Jász Hírlap, 1930. márc. 16. XII. évf. 11. sz. 3.

45 JNKSZ-ML. Egyesületi Mutatókönyv. II. 384. Vö. *Balla Ferenc–Wirth István*, 1991. 36.

46 Szolnok Megyei Néplap, 1950. febr. 18.

47 JNKSZ-ML. Egyesületi Mutatókönyv. II. 406. Vö. *Balla Ferenc–Wirth István*, 1991. 51.

48 JNKSZ-ML. Egyesületi Mutatókönyv. I. 121. Vö. *Balla Ferenc–Wirth István*, 1991. 42.

A Jászsági Méhészegylet és a jászsági Méhészkörök a háború éveit is átvészelték, s 1945-ben a helyi Nemzeti Bizottságok döntöttek további sorsukról. A jászberényi Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 26-i ülésén vizsgálta az egyletek működését, s a Jászsági Méhészegyletről megállapította, hogy „az egyesület vezetőinek (akik tisztviselők, iparosok, kereskedők) igazolása után folytathatja működését”.⁴⁹

A Méhészegylet és a méhészkörök aktív, hatékony ténykedése csupán 1951-ig tartott, amikor működésüket a BM 6544-35-ös számú rendelete végleg megszüntette.

A kaptáros méhészeti üzem és a parasztgazdaság

A vándortanítók és a méhészegyletek által kifejtett óriási propaganda munka ellenére a kaptaras méhészkedés térhódítása a Jászságban csak igen szelíd tempóban haladt. Az új szakismeretekre, eljárásokra, méhészeti formákra elsősorban a falusi intelligencia volt fogékony. Jászapátin az 1890-es években Kintzl József fiatal kereskedő indította el elsőként az okszerű méhészkedést, s követői is a fiatal méhészek közül kerültek ki: Radován György kereskedő, Csávojszky Dezső tanító (35. sz. fotó) és Táborita János igazgató-tanító (36. sz. fotó). Jászberényben is főként a tanítók, papok, iparosok, kereskedők voltak az okszerű méhészkedés kezdeményezői és szorgalmazói, a parasztgazdaságok nehezebben nyíltak meg az új formák előtt. Amikor az 1910-es években a jászsági parasztgazdaságokban is megjelennek a kaptarak, nem szorítják ki rögtön a méhkasokat, hanem hosszú időn keresztül megférnek együtt a méhesekben.

1935-ben Jász-Nagykun-Szolnok megyében 13 711 méhcsaládot írtak össze, s ebből 1793 volt kasban, 11 978 kaptárban.⁵⁰ 1944-ben 22 798 méhcsalád került összeírásra a megyében, amelyből 19 594 kaptárban, 3204 pedig kasban volt elhelyezve. Egy évvel később, 1945-ben azösszeírt 8882 méhcsaládból már 7621 volt kaptárban, 1261 család pedig még mindig kasban.⁵¹ A statisztikai adatokból jól

49 Nemzeti Bizottsági Iratok, Jászberény, 1945–47. 209.

50 Országos Méhésznaptár az 1937-ik évre. 1936. 75.

51 A „MÉH” a Magyar Méhészek Értékesítő Szövetkezete és a „MÉH” Kereskedelmi RT. Értesítője. 1947. január 2–3. sz.

35. sz. fotó. Középen Csávojszky Dezső tanító, okszerű méhész,
Jászapáti, 1910-es évek

36. sz. fotó. Középen Táborita János igazgató-tanító, okszerű méhész,
Jászapáti, 1919.

látható a méhkaptár erőteljes térhódítása, de a méhkasok párhuzamos jelenléte is regisztrálható. A jászsági gazdaságokban az 1940-es évek végéig a kasok, a toldásos kasok és a méhkaptárak egyaránt megtalálhatók. Az 1944–45-ös felméréskor a megye területén 4276 országos kaptárt, 2213 rakodó, 2433 fekvő és 1501 egyéb típusú kaptárt írtak össze. Ez a számadat jól mutatja, hogy a vizsgált időszakban, Jász-Nagykun-Szolnok megye területén a méhészek milyen kaptártípusokat használtak és milyen arányban.⁵²

A kaptaras méhtartás már egyértelműen ártermelő méhészkedés. Elsődleges célja, hogy az adott méhészeti üzemet, a ráfordított beruházással, szakismerettel és komoly munkaidővel, rentábilisan működtesse.

Az okszerű méhészkedés erőteljesebb elterjedésének egyik fő akadálya vidékünkön is a megfelelő *szakismeretek hiánya* volt. A méhekkel való bánást, azok kezelését és gondozását a jászsági méhészek többsége nem szakkönyvekből tanulta, hanem szülőktől, nagyszülőktől vagy idősebb méhészekről leste el. Jóllehet a méhészeti vándortanárok, szakegyletek és tanfolyamok hatására, ahol szorgalmazására egyre több méhész fordult érdeklődéssel a szakkönyvek felé. A Jászságban 1910–1960-ig *Ambrózy Béla, Rodiczky Jenő, Valló Árpád, Gáll Imre, Lakner Vidor, Őrösi Pál Zoltán és Cicatricis Géza* szakkönyveit forgatták a legtöbbet.⁵³

A legtöbb méhész azonban nem fordított túl sok gondot a szakismeretek tanulmányozására. Ezt látszik igazolni a *Jászvidék* című lap, 1934. április 15-i száma is, amelyben a „Mit nem tudnak a magyar méhészek?” című írásban, a szerző az alábbiakat szögezi le: „A magyar méhészkedés alapvető hibája a tudás hiánya. A legtöbb méhész ugyanis a saját feje után indul el és nem fogadja el azt, amit a szakirodalom tanít. Rengeteg jó szándék és tőke pusztul el a szak tudás hiánya miatt.⁵⁴ Jól igazolja a fenti megállapítást például az a szokásgyakorlat is, amikor az egyes méhészgazdák a kaptárakba ugyanúgy beletették a sült csirkét, etetés céljából, mint a kasos tartás esetében. A méhészek csak igen nehezen értették meg, hogy a kap-

⁵² A „MÉH” a Magyar Méhészek Értékesítő Szövetkezete és a „MÉH” Kereskedelmi RT. Értesítője. 1947. január 2–3. sz.

⁵³ *Bathó Edit*, 1988/b 51.

⁵⁴ *Jászvidék*, 1934. ápr. 15. 15. sz. 2.

táras méhészkedésnél már elengedhetetlenül szükség van az alapos szakismeretre, de mindenekelőtt a méhek belső életének ismeretére.

A kaptáras méhészkedés terjedésének másik akadályozó tényezője a jelentős tőkebefektetés volt. A kaptáras méhészkedés beindítása, rentábilis működtetése ugyanis komoly beruházást igényelt (drága melakások, munkaeszközök beszerzése), amelyet a tőkeszegény parasztgazdaságok nem igen tudtak finanszírozni.⁵⁵ Ehhez járult még az is, hogy a kaptáras tartásnál a méhek kezelése és gondozása jóval több időt igényelt a méhésztől, mint a kasos tartásnál. Ráadásul a méhekkel való teendők a legtöbbször egybeestek a legfontosabb mezőgazdasági munkák végzésének időpontjával. Így a gazdák nem igen tudták magukat kivonni a hagyományos paraszti munkák végzése alól. A járszági méhészek úgy vélekednek, hogy „azé nem vót szakszerű méhészet, mer idő nem vót rá”.

A gátló tényezők sorában azt is figyelembe kell venni, hogy a méhészet az időjárás-érzékeny foglalkozások körébe tartozik.⁵⁶ Az időjárás mindig fontos tényezője volt a bőséges méztermelésnek és a jó méhészkedésnek. Egy-egy hosszan tartó, száraz időszak igen keményen sújtotta a legjobb méhgazdaságot is. Ilyen sikertelen esztendőről és annak következményeiről ír a Jász Hírlap 1922. január 29-i száma: „Az öt hónapig tartó nyári szárazság a magyar méhészetet súlyos helyzet elé állította. Nagyon sok méhcsalád elpusztult és több méhészet megszűnt. A méhek teletetésére való ellátás nagyon rossz, mert méz alig termett. A pénzügyminisztérium 10 vagon denaturált cukrot bocsátott a méhészek rendelkezésére, azonban eddig csak 5 vagon cukrot osztottak ki, a fennmaradott cukormennyiséget a tavaszi etetésre osztják szét a méhészek között. a méz ára ma a termelőknél 110–120 K. A piacon 140–150 K. A méhészek most aktiót indítottak, hogy a Pénzügyminiszter a méhészek megadóztatását ejtse el, mert az adóztatás a még megmaradott méhészeteket is teljesen tönkretenné.”⁵⁷

Sokszor a méz megfelelő áron való értékesítése is komoly problémát jelentett. A Jász Hírlap 1925. október 18-i számában a következőket olvashatjuk az értékesítési gondokról: „Három szerencsétlen mézelő év súlyosan pusztította a hazai méhészetet. Mikor végre egy

⁵⁵ Kotics József, 1993. 57.

⁵⁶ Kotics József, 1993. 57.

⁵⁷ Jász Hírlap, 1922. jan. 29. VI. évf. 5. sz.

jó mézelő év jött, a hazai méhészek nem képesek annak hasznát látni, mert a spekuláció által leszorított árak olyan mélyre sülyedtek, hogy prima mézünk olcsóbb a cukornál, holott belső tápértéke annál jóval nagyobb... A Kamara külföldi cégekkel tárgyal, az itthon kótya-vetye árban forgalmazásra kényszerült méznek oly árban értékesítésére, amely a magyar méhészeket joggal megilletné.”⁵⁸

Hasonlóan nagy veszélyt jelentettek a méhgazdaságokra a gyakran előforduló, különböző méhbetegségek (hasmenés, nyúlós költésrothadás, méhtetű),⁵⁹ amelynek megelőzése, gyógyítása illetve a fertőzés továbbterjedésének meggátolása komoly hozzáértést és nagy szaktudást követelt a méhészekről.⁶⁰

A költséges beruházásban, a szaktudás hiányában, az időjárástól való függőségben és a megnövekedett munkaráfordításban kereshetjük tehát a legfőbb okát annak, hogy a kaptáras méhészkedés csak lassú tempóban terjedt és igazából soha nem vált vonzóvá a paraszti gazdaságok számára.

Míg a nagyobb gazdaságokban nem szerettek a méhekkel bibe-
lődni, addig a tanítók, kereskedők, iparosok és a kisebb gazdák (8–15 holdas) körében, a különböző szakkönyvek és szaktanfolyamok (37–38. sz. *fortók*) hatására, viszonylag gyorsan terjedtek az új ismeretek, s mint *kiegészítő tevékenységet*, igen nagy számban üzték a méhészkedést. A legtöbb községben a kis fizetésű falusi intelligencia sokszor rá is szorult, hogy szerény jövedelmét a méhészkedésből befolyó jövedelmekkel kiegészítse.⁶¹ A méhészek ma is úgy vélekednek, hogy 14–15 család méhével, ha a gazda elég okos volt, vándorlás nélkül is „az adócskáját igen csak ki tudta pergetni”. „És ha nekem a nyóc és fél hold földön az adót csak *úgy Isten nevébe behordták oda a kert végibe*, az annyit jelentett, hogy jövő őszre már tudtam venni nyolc-száz kadrát földet...”⁶² A méhészetből származó haszon, napjainkban is jelentős jövedelemszerzési forrás. „Gyermekkoromban bizony nagyon sok mindent a méhekből tudott a család megvenni... Édesapám volt maszek asztalos is, dolgozott KTSZ-be, szövetkezetbe is, de igazából nem tudott az iparjából megélni... Mindig a mézből

58 Jász Hírlap, 1925. okt. 18. VII. évf. 42. sz. 5.

59 *Zsidi Barnabás*, 1990. 51–52., 152–143., 149–150.

60 *Bathó Edit*, 1992. 130.

61 *Kotics József*, 1988. 131.

62 Bajzáth Ignác, 69 éves, Jászkisér.

37. sz. fotó. Méhésztanfolyam résztvevői, Jászladány, 1930-as évek

nyert pénzen tudtunk újat venni... a gépkocsit is abból vettük.”⁶³
 „Hát énnekem a méhek adtak lovat, a méhek adtak tehenet, tyúkot, disznót és kocsit.”⁶⁴ „Ez egy biztos alap vót, hogy pergettünk, nem sokat, mer 4-5-6 mázsa mézet pergettünk, de az biztos alap vót és el tudtuk adni. Nem túl nagy pénzér, de anyagilag annyit jelentett, hogy ezt a kis lakást megvettük és három gyereket felneveltünk. S ha most nem dógoznánk, nem tudnánk a nyugdíjunktul megélni.”⁶⁵

38. sz. fotó. Bajzát Ignác méhész-bizonyítványa 1939-ből

63 Varga József, 36 éves, Jászkisér.

64 Szabó Elek, 84 éves, Jászberény.

65 Ország István, 71 éves, Jászberény-Öregerdő.

NAPJAINK MODERN MÉHÉSZETE

Új szervezeti formák: méhészszakcsoport, méhészegyesület

Napjaink kaptáros méhészetére a korszerű, tudatos és árutermelő méhtartás jellemző. A jászsági méhészek zöme – noha számuk egy-egy településen belül most sem túl nagy – ma már igen nagy méhállománnyal rendelkezik. Területünkön nem ritka a 150–200 családot gondozó méhtartó gazda sem.

A szakszerű méhészkedéshez, a gazdaságosabb méztermeléshez jelentős támogatást nyújtottak az 1980-as évek végéig a települések méhészeti szakcsoportjai. A méhészegyletek és méhészkörök 1951-es megszűntetését követően, országszerte megalakultak, az új szervezeti formának minősülő *méhészszakcsoportok*. „A méhésztudományok célja írja *Illa István* –, ugyanaz, mint a méhészeti egyesületé volt, a méhészek összefogása révén az eredményesebb méhészkedés előmozdítása. Tevékenységükben és működésük irányában azonban lényeges különbség van. Míg a régi egyesületek alig fektettek súlyt az egyesülés gazdasági vonatkozásaira – amint mondani szokás: inkább csak elméleti síkon mozogtak –, addig mai szakcsoportjainak éppen a tömörülés gazdasági céljainak megvalósításában keresik főfeladatukat.”¹

Vidékünkön több szakcsoport is működött: Jászberényben, Jászalsószentgyörgyön, Jánoshidán, Jászárokszálláson, Jászdózsán, Jászkisérben, Jászladányon, Jászapátin és Jászfényszaru. A legnagyobb méhészcsoport a jászberényi volt, mivel területileg hozzá tartozott még Felsőszentgyörgy, Jákóhalma és Jásztelek is.

A *jászberényi méhésztudományok* 1953-ban alakult meg – 20 fővel és 400 családdal – az akkori Földműves Szövetkezet keretében, s megszűnéséig az ÁFÉSZ fennhatósága alatt működött. Vezetője mintegy 30 évig Szatmári László, közismert méhész volt, az ő halála után

¹ Méhészeti Zsebkönyv 1955-re. 76.

e tisztséget Hagyó Miklós vette át. A szakcsoport fennállása alatt igen eredményesen működött. Évente 700–900 q mézet termeltek és bekapcsolódtak a fajtaméztermelésbe is. Újdonságnak számított az üveges lépesméz, amelyből minden évben jelentős mennyiséget adtak el. A csoport tagjai évente mintegy 20 q méhviaszt, propoliszt és virágpórt adtak le a Jászvári ÁFÉSZ-en keresztül értékesítésre. A szakcsoport önállóan oldotta meg a termelési feladatait is. Közösben rendelték meg a tavaszi etetéshez szükséges tápszereket, a fertőzést megelőző gyógyszereket, így biztosítva a családok kellő felkészítését. A csoport bonyolította a mülép és a méhviasz felvásárlását is. A szövetkezettől nagykereskedelmi áron kristálycukrot kaptak a tavaszi serkentő etetéshez, és az őszi beteltetéshez, valamint ún. *termelési előleget* kaptak a vándorláshoz.

Igen figyelemre méltó volt a szakcsoport szervezeti élete is. Évente 10–12 alkalommal tartottak megbeszélést, szakmai továbbképzést és tanfolyamot. Az 1950-es évek közepén egy 3 napos tanfolyam vendégeként járt Jászberényben Örosi Pál Zoltán méhészeti szakíró. Minden évben megtartották az évzáró, mérlegismertető közgyűlést is. Közös eszközeik voltak (vetítógép, gőzviaszoldószer, fertőtlenítőszer, szakkönyvek), amelyek állandóan a tagság rendelkezésére álltak. Közösben, brigádokba tömörülve szervezték meg, mind a nógrádi akácvirágzást, mind pedig az ipari és pillangós növénykultúrákhoz való vándoroltatást is.

Megalakulásuktól kezdve nagy hangsúlyt fektettek a *szakmunkásképzésre*. A csoport tagjai közül 42 fő szerzett három éves téli szakmunkásképzés keretében, szakmunkás bizonyítványt. A szakcsoport több élenjáró, kiváló méhészt (Bódi László, Hagyó Miklós, Haraszi József, Szatmári László) tüntetett ki a MÉM és a SZÖVOSZ elnöke. 1978-ban és 1984-ben a „Sötér Kálmán-émlékplakett” arany fokozatát kapta meg az igen eredményesen és nyereségesen működő jászberényi méhészszerkesztőség.²

A jászapáti „Akácvirág” méhészszerkesztőség (17 fővel, 5. sz. melléklet), a jászvásári szerkesztőség (14 fővel) és a jászladányi szerkesztőség (13 fővel a Jászapáti és Vidéke ÁFÉSZ fennhatósága alatt működött, igen nyereségesen. 1975–76-ban csak mézből a következő termelési teljesítményük volt:

² Bathó Edit, 1988/b 52–53.

	1975	1976
Jászapáti	50 q	66 q
Jászladány	60 q	71 q
Jászkísér	79 q	110 q
Összesen:	186 q	247 q

A méhészszerkezetek működésének a Jászságban is az 1992-es új szövetkezeti törvény vetett véget, amely kimondta megszüntetésüket. A szerkezetek zöme méhészkörre alakult át, s önállóan folytatják tovább működésüket.

Új színt adott a jászsági méhészek életében az 1990. márciusában megalakult „Szatmári László” Jászsági Méhészegyesület, amely jelenleg 110 taggal tevékenykedik. Elnöke Molnár György, fiatal méhész, aki 5 fős vezetőséggel végzi az egyesületi teendőket. Tevékenységi körük az egész Jászságra kiterjed, sőt a szomszédos Tápió menti községekből is csatlakoztak hozzájuk. Székhelyük a jászberényi Ifjúsági Ház, ahol rendszeres összejöveteleket, szakelőadásokat, továbbképzéseket tartanak. (Gyakori vendége és nagy támogatója, segítője volt az egyesületnek Zsidei Barnabás, a Jászságból elszármazott, ez évben elhunyt neves méhészeti szakíró). Az egyesület önálló exportjoggal rendelkezik, amely lehetőséget tökehiány miatt ezidáig még nem tudtak élvezni. Az egyesület nevéhez fűződik minden év augusztusában, Jászberényben megrendezett országos mézvásár, amelyen már nemcsak a hazai méhészek és kereskedők, de a külföldi érdeklődők is megjelentek.³

A méhek vándoroltatása

Napjaink ártermelő méhészetében igen nagy jelentősége van a méhek vándoroltatásának. A vándoroltatás célja: azoknak a jó mézelő virágoknak (pl. akác) a célszerű felhasználása, amelyek az éghajlati adottságok miatt az ország egyes helyein több szakaszban virágoznak.⁴ A jászsági méhészek 1946-tól vándorolnak a méhekkel. A gazdák úgy tartják, hogy „régén nem kellett vándorolni, mégis jók voltak a

³ Bathó Edit, 1992. 31.

⁴ Boross Marietta, 1963. 3–44.

méhek". A vándorlást kezdetben lovaskocsikkal, majd később a VOLÁN-tól vagy magánfuvarozóktól bérelt teherautókkal bonyolították le. Napjainkban egyre jobban teret hódít az ún. *méhész-kocsival, méhész-konténerrel* való vándoroltatás. Az ilyen konténeres kocsi beszerzése ugyan igen drága, hiszen megvásárlása 150–200 ezer forintba kerül, de a nagyobb méhcsaládokkal (150–200 család) rendelkező gazdák mégis igyekeznek megvásárolni, vagy saját maguk elkészíteni (pl. Kiss Miklós méhész, Jászdózsza), hiszen a ráfordított költség hamarosan megtérül. A méhész-kocsik nagy előnye, hogy a kaptárakat nem kell állandóan mozgatni, könnyebb volt a méhcsaládok méhlegelőre való szállítása és a méhésznek nem kell állandóan a méhek mellett tartózkodni.

A vándoroltatáshoz általában 3–4 méhész összetársul és közösen készülnek fel a hosszú útra. Napjainkban különösen azért lényeges az összefogás, mert a kis méhészettel rendelkező gazdák, nehezen tudják kifizetni a fuvardíjat a mai benzinárak mellett, s ha ketten-hárman társulnak jobban megoszlik a költség.

A vándorlást, a letelepedést a 43/1968. MÉM sz. rendelet 51. és 5. §-a szabályozza.⁵ A vándorláshoz elengedhetetlenül szükséges az ún. *egészségügyi bizonyítvány*, amelyet a helybeli állatorvos ad ki, s általa igazolja, hogy az adott méhcsaládban nincsen fertőző betegség. Beteg méhekkal ugyanis szigorúan tilos vándorolni. A méhészeknek évente kétszer, tavasszal és ősszel kell elvégeztetni a *méh-egészségügyi* vizsgálatot. A vándortanya helyének kiválasztása után a méhészeknek mindig *letelepedési engedélyt* kell kérni a helyi Önkormányzattól, a termelőségvetkezettől, erdészettől, illetve az adott terület tulajdonosától. A méhek után *helypénzt* kell fizetniük. Ennek összege az 1980-as években 1/2 kg méz vagy 10 forint volt kaptáranként, napjainkban azonban igen változó a helypénz összege, vagy olyan hely, ahol 50–100 forintot is elkérnek kaptáranként.

A méheket mindig éjjel szállítják a vándorhelyre, ahol sokszor több hetet is eltöltenek. A vándortanyán rendszerint csak egy-két személy marad *őrzőnek*, a többiek csak hét végén utaznak oda. A jászberényi Bódi Lászlóné, aki férjével együtt 1942-től méhészkedik, nagyon sokszor volt őrző a távoli vándortanyákon. Nem egyszer előfordult, hogy május 25-én elment a méhekkal vándorolni, s csak július 10-én jött ismét haza. A vándorhelyen tartózkodó méhészek

⁵ Zsidei Barnabás, 1990. 91.

régen *sátorban*, szalmazsákon aludtak, napjainkban pedig már összeállítható, jól felszerelt *méhészbódében* laknak. Akadnak olyan méhészek is, akik a vándorhelyen, őrzés nélkül hosszabb időre magukra hagyják a méheiket, ez azonban a gyakori méhlopások miatt igen meggondolandó.

A méhészek a vándorhelyen ún. *kaptármérlegen* rendszeresen mérik a kaptárak súlyát, ugyanis ha túl sok méz kerül a lépekbe, az a szállításkor, a rázkódástól könnyen leszakad, károsodik. Éppen ezért a legtöbb méhész már a vándortanyán kiperget, s a mézet kannákban szállítja haza.

A távoli vándorhelyek mellett a járszági méhészek gyakran telepednek ki méheikkel valamelyik környékbeli tanya mellé, s ekkor csak a tanya gazdájától kell engedélyt kérni, akiknek cserébe mézzel fizetnek. Ilyenkor még őrző személyt sem hagynak kinn, csak hétvégeken látogatnak ki a méhekhez.

A jászberényi méhészek vándorlási útvonala a következő (2. sz. térkép):

április eleje:

fűz, – Szászberek, Tiszasüly
gyümölcs – Jászberény-Újerdő

április vége:

káposztarepce – Jászfelsőszentgyörgy

május közepe:

déli akác – Kelebia

május vége:

járszági akác – Jászberény környéke, Öregerdő, Újerdő

június eleje:

nógrádi akác – Gödöllő, Aszód, Ivád, Mátraszele, Szirák, Mátraszentimre,
Cered, Váraszó, Szécsény, Salgótarján környéke, Karancslapujtő

július:

vadvirágok – Jászberény környéke, Jászivány, Felsőszentgyörgy, Árokszállás

augusztus–szeptember:

napraforgó – Jászberény, Jászkisér
lucerna – Négyszállás
bűkköny – Árokszállás, Jákóhalm
tisztesfű – Szentmártonkáta

A MÉHÉSZETI TERMÉKEK HASZNOSÍTÁSA

A méz szerepe a népi táplálkozásban és a népi gyógyászatban

Vidékünkön a méznek igen sokoldalú felhasználása ismeretes. Legnagyobb jelentősége azonban mégis a táplálkozásban volt. A méz fogyasztását Jászság szerte nagyon egészségesnek tartják. Napjainkban szokás éhgyomorra egy-két kanál mézet enni, mert ez megnöveli az étvágyat. A mai napig általános a *mézes kenyér* és a *vajas-mézes kenyér* fogyasztása. S természetesen nem hiányozhat a méz a Jászság ünnepi táplálkozásából sem. Böjti időszakban – nagypénteken és karácsony estéjén – hagyományos étel volt a *mézes-mákos csík*, amelyet Jászdózsán és Jászapátin az idősebbek *angyali csíknak* is neveztek.¹ A *mézes csík* illetve a *mézes-mákos tészta* a hétköznapi étrendjének is kedvenc eledele volt, rendszerint azokon a napokon készítették, amikor az első fogás bableves volt. A legrégebbi időktől kezdve, egészen napjainkig felhasználják a mézet a gazdaasszonyok különböző *sütemények készítésére* is. Általánosan elterjedt és kedvelt sütemény a Jászságban: a *mézessütemény*,² a *mézescsók*,³ a

¹ Fűvessy Anikó gyűjtése, 1971. TMA 433–77.; Bereczky Ibolya, 1984. 98.

² 50 dkg liszthez hozzáadunk 30 dkg cukrot, kevés kakaót, egy kanál mézet, szóda-bikarbónát, 2 tojást, tejsírt, egy kanál zsírt és ezt jól összegyúrjuk. Majd kétfelé veszem és az alját megszórom dióval, de előbb baracklekvárt kenek az alsó részire. A felső részit megszurkálom, tojás sárgájával megkenem, vágott dióval megszórom, majd kisütöm. (Kovács Jánosné, Baráth Teréz, 78 éves, Jászfelsőszentgyörgy)

³ Hozzávalók: 50 dkg liszt, 6 dkg margarin vagy vaj, 1 kávéskanál szóda-bikarbóna, 2 db tojás, 1 fél citrom leve és héja, 15 dkg méz, 25 dkg cukor, mokka-skanálnyi fahéj és késhegyni tört szegfűszeg. A mézet felolvasztjuk, s benne a vajat és a száraz anyagokat összekeverjük, majd a felvert tojást és a mézet is hozzáadjuk. Tálban összegyúrjuk, simára eldolgozzuk. Mindezt este végezzük, másnap ujnyi gombócokat gyúrunk belőle és zsírozott, lisztezett tepsibe helyezve, előmelegített sütőben megsütjük. Gyúrás közben a kezet mindig zsírozni kell. (Kispál Dezsőné, Marton Julianna, 58 éves, Jászberény)

mézeskalács vagy mézespuzsi,⁴ a Sári-mézes,⁵ és a mézes krémes.⁶ Jászdózsán még emlékeznek arra, hogy régen a gyümölcsöket is mézzel tartósították. A gyümölcsöt mézes vízben főzték fel, s üvegekben, a maihoz hasonlóan tárolták. A neve *mézes befőzött* volt.⁷ A háború idején, amikor nem lehetett cukrot kapni, Jászberényben is mézzel édesítették a befőtteket. A mézből szirupot készítettek és azt öntötték a gyümölcs tetejére. Ugyancsak a háború alatt a jázsági gazdaszonyok mézből készítették az *ecetet* is. A mézet ugyanúgy megerjesztették, mint a bort, ami igen hamar meg is savanyodott.

Méz segítségével régen bort és pálinkát is édesítettek. A *mézes pálinkát* és a *mézes bort* búcsúra és egyéb családi ünnepekre (névnap, keresztelő, lakodalom) készítették, főleg nők részére. A mézes pálinka úgy készült, hogy meggyújtották a pálinkát és az égő pálinkába öntötték a mézet, de volt úgy is, hogy a mézes vizet a pálinkával összevegyítették. Az ún. *idespálinkát* igen szerették, nemcsak az asszonyok, hanem a férfiak is. Úgy tartották, hogy „...aki eccé megkóstolja az idespálinkát, az azt mondja, hogy anná finomabb ital nincs.” Mézes pálinka készítése napjainkban is előfordul. Némely

- 4 40 dkg lisztet, 25 dkg cukrot, 3 tojást, 3 kanál olvasztott mézet összegyúrunk, utána kerekre kiszaggatjuk, majd kemencében vagy sütőben megsütjük. A tetejét tojással megkenjük és a közepébe dióbelet nyomunk. (Gyurkó Istvánné, 75 éves, Jászkóhalma)
- 5 2 evőkanál mézet, 1 tojást, 3 evőkanál tejet, 20 dkg porcukrot, 5 dkg zsírt, 1 evőkanál kakaót, pára felett 5 percig kavarrunk, majd eldolgozzuk 50 dkg liszttel és 4 részre osztjuk. 30 percig pihentetjük a tésztát, utána vékonyra kinyújtjuk. *Töltelék:* 2 dkg vajat vagy ráma margarint, 20 dkg porcukorral habosra keverünk. Közben 4 dl tejet, 4 evőkanál liszttel, 1 vagy 2 csomag vanília cukorral sűrűre főzzük. Ha kihűlt a krém, összekeverjük a vajás krémmel és a tésztába öltjük. (Szabó Andrásné, 52 éves, Jászberény)
- 6 15 dkg cukorból, 3 dkg zsírból, 3 evőkanál tejből, 3 evőkanál folyékony mézből, 1 egész tojásból gőz felett, folyékony sodót készítünk. 45 dkg lisztbe egy csapott kávéskanál szódaikarbónát keverünk, ezt összegyúrjuk a sodóval, 1/2 óráig pihentetjük, négy cipóra osztva. *Töltelék:* 3 dl tejben 5 dkg grízt megfőzünk, ha langyosra hűlt, 10 dkg vajjal kikeverjük, 10 dkg porcukor és 1 dkg kakaó hozzáadásával. A tésztát négy lapra osztva, tepsi hátán kisütjük. Az alsó lapra rákenjük a krém egyik felét, rátesszük a második lapot, azt lekvárral kenjük be, rátesszük a harmadik lapot, amelyre a krém másik felét kenjük, s erre a negyedik lapot helyezzük rá. Tetszés szerinti darabokra vágjuk, porcukorral meghintve tálaljuk. (Szabó Andrásné, 52 éves, Jászberény)

⁷ Fűvessy Anikó gyűjtése, 1971. TMA 433–77.

méhészek a napraforgó mézet a cefrébe öntik és belőle pálinkát főzetnek (Jászberény).

Az asszonyok másik kedvelt itala régen a *méhser* vagy *mézser* volt, amelyet a következőképpen készítettek: Langyos vízzel a sonkolyból kioldották a mézet, felfőzték, utána nyolc napig erjesztették, majd veremben vagy pincében, 10-20 literes köedényben, vászonfazekakban illetve üvegekben tárolták. Hasonló eljárással, csak nagyobb mennyiségben készítették a mézsört a jászberényi mézeskalácsosok is, akik búcsúk, vásárok alkalmával 1-2-3 dl-es vagy fél literes üvegekben mérve árulták.⁸

Felhasználták a mézet a népi gyógyászatban is. Tórokfájásra *kanalas mézet* ettek, köhögés ellen pedig *mézes teát* ittak. Jászdózsán úgy tartják, hogy köhögés ellen legjobb a tarlóvirágról hordott mézet adni, mert abban minden fű méze benne van, s ez már maga orvosság. A mézes tea mellett gyakran a *tejeskávét* is mézzel édesítették. Jászkiáséren kelésre vagy gyulladásra *mézes lisztet* tettek, meggyült helyre pedig *mézes libapelyhet* kötöttek. Jászdózsán, ha a gyerekeknek fáj a füle vagy gyulladásban volt az ínye, mézzel kenték be. Hasonló módon mézzel, mégpedig vegyesmézzel kenték be a különféle sebeket is, a néphit szerint ez kiválóan gyógyította.

A mézeskalácsosok is gyakran árultak mézzel készített *gyógykenőcsöket* a különféle betegségek gyógyítására. Ilyen gyógykészítmény volt Baranyi József jászberényi mézeskalácsos által készített kenőcs is, amely a kelést és a fertőzést gyógyította. A gyógyszert a következőképpen készítette: tizedrész disznózsírt, századrész timsót, kb. ötvenedrész házilag főzött szappanforgácsot és negyedrészt mézet, liszttel összefőzött, olyannyira, hogy kenhető maradjon. Ezt zománczott edényben, pormentesen tárolta. Ha a kenőcsöt vászonruhára kenve, a sebre kötötték és két-három óránként cserélték, akkor a kelés két nap alatt meggyógyult. De készített *gyógysüteményt* is, gilisztás emberek számára. Ilyenkor a rendes mézes tésztába citvarmagot tett, s az kihajtotta a gilisztákat.⁹

Meg kell még említenünk azt a szokást is, amely különösen Jászdózsán divatozott, mely szerint a pólyásoknak és a kisgyerekeknek liszttel kevert mézet, rongyba tekerve dugtak a szájukba, *cuclinak*.

⁸ Fogarasi Klára, 1970. JMA. 188-79. 29.

⁹ Fogarasi Klára, 1970. JMA. 188-79. 18.

A méz természetesen nélkülözhetetlen alapanyaga volt a mézeskalács készítésének is. Különösen ismertek voltak a jászberényi mézeskalácsos mesterek (Szűcs István, Gyűszű Imre és Baranyi József), akiknek mézesbábjai, cukorkái nemcsak Jászberényben, de Jászság szerte kedveltek voltak.

A viasz és a sonkoly felhasználása

A méhészet másik jelentős terméke a *viasz*, amelyet mintegy 60-70 évvel ezelőtt még jobbra házilag dolgoztak fel. A kinyomkodott lépet, a *sonkolyt* illetve *sonkót* a kásos méhészek kezdetben nem is dolgozták fel, hanem eladták a falvakat járó *sonkolyosoknak*, *sonkolyzedőknek*, *sonkolykereskedőknek*. A sonkolyosok, akiknek útvonala megegyezett az ún. „bordások” útvonalával, a felvidéki, főleg gömöri területekről jöttek Magyarországra, s eljutottak a Magyar Alföld legtávolabbi településeire is.¹⁰ Már Bedekovich Lőrinc 1791-es, Jászságról készített térképén is találunk egy utat, amely Felsőszentgyörgyről délre fut, s amelyet „Tótok úttya” néven ismernek.¹¹ Az 1940-es évek elejéig a Jászságban is gyakran megfordultak a sonkolyzedők. Főleg ősszel, méhvágás után járták a vidéket, s faluszerre kiabálták, hogy „sonkolt veszek!”, vagy sokszor fel is keresték azokat, akikről tudták, hogy még kasban méhészkednek. A sonkolyt gyakran ingyen is megkapták, de előfordult, hogy porcelán tálat, tányért, szövőbordát, fenőkövet, pipát vagy gyermekeknek cifra bőrlabdát adtak érte cserébe.¹² A gömöri sonkolyosok után, szintén a falvakat járó csányi zsidókereskedők vásárolták meg a jászágói, árokszallási és dózsai méhészek sonkolyát. Az apáti környéki tanyákról és falvakból viszont Prókai István vaskereskedő gyűjtötte össze a sonkolyt, aki maga is nagy méhész volt, de vásároltak sonkolyt a mézeskalácsosok is.¹³

A kaptáros méhészkedés térhódításával egyre általánosabbá vált a méhészek körében a *viaszkészítés*. A viaszt általában úgy nyerték, hogy a sonkolyt rossz tarisznyába, harisnyaszárba vagy jutazsákba téve, katlanos üstben forrásban levő vízbe tették és addig főzték,

¹⁰ *Praslicková Mária*, 1979. 125.

¹¹ *Fodor Ferenc*, 1942. 297.

¹² *Rusvay Lajos*, 1969. 266.

¹³ *Bathó Edit*, 1988/b 49.

amíg szép sárgásszínű nem lett. A kiolvasztott viasz a víz tetején úszott, ezt szűrőkanállal leszedték, hideg vízbe tették, s az ott megdermedt. Volt aki két léből is kifőzte, hogy jobban tisztuljon, a második levet ilyenkor hagyták kihűlni, s annak a tetején szilárdult meg a lapos, korong alakú viasz. Ami pedig a zsákban maradt, azt még *sonkolypréssel* illetve *viaszpréssel* kisajtolták.

Napjainkban a viasz készítése már modernebb eljárással történik. Az egyik módja, amikor pergetés előtt a méhészek egy *fedelező villával* leszedik a lépről a viaszt és kicsurgatják. Ezután ún. *napviasz-olvasztóval* felolvasztják. A nap hevétől a viasz felolvad, lefolyik a rostára, ami alatt egy vízzel telt tepsi van. A viasz a vízben megdermed és spaknival kiszedik belőle. Napjainkban azonban egyre általánosabb az ún. *gőzviasz-olvasztóval* történő viasznyerés.

A viaszból régebben *gyertyát* és *mécsest* is készítettek. A viaszgyertya készítése egykor a szappanfőzéssel együtt, hagyományosan női munka volt. A különféle méretű gyertyákat az asszonyok rendszerint kézzel formálták vagy pedig a kimondottan erre a célra készítettett, speciális ún. *gyertyamártó edényekben* mártogatták (39–40–41. *fotók*).

Jászkíséren oly módon állítottak elő viaszgyertyát, hogy a viaszt tűzhelyen felmelegítették és a lágy viaszból ujjnyi vastag tésztát csináltak. Abba belehajtogattak egy vékony zsinórt, közben megpergették és már készen is volt a 10–15 cm-es gyertya.

A gyertyakészítés igazi mesterei azonban a mézeskalácsosok voltak, akik már modernebb technikai eljárásokkal dolgoztak és igen sokféle gyertyát készítettek, amelyeket aszerint számoztak, hogy hány dekásak voltak. A hármas gyertya volt a *karácsonyi gyertya*, a négyes gyertyát *kocsis gyertyának* hívták és kb. 20 cm hosszú volt. A hatos és tízes gyertyát *Gyertyaszentelőkor* használták. Ilyen gyertyája általában mindenkinek volt odahaza. A pap által megszentelt gyertyát égzengéskor vagy betegség esetén meggyújtották és felette imádkoztak. Ezt a gyertyát díszítették is. Tizenötös gyertya volt a *templomi* vagy *mellékoltár gyertya* és a *koporsógyertya*. Ezek fehérek voltak és különböző méretben készültek. A huszonötös és ötvenes gyertya *főltárgyertya* és az *avatási* vagy *menyasszonyi gyertya* volt. A körmenetben használt ún. *paskáli gyertya* általában 7-8 cm átmérőjű és 70-80 cm átmérőjű és 70-80 cm hosszú volt, míg a 30 cm magas, 30-40 cm széles, kétágú ún. *Balázs-gyertyát*, Balázs napkor a templomban használták.

39–40–41. sz. fotók
Gyertyamártó edények.
Jász Múzeum Néprajzi Gyűjteménye

A viaszból kb. 2% veszett el, mire gyertya lett belőle. A mézeskalácsosok kezdetben csak sárga színű gyertyát készítettek, később azonban már fehéritették a viaszt. A méhviaszhoz rendszerint *cerezint* és *stearint* is keverték. Az összetétel attól függött, hogy milyen meleg volt. Napjainkban azonban már csak parafinból készítenek gyertyákat.¹⁴

¹⁴ Fogarasi Klára, 1970. JMA. 188–79. 29–36.

Ugyancsak a mézeskalácsosok készítették, kezdetben viaszból, később parafinból a különböző formájú (kéz, láb, fej, állatfigurák stb.) *offereket*, amelyeket a vallásos jászok a templomi oltárra vagy búcsújáráshelyeken a kegyképek oltáira helyeztek, valamely segítség elnyerése céljából, vagy pedig hálából. Egy-egy templomban sokszor olyan mennyiségben összegyűltek az offerek, hogy a papok nem tudták hová tenni őket, így volt eset, hogy eladták a mézeskalácsosoknak, akik vagy újraöntötték, vagy ha ép volt, azonmód újból eladták.¹⁵

A viasz másik felhasználási módja a *műlépkészítés*. Előfordult, hogy néhány méhész maga is értett a műlépkészítéshez. Ilyen volt a jászdózsai Laczkó István, a jászkíséri Szüle András, a jászberényi Szabó Elek és Sánta Péter is, akik az olvasztott viaszt műlépprésbe öntve, készítették a műlépeket. A méhészek aztán ezekhez a lépkészítő emberekhez vitték el a viaszukat, s némi fizetség ellenében elkészítették számukra a megrendelt viaszt. Napjainkban a műlépet már általában műlépkészítő kisiparossal készíttetik a méhészek. A viaszt ők maguk viszik, s a kész lépekért 30–80 forintot fizetnek.

Összefoglalás

A jászági méhészkedés közel négy évszázadát tekintti át a dolgozat. A bőséges levéltári forrásanyag lehetőséget biztosított, hogy a korábbi századok méhtartásáról is képet kapjunk, tájékozódjunk, amely másképpen nem lett volna lehetséges. A méhtartás vidékünkön – a forrásokkal utolérhető XVI. századtól, egészen napjainkig – igen nagy jelentőséggel bír, ezt igazolja a terület nagyszámú méhállománya valamint a méhészeti termékek sokoldalú felhasználása is.

A XIX. század közepéig a Jászság méhészkedését egyértelműen a kasos tartás jellemezte, amely elsősorban az önellátást szolgálta, de mellette – minden korban – az árutermelő méhészkedés is regisztrálható. A XIX. század második felében a vidékünkön is megjelentek a különböző keretes szabványkaptárak, amelyek a népi méhészkedés gyökeres átalakulását eredményezték. A mozgórendszerű kaptárak forradalmasították a méhészkedés korábbi gyakorlatát. A köpüs-kasos

¹⁵ Fogarasi Klára, 1970. JMA. 188–79. 36.

méhészkedésnél a méhész nem tudott beleavatkozni a méhek életébe, s a méznyerés is kizárólag barbár módokkal (lefojtás, átdobolás) volt lehetséges. A kaptáras méhtartásnál mindez jelentősen megváltozott, a méhész irányíthatta a méhek gyűjtését, szaporodását, műrajokat készíthetett, anyákat nevelhetett, s lehetősége nyílt az árutermelő méhészkedésre. Az új szakismeretekre, méhészeti módszerekre elsősorban a fiatal tanítók, iparosok, kereskedők voltak fogékonyak, s ők voltak a Jászságban az okszerű méhészeti elindítói és megalapozói. 1897-ben – az országos példákat követve – Jászberényben is megalakult a Jászsági Méhészegylet, amelynek célja az okszerű méhészkedés ismertetése, fejlesztése és terjesztése volt. A vándortanítók, az egyesület és a méhész körök által kifejtett óriási propaganda ellenére a Jászságban a kaptárak csak lassú tempóban terjedtek, s a kasos tartás egészen a XX. század közepéig, párhuzamosan megmaradt mellette.

Amíg a köpüs-kasos méhészkedés jól beilleszkedett a Jászság hagyományos paraszti gazdálkodásába, addig a kaptáros tartás és az új méhészeti módszerek soha nem váltak igazán vonzóvá a parasztgazdaságok számára. Ennek okai a szaktudás hiányában, a gazdaságok tőke-szegénységében, a méhészkedéshez szükséges megnövekedett munkaidőben és a méhtartás időjárás érzékeny voltában keresendők. Ezzel magyarázható, hogy napjainkban is főként a tanítók, iparosok és kereskedők foglalkoznak méhészkedéssel, mint aránylag jól jövedelmező, kiegészítő tevékenységgel.

Az új méhészeti ismeretek, módszerek terjesztését segítették az egymás után megjelenő szakkönyvek, a méhészegyesületek, méhész körök, szakcsoportok és az általuk szervezett előadások, gyakorlati bemutatások, a helyi és az országos szervezésű tanfolyamok és kiállítások. A méhészegyletek aktív és hatékony működése alakította ki napjaink korszerű, tudatos és árutermelő méhtartását.

FORRÁSOK

1. Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1713. – JNKSZ-ML.
2. Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1760. Caps. II. Fasc. 4. – JNKSZ-ML.
3. Generalis Jazygum, Majoris et Minoris Cumania Conscriptio de Anno 1766. – JNKSZ-ML.
4. R. kat. Plébánia Számadáskönyve 1714–1731. R. Kat. Plébánia Irattára, Jászfákóhalma.
5. Prothocollum, Jászfákóhalma, Anno 1757. R. kat. Plébánia Irattára, Jászfákóhalma.
6. Prothocollum, Jászfákóhalma, Anno 1762. R. kat. Plébánia Irattára, Jászfákóhalma.
7. Prothocollum, Jászfákóhalma, Anno 1778. R. kat. Plébánia Irattára, Jászfákóhalma.
8. Prothocollum Decisionum Senatorialium Jászberény, 1770–1773. – Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye.
9. Prothocollum Decisionum Senatorialium Jászberény, 1844–1758., 1760–1763., 1788–1790., 1796. – JNKSZ-ML.
10. Végrendeletek, Jászsalsószentgyörgy, 1758, 1759, 1761, 1774. – JNKSZ-ML.
11. Végrendeletek, Jászberény, 1775. Caps. 25. – JNKSZ-ML.
12. Néhai Vágó Mihály inventárium, Jászapáti, 1796. JNKSZ-ML.
13. Néhai Farkas Jánosné inventárium, Jászkísér, 1797. – JNKSZ-ML.
14. Tanácsi Relatiok. Capsa. D. fasc. 3. Jászsalsószentgyörgy, 1813. JNKSZ-ML.
15. Tanácsi Relatiok, Capsa. D. 1818. Jászsalsószentgyörgy, JNKSZ-ML.
16. Rigó Apolló végrendelete, Mihálytelek, 1852. Jász Múzeum Történeti Dokumentációs Gyűjteménye Lsz. 90.34.1. 1. füzet. 2. csomó. 217.
17. Publikációk, Jászberény, 1798. – JNKSZ-ML.
18. Hírtedések Jegyzőkönyve, Jászberény, Anno 1805. JNKSZ-ML.
19. Jászkunsági büntetőperpek aktái. Jászdózsa, 1836. 29. füzet 1. k. 8. sz. – JNKSZ-ML.
20. Egyesületi Mutatókönyv. I–II. –JNKSZ-ML.
21. Nemzeti Bizottsági Iratok, Jászberény, 1945–1947. JNKSZ-ML.
22. Jászság c. újság, 1893. aug. 26. 34. sz. 5. – Jász Múzeum Folyóirat Gyűjteménye (továbbiakban: JMFY)
23. Jászberény és Vidéke c. újság, 1897. dec. 19. XXIX. évf. 31. sz. – Jászberény Városi Könyvtár Folyóirat Gyűjteménye.
24. Jászberény és Vidéke c. újság, 1898. XXX. évf. 3. JMFY.
25. Jász Hírlap c. újság. 1922. jan. 29. VI. évf. 5. sz. JMFY.

26. Jász Hírlap c. újság. 1922. aug. 13. IV. évf. 33. sz. JMFGY.
 27. Jász Hírlap c. újság. 1924. VI. évf. 21. máj. 25. JMFGY.
 28. Jász Hírlap c. újság. 1925. okt. 11. VII. évf. 41. sz. 2. JMFGY.
 29. Jász Hírlap c. újság. 1925. okt. 11. VII. évf. 41. sz. 5. JMFGY.
 30. Jász Hírlap c. újság. 1925. nov. 1. VII. évf. 44. sz. 5. JMFGY.
 31. Jász Hírlap c. újság. 1930. febr. 23. XII. évf. 8. sz. 2.
 32. Jász Hírlap c. újság. 1930. márc. 16. XII. évf. 11. sz. 3. JMFGY.
 33. Jászvidék c. újság. 1934. ápr. 15. 15. sz. 2. – JMFGY.
 34. Szolnok Megyei Néplap, c. újság. 1950. febr. 18. JMFGY.

Kéziratos irodalom

Domonkos Ottó

- é. n. Méhészeti irodalmunk néprajzi vonatkozásai. (A XVII. század közepétől a XIX. század közepéig.) Néprajzi Múzeum, EA. 3502.

Fogarasi Klára

- 1970 Mézeskalács-, cukorka-, gyertyakészítés Jászberényben (pályázat) JMA. 188–79.

Füvessy Anikó

- 1964 Az 1750–1820-as évek között megjelent méhészeti munkák folklórja. (kézirat) DENIA 797.
 1967 Az Észak-Borsodi Gallyaság, Bódva- és Szuha-völgye népi méhészete. (szakdolgozat) DENIA 997.

Gunda Béla

- é. n. Méhészkedés. (egyetemi jegyzet)

Jászberényi török levelek magyar fordítása. Ford. Repiczky János 1851

Kotics József

- 1992 A méhészet a paraszti gazdálkodás rendszerében. (kandidátusi értekezés)

Rusvay Lajos

- 1968 Tanyai élet a Jászságban. (pályázat) JMA. 202–79.
 1969 Jászapáti története. (kézirat) DAMNA 58–77.

Rövidítések

- JMA – Jász Múzeum Adattára
 DENIA – Debreceni Néprajzi Intézet Adattára
 DAMNA – Damjanich János Múzeum Adattára
 EA – Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára

IRODALOM

Adatok az Egri Egyházmegye történetéhez. IV.

1907 Szerk. Leskó József, Eger

Ambrózy Béla

1914 A méh. Budapest

Balassa Iván

1957 A vadméh befogása Abaújban. Néprajzi Közlemények, 1–2. 148.

Balassa M. Iván

1970/a Kéziratos méhészkönyveink egyik típusa: A nagyváradi méhészkönyv. In. Agrártörténeti Szemle. 3–4. sz. XII. évf. 394–409.

1970/b Élőfás méhtartás a Kárpát-medencében. In. Ethn. LXXXI. évf. 531–541.

1973/a A hegyközi és a bodrogi méhészet. A méhtartás évi menete. In. Dissertationes ethnographice. I. Budapest, 113–150.

1973/b Méhesek. (Kérdőívek és gyűjtési útmutatók 6.) Budapest

Balla Ferenc–Wirth István

1991 Egyletek, egyesületek a Jászságban 1867–1919. Jászapáti

Bathó Edit

1982 Egy XVIII. századi díszített méhkaptár a Jászságban. In. Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. 365–369. Debrecen

Bathó Edit–Magyar Márta

1987 Vessző-, gyékény-, szalma- és fosztásmunkák Szolnok megyében. In. Szolnok Megye Népművészete. 219–237. Budapest

Bathó Edit

1988/a Vannai István Magyar Méheskertje. Folklor és Etnográfia 42. Debrecen

1988/b Népi méhészkedés a Jászságban. Folklor és Etnográfia 47. Debrecen

1992 Az okszerű méhészkedés kialakulása a Jászságban. In. ZOUNUK 7. 117–133. Szolnok

Bellosics Bálint

1893 Méhes babonák. In. Ethn. 159.

Bél Mátyás

1984/a Hungáriából Magyarország felé. (Magyar ritkaságok) Budapest

1984/b Magyarország népének élete 1730 táján. (Magyar Történetírók Tára) Budapest

Bereczky Ibolya

1984 Népi táplálkozás Szolnok megyében. Studia Folkloristica et Ethnographica 19. Debrecen

Blénessy János

- 1943 Jászberény népesedése és gazdasági fejlődése a legrégebbi időkől 1705-ig.
In. Jászberényi Jász Múzeum Évkönyve. 207–257. Budapest

Boross Marietta

- 1963 Méhlikások a Néprajzi Múzeum gyűjteményében. In. Népr. Ért. XLV. évf.
35–79.

Botka János

- 1988 Latin és magyar nyelvű források a Jászság XVI–XVII. századi történetéhez.
In. Szolnok Megyei Levéltári Füzetek 11. 181–347. Szolnok

Bödei János

- 1943 Adatok Zalabaska gyűjtőgető gazdálkodásához. In. Népr. Ért. 86–89.

Budai török számadáskönyvek 1550–1580.

- 1962 Közzétette Fekete Lajos és Káldy Nagy Gyula. Budapest

Csaba József

- 1948 A vendek népi méhészkedéséről. In. Ethn. 125–128.

- 1968 Adatok a felsőörségi magyarok népi méhészkedéséhez. In. Ethn. 105–112.

Csáti Szabó György

- 1782 Magyarországi Méhes gazda. Debrecen

Csémy Péter

- 1851 Az okos méhes gazda. Pest

Domanovszky György

- 1936 Beregmegyei babonák. In. Ethn. 114–116.

Fekete Lajos

- 1940 Török birtokrendszer a hódolt Magyarországon. Budapest

- 1960 Eine konskription von den Jassen in Ungarn aus dem Jahre 1550. In.
Acta Orientalia. 116–143.

- 1968 A hatvani szandszák 1550. évi adóösszeírása. Jászberény

Fényes Elek

- 1851 Magyarország Geographiai Szótára I–II. Pest

Fényes Dezső

- 1934 Méhkereső. In. Népr. Ért. 104–105.

Fodor Ferenc

- 1935 A Jászság mezőgazdasági statisztikája 1699-ben. In. Magyar Statisztikai
Szemle. XIII. évf. 3. sz. 186–196.

- 1942 A Jászság életrajza. Budapest

Füvessy Anikó

- 1971 A méhészettel kapcsolatos vándorkereskedelem Észak-Borsodban. In. Ethn.
28–43.

- 1972 Méhlikások Észak-Borsodban. In. Herman Ottó Múzeum Évkönyve.

Garay Ákos

- 1911 Szlavóniai régi magyar faluk. In. Népr. Ért. 221–248.

Gáll Imre

- 1941 Méhészeti ismeretek kincsháza. Budapest

Gedde János

- 1759 Angliai Méhes kert. Eger

Giday Kálmán

- 1941 Lófej a méhek megrontása ellen. In. Ethn. 73.

Gunda Béla

- 1941 A kereszt mint mágikus jel az agyagedényeken. In. Ethn. 66.
1945 Farkasgégén eresztett. In. Erdélyi Múzeum. 101–104.
1948 A magyar gyűjtögető és zsákmányoló gazdálkodás kutatása. Klny. Magyar Népkutatás Kézikönyve. Budapest
1956 Méh vadászat a gyalui havasok alján. In. Néprajzi Gyűjtőúton. 66–76. Debrecen
1966 A méh vadászat. In. Ethnographica Carpathica 205–246. Budapest
1989 Varázsló méhészek. In. Rostaforogató asszony. 29–49. Budapest
1992 Méhészkedés a magyarságnál. In. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. AGRIA XXVII–XXVIII. 303–368. Eger

Gyárfás István

- 1885 A Jász-kúnok története I–IV. Budapest

Györfly István

- 1932 Farkasgégén eresztett... In. Ethn. XLIII. 82–85.
1945 Vadméh keresés Biharban. In. Népünk és Nyelvünk VII. évf. 4–6. füzet. 127–128. Szeged

Hajdú Mihály

- 1962 A kásos méhészkedés hagyományai Orosháza környékén. In. Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve. 171–235.

Handerla György

- 1775 Új méhész vagy is a' méheknek magyar hazánkhoz alkalmaztatott gondviselése... Pozsony

Hegy Klára

- 1988 Jászberény török levelei. In. Szolnok Megyei Levéltári Füzetek 11. 7–172. Szolnok

Herbert János

- é. n. Jászárokszállás nagyközség monográfiája. Karcag

Hevesmegyei Gazdasági Egyesület Évkönyve

- 1958 Heves

Hofer Tamás

- 1951 XVIII. századi méhész-hiedelmek. In. Ethn. 160–171.

Hunfalvy János

- 1861 Adalékok hazánk erdészeti viszonyainak ismertetéséhez. In. Statisztikai Közlemények. II. k. 115. Budapest

Illa István

- é. n. A méhészcsoportok szerepe méhészeti céljaink megvalósításában. 76–78. Budapest

Jász-Nagykun-Szolnokmegyei Gazdasági Egylet Évkönyve

- 1884 Szerk. Kuncze Imre, Szolnok

Jelentés a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Gazdasági Egyesület hat évi működéséről (1897–1903)

- 1903 Szolnok

Kádár Lajos

- 1921 A méh és lakása. Budapest

Kempelen Győző

- 1860 A Jászság a török foglalás idejében 1565–1685. (Korrajz), Pest. In. Hazánk. időszaki folyóirat

Kerecsényi Edit

- 1969 A népi méhészkedés története, formái és gyakorlata Nagykanizsa környékén. Néprajzi Közlemények XIII.

Kiss József

- 1979 A Jászok Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején. Budapest

Kotics József

- 1988 Népi méhészkedés Gömörben. Gömör Néprajza XVIII. Debrecen
1989 A méhészper tanulságai. In. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XXIV–XXVI. 329–332. Nyíregyháza
1992/a Az alföldi méhészet folklórja. In. Hiedelmek és szokások az Alföldön. Nagykörs
1992/b Méhészet és paraszti életmód. In. Ethnographica et Folkloristica. 7–8/II. 537–546. Debrecen

Kovács D. János

- 1891 A méhekről való hasznos beszéd. In. Ethn. II. 18–21.

Kóczyán Gyula

- 1896 Jász-Árokszállás múltja és jelene. Jász-Berény

Kós Károly

- 1949 Méhészkedés a Mezőségen. In. Ethn. LX. 158–164.

Kő-Halmi Fekete Gergely

- 1804 A jó gazda ember. Pozsony–Pest

Lakner Vidor

- 1929 A méhtenyésztés alapismeretei. Sárospatak

Lengyel Géza

- 1943 Méhek és virágok. Budapest

Lukácsi Lászlóné–Lukácsi László–Rusvay Lajos

- 1986 Jászsáoszentszentgyörgy krónikája I–II. Szolnok

Lükő Gábor

- 1934 Régimódi méhészet Moldvában. In. Népr. Ért. XXVI. évf. 1–2. füzet. 47–48.

A Magyar Korona Országainak Statisztikája I.

- 1897 Budapest

Magyarország Néprajza II.

- é. n. 10–15. Budapest

Magyar Történelmi Fogalomgyűjtemény I–II.

- 1980 Szerk. Bán Péter. Eger

Mándoki László

- 1959 Adatok a méhészet történetéhez a XVII. sz.-ból. In. Agrártörténeti Szemle II. 114–126. Budapest

A „MÉH” a Magyar Méhészek Értékesítő Szövetkezete és a MÉH Kereskedelmi R. t. Értesítője

- 1947 Budapest

- Méhészeti Zsebkönyv 1904. évre*
1903 Szerk. Pataki Béla, Nagybánya
- Méhészeti Zsebkönyv 1955-re.*
é. n. Budapest
- Mogyorósi Sándor*
1989 Egy magyar méhésziedelem antik vonatkozásairól. In. Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 26. 95–97. Miskolc
- Molnár Balázs*
1957 Méhkeresés és mézszakmányolás Domaházán. In. Ethn. 483–491.
- Moór Elemér*
1933 Az állattartással kapcsolatos szokások, hiedelmek és babonák Rábagyarmaton. In. Ethn. 57–64.
- Möller János*
1818 Az európai Manufaktúrák és fábrikák Mesterség Míveik. Pest
- Nagy János*
1786 Méhi gazdaság. Győr
- Nagyváthy János*
1822 Magyar practikus tenyésztő. Pest
- Országos Méhésznaptár az 1930. közönséges évre.*
1929 Szerk. Héjjas Endre és Ö. Nagy Géza. Budapest
- Országos Méhésznaptár az 1937-ik évre.*
1936 Szerk. Őcsanádi Nagy Géza. Budapest
- Őrösi Pál Zoltán*
1954 Kis Méhészkönyv. Budapest
- Pálfi Lőrinc*
1762 Erdélyi méhecske... Kolozsavár
- Páll István*
1988 Méhesek Szabolcs megyében a XIX. század derekán. In. Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXV–XXVI. 537–545. Miskolc
- Praslickova Mária*
1979 Brdárstvo a Vostinárstvo v západnom Gemeri. Rimaszombat
- Ravaszdi András*
1791 Méhtolmács. Diószeg
- Rodiczky Jenő*
1892 A magyar méhészet múltjáról. Budapest
1911 A méhészet vezérfonala. Budapest
- Rudnay János–Beliczay László*
1987 Mézknönyv. A méz és a mézeskalácsosság története. Budapest
- Schramm Ferenc*
1961 Méhészeti kéziratok a XVIII. századból. In. Agrártörténeti Szemle. III.
- N. Sebestyén Irén*
1951 Az urali népek régi lakóhelyének kérdéséhez. In. A MTa Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. I. 351–406. Budapest
- Sipos Orbán*
1880 Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról. 1779. Szolnok
- Sőregi János*
1934 Vadmézszedés a tilosban. In. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Debrecen

Sötér Kálmán

1908 A méh és világa. Budapest

Szabadfalvy József

1956 Méhészkedés a szatmári Erdőháton. In. Ethn. LXVII. évf. 451–482.

1957 A viaszfeldolgozás és gyertyakészítés ismeretéhez. In. Népr. Ért. 245–255.

1961 A magyar mézsörkésítés. In. Műveltség és Hagyomány. III. Budapest

1967 Népi méhészkedés a Zempléni hegyvidék középső részén. In. Ethn. 41–64.

1983 Egy 17. századi méhészkönyv kéziratosa variánsa. In. Miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve. 201–208. Miskolc

1989 A méhek tavaszi kibocsátásának napjai. In. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. XXIV–XXVI. 147–153. Nyíregyháza

1991 A magyar méhészkedés történeti-gazdasági rétegei. In. A Duna-menti népek hagyományos műveltsége. 191–197. Budapest

1992/a A tudós méhész alakja a magyar néphagyományban. In. Ethnographica et Folkloristica. 7–7/1. 251–267. Debrecen

1992/b A magyar méhészkedés múltja. Debrecen

Szabó Károly

1973 A kaptaras méhészkedés kialakulása Debrecenben. In. Agrártörténeti Szemle. 156–175.

1977 Méhészkedés ősi módon Debrecenben. In. Agrártörténeti Szemle. 154–177.

Szabó László

1982/a Jászság. Budapest

1982/b A jász etnikai csoport I–II. Szolnok

1982/c A parasztüzem szervezetének néprajzi vizsgálata. In. Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. 271–189. Debrecen

1987 Családszervezet és családi gazdálkodás a Jászságban a 18–19. században. In. Rendi társadalom – Polgári társadalom I. 227–235. Salgótarján

Szántó Konrád

1974 A jászberényi Ferences templom története. (1472–1972) Pécs

Szendrey Zsigmond

1937 A növény-, állat és ásványvilág a varázslatokban. In. Ethn. 154–166.

Szentpétery Samu

1843 Még egy pár oka méhészetünk hanyatlásának. Magyar Gazda. Budapest

Széki Vesmás Márton

1774 Erdélyi méhes kert... Kolozsvár

Szigeti Gyula

1753 Méhész könyv. Nagyenyed

Szilágyi Miklós

1966 Méhészet a Nagykunságban a XVIII. század második felében. In. Adatok a Nagykunság XVIII. századi néprajzához. Szolnok

Szuhányi János

1795 Szorgalmatos Méhész az az A' méhekkel való bánásról kérdésekben és feleletekben való oktatás. Pest

Tagán Galimdsan

1941 Erdei méhkeresés Székelyvárságon. In. Népr. Ért. 332–377.

Takáts Sándor

1917 Rajzok a török világból I–III. Budapest

- 1961 Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból. 199–203. Budapest
- Tessedik Sámuel–Berzeviczy Gergely*
- 1979 A parasztok állapotáról Magyarországon. A Magyar Néprajz Klasszikusai. Szerk. Ortutay Gyula. Budapest
- Tóth János*
- 1986 A Jászság élete és a Lehel Kürtje. Jászsági Füzetek 17. Jászberény
- Új idők Lexikona*
- 1939 Budapest
- Vajkai Aurél*
- 1938 Adatok a Bakony gyűjtőgető és vadfogó életmódjához. In. Vasi Szemle. 152–163.
- 1941 Hiedelmek egy kéziratot orvosló könyvben. In. Ethn. 111–117.
- Valló Árpád*
- 1929 A méhtenyésztés vezérfonala. Budapest
- Vannai István*
- 1779 Magyar Méhes Kert vagy Újj Közöséges Méhész Könyv. Bogárd
- Vályi András*
- 1796 Magyar Országnak leírása. I–III. Buda
- Ványalós Miklós*
- 1912 Erdély méhészetének története. Kolozsvár
- Veszelszki Antal*
- 1795 A magyar országi méhtartás rövid tudománya. Vátz
- Wlislocki Henrikné*
- 1892 Jóló adatok a kalotaszegi néphitben. In. Ethn. 55.
- Zsidei Barnabás*
- 1987 Méhanya-nevelés. Budapest
- 1990 A méhészkedés 12 hónapja. Budapest

Adatközlők névsora

Jászapáti:

Emri Miklós 52 éves
Miklós József 78 éves

Jászágó:

Kaszab János 77 éves

Jászárokszállás:

Ballagó Lajos 79 éves

Jászberény:

Baranyi Istvánné, Geröcs Erzsébet, 80 éves
Bódi Lászlóné, Baráth Erzsébet, 76 éves
Kispál Dezsóné, Marton Julianna, 58 éves
Molnár György, 37 éves
Muhari László, 68 éves
Országh István, 71 éves
Országh Istvánné, Hájás Julianna, 65 éves
Sánta Péter, 75 éves
Sánta Péterné, Kalmár Julianna, 76 éves
Szabó Andrásné, Oláh Irén, 52 éves
Szabó Elek, 84 éves
Szatmári László, 65 éves

Jászdózsa:

Juhász István, 76 éves
Kiss Miklós, 51 éves
Laczkó István, 76 éves

Jászfelsőszentgyörgy:
Kovács János, 78 éves
Kovács Jánosné, Baráth Teréz, 78 éves

Jászkóhalma:
Gyurkó István, 83 éves
Gyurkó Istvánné, 75 éves
Kovács Béla, 54 éves
Kovács Jakabné, Nagy Gizella, 65 éves

Jáskísér:
Bajzáth Ignác, 69 éves
Szüle András, 64 éves
Varga József, 36 éves

Jászszentandrás:
Sípos István, 65 éves

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

A jászsági méhészegylet alapszabályai

Az egylet címe és székhelye

1. Az egylet címe: „Jászsági Méhészegylet”. Székhelye: Jászberény
2. Az egylet pecsétje: Egy méhkas, alatta Lehelkürt következő körirattal: „Jászsági Méhészegylet, Jászberény.”

Az egylet célja:

3. Az egylet célja: az okszerű méhészkedés ismertetése, fejlesztése és terjesztése.
Eszközök a cél elérésére.
4. Az egylet célját következő eszközökkel igyekszik elérni:
 - a) Figyelemmel kíséri területén a méhészeti viszonyokat, kutatja, a netaláni hátramaradás okait és azok elhárítására törekszik. Tanulmányozza a méhészet előhaladását, a hasznos újításokat, azokat alkalmas módon ismerteti.
 - b) Méhészeti könyvtárt állít fel, hogy úgy a hazai, mint a külföldi méhészet állása – és előhaladásáról tudomást szerezzen magának.
 - c) Szakfelolvasások tartásával és kiállítások rendezésével igyekszik a méhészet elméleti és gyakorlati ismeretét terjeszteni és a méhészet iránti hajlamot felébreszteni.

Az egylet tagjai

5. Az egylet tagjai: alapító, rendes és pártoló tagok.
6. Alapító tag az, aki az egylet pénztárába egyszer s mindenkorra 25 koronát befizet.
7. Rendes tagok azok, kik 3 évi kötelezettséggel évenként 2 koronát fizetnek.
8. Pártoló tag az, ki évenként 1 koronát fizet.

A tagok jogai és kötelezettségei

9. Az egylet minden tagjának joga van a közgyűléseken megjelenni, a tárgyhoz szólni s indítványokat tenni; s szavazati jog azonban csak az alapító és a rendes tagokat illeti meg.
10. Az alapító és rendes tagok az egylet bármely tisztviselői állására megválaszthatók.

11. Az alapító tagok életük fogyáig, a rendes tagok pedig a 7. és 15. §-ban foglalt ideig tartanak.
12. Az összes tagok az egylet könyvtárát és eszközeit az egylet helyiségében használhatják és tanulmányozhatják. A méhészeti eszközök és könyvek ki is adatnak a 26. §-ban foglalt feltételek mellett.
13. Az egylet által rendezendő kiállításon a tagok általuk kiállított tárgyak elhelyezésére térít ingyen kapnak.
14. A tagok által termelt kifogástalan minőségű méznek elárúsítását az egylet közvetíti.
15. A mely rendes vagy pártoló tag az egyletből való kilépését 3 év letelte előtt legalább 2 hónappal az egylet pénztárosánál be nem jelentette, további 3 éves tagnak tekintetik.
16. A mely tag tagsági díját egy év lefolyása alatt be nem fizette, annak teljesítésére törvényes úton szoríttatik.

Az egylet tisztviselői

17. Az egylet tisztviselői a következők: 1. Elnök, 2. Alelnök, 3. titkár, 4. Pénztáros, 5. Könyvtáros. 6. Ügyész és 7. Szertáros.
18. Az igazgató választmány áll: elnök, alelnök, titkár, pénztáros, könyvtáros, ügyésszertáros és 9 választmányi tagból.
19. Az elnök képviseli az egyletet hatóságok és testületek előtt, elnököl a köz és választmányi üléseken, az egylet összes ügyei felett a felügyeletet gyakorolja, a gyűléseket összehívja, sürgős esetekben 20 koronáig utalványozhat, mire nézve a választmány jóváhagyását utólag kikéri. Őre az egylet pecsétjének; a pénztárt félévkenint megvizsgálja egy választmányi tag jelenlétében. Joga van azonban bármikor is pénztárvizsgálatot tartani.
20. Az alelnök az elnöknek akadályoztatása esetén helyettesítője és pedig ugyanazon jogokkal felruházva.
21. A titkár őre az irattárnak és végzi a jegyzői teendőket. Az üléseken ő az előadó.
22. A pénztáros kezeli az egylet pénztárát, teljesíti a bevétel és a kiadásokat, azokról számadást vezet, nyilván tartja a tagokat és tagsági díjakát, a hátralékok behajtásáról gondoskodik. A kifizetéseket csak az elnök utalványa mellett teljesítheti.
23. A könyvtáros a könyvtár őre és kezelője.
24. Az ügyész kötelessége az egyletet érdeklő minden pörös kérdésben tanácsot adni és a pörös ügyeket az igazgató választmánytól nyert információ alapján és ahhoz képest lebonyolítani. E teendőkért a folyósítandó perköltség őt illeti meg.
25. A szertáros őre a mindenféle méhészeti eszközöket magában foglaló szertárnak.
26. A szertárt, valamint a könyvtárt is minden egyleti tag díjtalanul veheti igénybe, a mennyiben azonban valaki a kikölcsönzött munkát, vagy eszközt a kikötött idő alatt nem adná vissza ez idő elteltétől kezdődőleg minden napra 10 fillért köteles az egylet pénztárába fizetni.
27. Az egylet minden tisztviselője teendőjét díjtalanul teljesíti és mulasztása vagy hanyagsága miatt származó kárért felelős.

Az egylet gyűlései

28. Az egylet rendes és rendkívüli közgyűléseket továbbá választmányi gyűléseket tart.
29. A közgyűlés hatásköréhez tartozik:

- a) Az egyeslet tisztviselőinek ú. m. elnök, alelnök, titkár, pénztáros, ügyész, könyvtáros és szertáros: választmányi és tiszteletbeli tagok választása. A választás közfelkiáltás, vagy titkos szavazás útján történik, mely utóbbi esetben a szavazatok viszonylagos többsége dönt. A tisztviselők és választmányi tagok 3 évre választatnak, mely idő letelte után ismét megválaszthatók. A mely választmányi tag egy év lefolyása alatt egy gyűlésben sem vett részt olybá tekintetik, mintha lemondott volna, és helyébe más választatik.
 - b) Az elnökség, illetőleg az igazgató választmány részéről beterjesztett évi jelentés, valamint a számvizsgáló bizottság jelentése feletti határozás.
 - c) Az igazgató választmány által beterjesztett költség előirányzat alapján a következő évi költségvetés megállapítása.
 - d) A kitűzött közgyűlési tárgyak és beadott indítványok tárgyalása és azok feletti határozás.
30. A határozatok feletti tanácskozásnál a viszonylagos szótöbbség, a szavazatok egyenlő megoszlása esetén pedig az elnök szava dönt, ki különben nem szavaz.
 31. Az indítványok a közgyűlés határnapja előtt legkésőbb 8 nappal benyújtandók az elnökhöz, esetleg az alelnökhöz, a ki az indítványt beterjeszti a közgyűlést megelőző választmányi gyűlés elé.
 32. A közgyűlés van hivatva, hogy végérvényesen döntsön mind ama ügyekben, melyeket az igazgató választmány beterjeszt, nem különben az oda fellebbezett ügyekben is.
 33. Az alapszabályok módosítására csak a közgyűlés van hivatva és ez is csak azon esetben, ha az egyeslet összes tagjainak fele jelen van. Ha azonban a tagok elegendő számban nem jelennek meg, újabb közgyűlés hívandó össze azzal a figyelemzetéssel, hogy az újabb össze hívott gyűlés a megjelenő tagok számára való tekintet nélkül fog határozni.
 34. A rendes közgyűlés minden év első negyedében Jászberényben tartatik. A közgyűlés legalább 15 nappal előbb hirdetendő és annak tárgyai között teendők. A rendkívüli közgyűlés 10 tag írásbeli kívánatára összehívható.
 35. A rendes közgyűlések határozatképességéhez megkívánatik, hogy legalább kétannyi tag legyen jelen, mind ahány egyeslet tisztviselő van jelen. ellenkező esetben a 33. §-ban előírt eljárás követendő.
 36. Az igazgató választmánya két havonként, de szükség esetében gyakrabban is tarthat üléseket.
 37. A választmány határozatképességéhez megkívánatik, hogy az elnök vagy helyettesén és titkáron kívül legalább három választmányi tag jelen legyen.
 38. Az igazgató választmány hatásköre:
 - a) Az egyeslet vezetése és az ellenőrzésre szükséges ügyrend megállapítása, a könyv és szertár kezelésének ellenőrzése és a 20 koronát meghaladó kiadás utalványozása 60 koronáig.
 - b) A költség előirányzat, valamint közgyűlési tárgyak előkészítése és véleményes jelentéstétel a közgyűléshez.
 - c) A kiállítások és ismeretterjesztő előadások rendezése.
 - d) Érintkezik a hatóságokkal és társesylettekkel és utasításokat ad a szükséghez képest az egyeslet tisztviselőinek.
 39. A választmányi gyűlésekről jegyzőkönyv vezetendő, melyet az elnök és titkáron kívül még két bizottsági tag is aláír, mint hitelesítők, kiket esetről esetre a gyűlés elnöke jelöl ki.

40. A közgyűlésnek jogában áll a viszonyokhoz képest egy személyben több hivatalt is egyesíteni.
41. Az egyesület vagyona és jövedelme a következőkből áll:
 - a) Alapító tagsági díjak, esetleg ajándékozások.
 - b) Rendes és pártoló tagsági díjak.
 - c) Könyvtár és szertár illetőleg múzeum.
42. A 4. § a) pont alatti pénz esetleg más vagyonnak csak a kamatai illetőleg jövedelmei költhetők el, sőt a kamat, illetőleg a tiszta jövedelemből 10% a tartalék tőke növelésére fordítandó.
43. A tartalék tőke vagy alapítványi díjaknak valamely jövedelmező biztos vállalatba való áthelyeztetése felett kizárólag a közgyűlésnek van joga határozni, melynek a 33. §-ban előírt módon kell alakulnia.

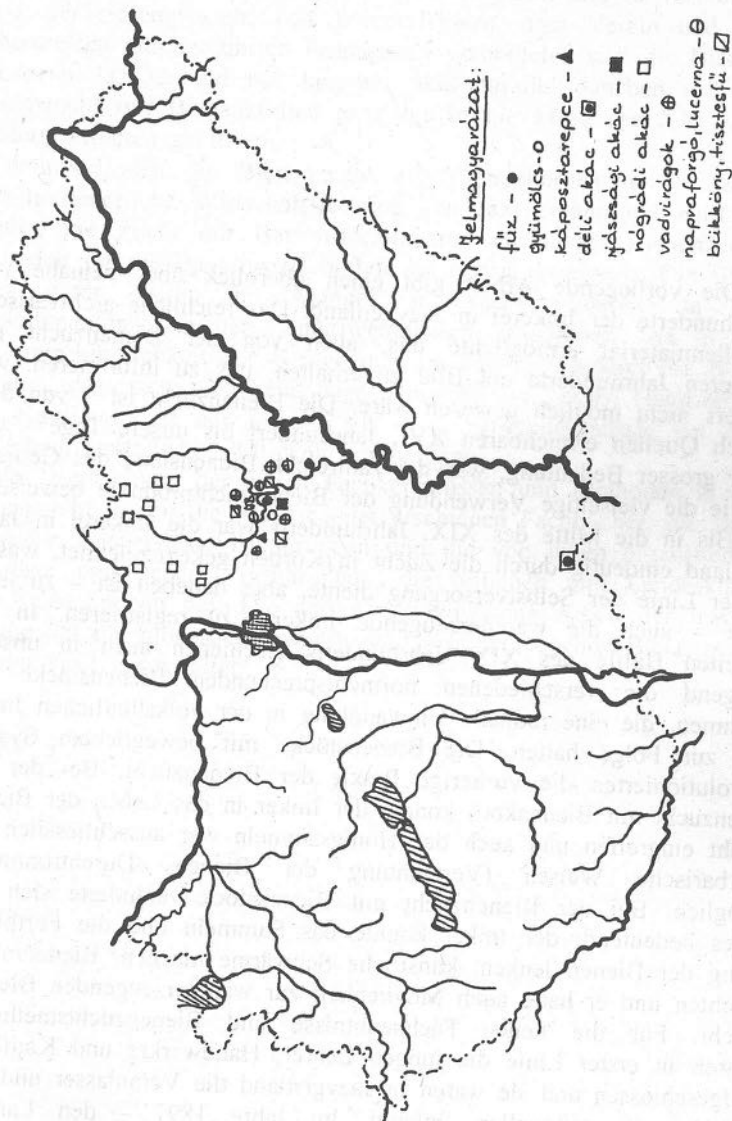
Az egyesület feloszlása

44. Az egyesület csak abban az esetben oszlik fel, ha tagjainak száma annyira megfogy, hogy az egyesület bevételeiből többé fenn nem tartható az esetben is az egyesület összes tagja 3/4 részének szavazata szükséges. A feloszlást a 33. § feltételei szerint alakult közgyűlés mondhatja ki.
45. Az egyesület feloszlása esetén annak vagyona Jászberény város előljárósága kezelésére bízatik mindaddig, míg a méhészegyesület újból szervezkedhetik, mely esetben vagyona újból rendelkezésére bocsájtandó.

Jászberény, 1897. május hó 11-én.

Tóth János
jegyző

Király Gáspár
elnök

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit gibt einen Überblick über beinahe vier Jahrhunderte der Imkerei in Jazygenland. Das reichliche archivarische Quellenmaterial ermöglichte uns, auch von der Bienenzucht der früheren Jahrhunderte ein Bild zu erhalten, uns zu informieren, was anders nicht möglich gewesen wäre. Die Bienenzucht ist – von dem durch Quellen erreichbaren XVI. Jahrhundert bis unsere Tage – von sehr grosser Bedeutung, was der zahlreiche Bienenstand des Gebietes sowie die vielseitige Verwendung der Bienenzuchtprodukte beweisen.

Bis in die Mitte des XIX. Jahrhunderts war die Imkerei in Jazygenland eindeutig durch die Zucht in Körben gekennzeichnet, was in erster Linie der Selbstversorgung diente, aber daneben ist – zu jeder Zeit – auch die warenerzeugende Imkerei zu registrieren. In der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts erschienen auch in unserer Gegend die verschiedenen normentsprechenden Bienenstöcke mit Rahmen, die eine radikale Umwandlung in der volkstümlichen Imkerei zur Folge hatten. Die Bienenstöcke mit beweglichem System revolutionierten die vorherige Praxis der Bienenzucht. Bei der Bienenzucht mit Bienenkorb konnte der Imker in das Leben der Bienen nicht eingreifen und auch das Honigsammeln war ausschliesslich auf barbarische Weisen (Vernichtung der Bienen, Durchtrommeln) möglich. Bei der Bienenzucht mit Bienenstock veränderte sich das alles bedeutend: der Imker konnte das Sammeln und die Fortpflanzung der Bienen lenken, künstliche Schwärme machen, Bienenmütter züchten und er hatte auch Möglichkeit zur warenerzeugenden Bienenzucht. Für die neuen Fachkenntnisse und Bienenzuchtmethoden waren in erster Linie die jungen Lehrer, Handwerker und Kaufleute aufgeschlossen und sie waren in Jazygenland die Veranlasser und Begründer der rationellen Imkerei. Im Jahre 1897 – den Landes-

beispielen von Jazygenland gegründet, der sich das Ziel setzte, die rationelle Imkerei bekanntzumachen, zu entwickeln und zu verbreiten. Trotz der riesengrossen, von Wanderlehrern, dem Verein und den Imkerkreisen durchgeführten Propaganda verbreiteten sich die Bienenstöcke in Jazygenland nur langsam, und parallel daneben war die Bienenzucht mit Bienenkörben ganz bis in die Mitte des XX. Jahrhunderts erhalten geblieben.

Während sich die Bienenzucht mit Bienenkörben in die traditionelle bauerliche Wirtschaftsführung von Jazygenland gut einfügte, wurden die Zucht mit Bienenstöcken und die neuen Bienenzuchtmethoden für die Bauernwirtschaften nie richtig anreizend. Die Ursachen dafür waren im Mangel an Fachkenntnissen, in der Kapitalknappheit, in der Zeitaufwendigeren Imkerarbeit und in der Wetterempfindlichkeit der Bienenzucht zu suchen. Dadurch ist es zu erklären, dass sich auch heutzutage hauptsächlich Lehrer, Handwerker und Kaufleute mit der Imkerei als einer verhältnismässig gut einträglichen, zusätzlichen Tätigkeit beschäftigen.

Zur Verbreitung der neuen Fachkenntnissen und Methoden in der Bienenzucht trugen die nacheinander erschienen Fachbücher, die Imkervereine, Imkerkreise, Fachgruppen und die von ihnen organisierten Vorträge, praktischen Vorführungen, die örtlichen und Landeskurse und Ausstellungen bei. Die aktive und wirksame Arbeit der Imkervereine hat die moderne, bewusste und warenerzeugende Blenzucht unserer Tage ausgestaltet.

Tartalom

Bevezetés	7
A méhészkedés rövid története és néprajzi kutatása Magyarországon	9
A méhészkedés történeti emlékei a Jászságban	25
A népi méhészkedés jellemzői és gyakorlata	46
A zsákmányoló méhészet emlékei	46
A méh lakások (méhköpi, méhkas)	48
Méheselek készítése és típusai	58
A méhek kezelése és gondozása	62
A méhlegelő	75
A kásos méhészet típusai: önellátó, árutermelő	82
A méhészet helye a Jászság paraszti gazdálkodásában ...	84
Az okszerű méhészkedés kialakulása és üzemszerkezete	87
A jászsági méhészet hanyatlása és okai	87
A kaptárak megjelenése és típusai	89
A kaptárak készítése, kezelése és eszközei	95
Az okszerű méhészkedés szorgalmazása, a vándortanítók működése	98
Méhészegyletek, méhészkörök működése	102
A kaptáros méhészeti üzem és a parasztgazdaság	106
Napjaink modern méhészete	112
Új szervezeti formák: méhészszakcsoport, méhészegyesület	112
A méhek vándoroltatása	114

A méhészeti termékek hasznosítása	117
A méz szerepe a népi táplálkozásban és a népi gyógyászatban	117
A viasz és a sonkoly felhasználása	120
Összefoglalás	123
Források	125
Irodalom	127
Adatközlők névsora	134
Mellékletek	136
Zusammenfassung	142

STUDIA FOLKLORISTICA ET ETHNOGRAPHICA

Publikation des Lehrstuls für Volkskunde der Universität

Lajos Kossuth zu Debrecen

Redakteur:

ZOLTÁN UJVÁRY

1. UJVÁRY Zoltán: A temetés paródiája (Die Parodie auf das Begräbnis). Debrecen, 1978
2. DOBROSSY István: Dohánytermesztés a Nyírségben (Tabakanbau der Nyíreggend). Debrecen, 1978.
3. KUNT Ernő: Temetők az Aggteleki-karszt falvaiban (Friedhöfe in den Dörfern der Aggteleker-Kartzgegend). Debrecen, 1978.
4. SZABÓ László: A magyar rokonsági rendszer (Das ungarischer Verwandtschaftssystem). Debrecen, 1980.
5. BARTHA Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban (Die ethnographische Untersuchung des Glaubenslebens in einem Zempléner Dorf). Debrecen, 1980.
6. DÁM László: Lakóházak a Nyírségben (Vohnhäuser in der Nyíreggend). Debrecen, 1982.
7. SZALAY Emőke-UJVÁRY Zoltán: Két fazekas falu Gömörben (Zwei Töpferdörfer in Gömör). Debrecen, 1982.
8. FARKAS József: Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához (Einige Kapitel zur Wirtschaftsethnographie des Marschgebietes von Ecsed). Debrecen, 1982.
9. DOBROSSY István-FÜGEDI Márta: Termelés és életmód (Produktion und Lebensweise). Debrecen, 1983.
10. SZABADFALVI József: Tanulmányok a magyar pásztorkodás köréből (Studien zum ungarischen Hirtentum). Debrecen, 1984.
11. BÓDI Erzsébet: Egy magyarországi lengyel falu táplálkozása (Die Ernährungsweise in einem Polendorf in Ungarn). Debrecen, 1984.
12. ERDÉSZ Sándor: Kígyókultusz a magyar néphagyományban (Schlangenkult im ungarischen Volksbrauchtum). Debrecen, 1984.
13. SZALONTAI Barnabás: Nyírbátor népi építészet (Die Volksarchitektur von Nyírbátor). Debrecen, 1984.
14. BARTHA Elek: Házkultusz. A ház a magyar folklórban. (Hauskult. Das Haus in der ungarischen Folklore). Debrecen, 1984.
15. KÖRNYEYNÉ Gaál Edit: Az első világháború emlékei a népi kéziratos forrásokban és a szájhagyományban (Eringerunnen an den ersten Weltkrieg in volkstümlichen handschriftlichen Quellen und mündlichen Überlieferungen). Debrecen, 1985.
16. PETERCSÁK Tivadar: Népszokások Filkeházán (Volksbräuche in Filkeháza). Debrecen, 1985.
17. VIGA Gyula: Kőmunkák egy bükkalji faluban (Steinbruch- und Steinmetzarbeiten in einem Dorf am Fuse des Bükk-Gebirges). Debrecen, 1985.

18. KAPROS Márta: A születés szokásai és hagyományai az Ipoly mentén (Bräuche und Glaubensarten in Verbindung mit der Geburt entlang des Flusses Ipoly). Debrecen, 1986.
19. BERCZKI Ibolya: Népi táplálkozás Szolnok megyében. (Volkstümliche Ernährung im Komitat Szolnok). Debrecen, 1986.
20. FELHŐSNÉ CSISZÁR Sarolta: Temetkezési szokások a Beregi-Tiszaháton. (Bestattungsbäuche auf dem Theissrücken von Bereg). Debrecen, 1986.
21. CZÖVEK Judit: Halottlátók a magyar néphagyományban. (Totenseher in der ungarischen Volkserlieferung). Debrecen, 1986.
22. SZTRINKÓ István: Népi építézet a Duna-Tisza közén. (Volkstümliche Architektur im Donau-Theiss Zwischenstromland). Debrecen, 1987.
23. KRUPA András: A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. (Die Glaubenswelt der Slowaken von Südostungarn). Debrecen, 1987.
24. UJVÁRY Zoltán: Állatmaskok. (Tiermasken). Debrecen, 1989.
25. FARKAS József: A zsidók Mátészalka társadalmában. (Jewis in Mátészalka). Debrecen, 1989.
26. BODÓ Sándor: A magyar paraszti termelés igaerejének története. (Die Geschichte der Zugkraft in der ungarischen Bauernwirtschaft). Debrecen, 1990
27. KÓSA László: Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920). Debrecen, 1990.
28. VERES László: Magyarország 17–19. századi parasztüvegei. Debrecen, 1991.
29. SZILÁGYI Miklós: Halászó vizek, halásztársadalom, halászati technika (Fischereigesellschaft – Fischereitechniken). Debrecen, 1992.
30. PETERCSÁK Tivadar: Az erdő az Északi-középhegység paraszti gazdálkodásában (XVIII–XX. század) (Der Wald in der bäuerlichen Wirtschaft inmitten des nördlichen Mittelgebirges, 18–20. Jh.). Debrecen, 1992.
31. PODOLÁK, Ján: Die traditionelle Schafhaltung in der Slowakei. Debrecen, 1992.
32. SZULOVSKY János: Füstfaragók (Könyv a kéményseprőkről). (Rauchfangkehrer) Debrecen, 1992.
33. FÜVESSY Anikó: A tiszafüredi mázas kerámia (Glasurkeramik der Tiszafüred). Debrecen, 1993.
34. P. SZALAY Emőke: A debreceni kerámia (Keramik von Debrecen). Debrecen, 1993.
35. CSOMA Zsigmond: Uradalmi és jobbágy-paraszti szőlő-, bortermelés Somlón (Debrecen, 1993)